

фирромлик

Дунёдаги ҳалол спорт ўйинларидан бири кураш ҳисобланади. Сабаби, полвон элнинг кўзи ўнгида рақибини белбоғидан тутиб озот кўтариб, сўнг кураги билан ерга босиб тушса, ҳакам ҳам, томошабин ҳам, дўст ҳам, душман ҳам эътироз билдиролмайди.

Чунки полвон ҳалол ғалаба қилди! Отасига раҳмат, баракалла!

Тасаввур қилингки, Сиз ҳам полвонсиз.

Эртага қайсидир бир хорижлик курашчи билан гиламга чиқасиз. Бироқ рақибингиз ҳақида маълумотга эга эмассиз, танимайсиз. Ҳаяжонингизни босиб мақсадида тунги боғ кўйида бир оз сайр қилиб келишга чиқдингиз. Орқангиздан кимдир келиб қаттиқ пойабзали билан қутилмаганда чотингизнинг орасига тешиб қолди. Инқиллаб энгашдингиз, у эса чўқмор тош билан бошингизга аямай бир туширди-да, жуфтакни рослаб қолди.

Аён бўлишча, у эртага Сиз билан гиламга чиқмоқчи бўлган рақибингиз экан... Сабаб битта: Сизнинг кучингиздан қўрққан, шу боис пайт пойлаб дунёдаги энг фирром йўлни танлаган!

Бу билан у нимага эришди? Ҳамма рақибларига қарши шундай иш тутиш қўлидан келармикан? Дунёда ҳалоллик, адолат, ҳақиқат, иймон ҳам бор ахир. Бу мезон ва мувозанат бузилган жойда ҳам одамлар бари бир ўйлайди: хўш, ким айбдор ўзи? Ва кўп ўтмай, ҳақиқат аён бўлиб қолади...

Анджон воқеаларини уюштирган кимсаларни худди шу фирром курашчига қиёсладим. Ҳалол бўлсанг, эркак бўлсанг полвоннинг чотига тепасанми?! Мард экансан, эртага майдонда, гиламнинг устида, бутун халқнинг кўз ўнгида кўрсат кучингни!

Йўқ, унга буниси маъқул эмас. Сабабки, ўзининг кучига ишонамайди. Рақибни сафдан чиқарсам қолгани бир гап бўлар, дейди. Калта фикрлаши, жоҳиллиги шундан маълум.

Анджонда мана шу фирромлик ҳамманинг кўз ўнгида содир этилди. Бегуноҳларнинг қони тўкилди, ўйлаб ёшлар жувонмарг бўлди. Ота-бобомизда азалдан бир гап бор: хун тутайди! Бу минг йиллар мобайнида синалиб, халқнинг иқрорига, хулосасига сабаб бўлган кўзга кўринмас адолатдир. Қонхўр балки хориждадир, балки шу ердадир, балки қўлга тушгандир, қўлга тушмаганлари ҳам бордир, аммо қани энди бир кун, бир кеча у тинч ухлаб кўрсинчи. Хун, қон, арвоҳлар бир дақиқа тинч қўярмикан?! Ёқасидан олаверади, дўзахга тортаверади.

Қуни кеча телевизорда журналист Шухрат Иброҳимов Андижондан тайёрлаган бир лавҳа каминага жуда таъсир қилди. Оила бошлиғи — ёш йигит айбига иқрор бўлган, кечирим сўраган. Президент авф этган. Аммо уйга кирса ҳаммаёқ ҳувиллаб ётибди. Кўрпа-тўшак йиғиладиган жовонлар ҳам бўшаб ётибди: хотини болаларини олиб отасиникига кетиб қолган. Пойгакда қизчаларининг жажжи пойабзаллари айқашиб ётибди. Нақадар оғир ҳолат.

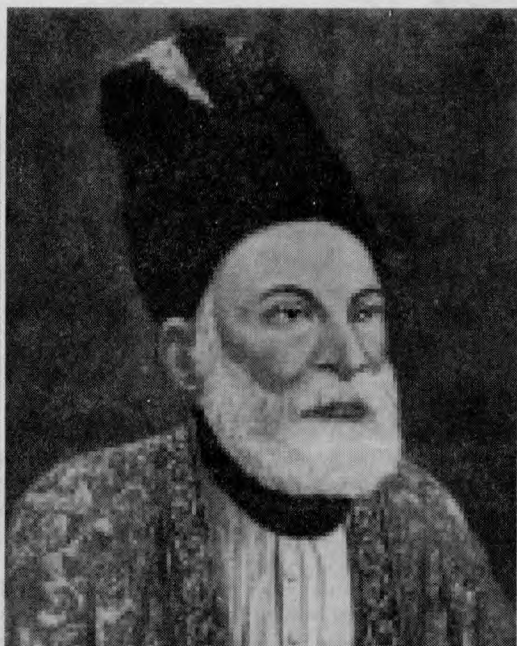
Сотқинни давлат ҳам кечирди, айбини бўйнидан соқит қилиб уйига жўнатди. Бироқ ўз оиласи бу номуссизликка чидай олмаган, кўтаролмаган. Балки бу оила яна ярашиб яшаб кетар, фарзандлари ҳам отаси бағрига қайтиб келар, аммо қалбда бир яра қолади. Қизчаси бир куни мактабда «Ўзбекистон—Ватаним маним» мавзусида ишроо ёзаётган вақтида отасининг хиёнаткорлик қилгани кўз ўнгида турмасмикан? Зеро хиёнатни кечириб ўзи мумкинми?

Кўп соҳа вакиллари қатори бир гуруҳ ёзувчи-шоирлар ҳам шу воқеалар муносабати билан вилоятлар, туман ва қишлоқларда бўлиб қайтдилар, жамоатчилик, халқ билан учрашув, очиқ суҳбатлар уюштирилди. Бир камчилик бор: халқ билан бошқарув органлари ўртасида самимий муносабатни вужудга келтирмаса бўлмайди. Оддий деҳқон ёки фермер баъзида ҳоким билан тил топиша олмайди, муаммоси вақтида ҳал этилмайди ёки бутунлай ҳал бўлмайди. «Ҳа, энди бу арбоб-да, томири сувга етган, бизни писанд қилармиди!» деб ноумид бўлади деҳқон. Қонун-қондани яхши билмагани ҳолда уни талаб қилишга ҳам ношудлик қилади. Кўзи олдида баъзи олғирлар у тил топиша олмаган «арбоб» билан «иш битириб», қандини уриб юрибди. Балки унинг ўзи ҳам меҳнатқаш, интилувчан эмасдир. Энди шу одам ўз боласига қандай ўғитлар бериши мумкинлигини тасаввур қилиб кўринг. «Мен сени ўқитишга қурбим етмайди, билганигни қил, нонингни ўзинг топ, кунингни ўзинг кўравер», деб ўз ҳолига ташлаб қўйса, бола ўзи суяниши мумкин бўлган бирдан-бир одамдан бу гапни эшитгач қандай ҳолатга тушади? Маҳалла эса бундай муаммодан беҳабардай юраверса, «кел, ҳей, сен мана бу ишни эплайсан, биринг икки бўлмаётганини кўриб турибмиз, қани, бир ғайрат қил, кам бўлмайсан» деб қўлтиқ-қанот бўлмаса у жоҳиллигича қолади.

Қишлоғимизда бир Муҳаммад бобо деган оқсоқол яшаб ўтди. Кўпчилик у одамнинг гашига қулоқ тутарди. Сабаби у киши ўзининг манфаатини кўзлаб бир иш қилмасди. Баъзи жанжалли оилаларнинг ишига ҳам бемалол аралашиб, яраштириб қўярди, куёвга танбех бериб, кетиб қолган келинчакни ўзи эринмай отасиникидан қайтариб келган ёки сўққабоб эркакни фалон жойдаги бевага уйлантириб қўйган, бировнинг тўй қилишга қурби етмаса молдор, пулдор қариндошларини жалб қилиб, эл олдида юзи ёруғ ҳолда тўй ўтказиб берганларига ҳам гувоҳ бўлганмиз. Кимдир шундай одамлардан ҳам хафа бўлади: «Нима қилади бировнинг ишига аралашиб, ўзининг аравасини тортиб юравермайдимми?!» дейди.

Бу — халқ. Катта халқ. Унинг ичида жоҳилиям, доносиям, фидойисиям, ялқовиям бор. Аммо Тошкентда, Бухорода ёки Андижондаги сингари террорчилик ҳаракатлари пайдо бўлганда менинг маҳалламда эмас-ку ёки ўзимнинг уйим тинч-ку, деб ўтиравериш бориб турган гумроҳликдир.

Бундай пайтда нафақат огоҳлик, балки фидойилик ҳам зарур. Керак бўлса ҳамма фидойи бўлсин. Шу азиз юрт, шу азиз одамлар жонни садқа этишга юз бора арзийди.

Мирзо **ФОЛИБ:**

«ТАГИ ТАХТИМ»

Маданият тарихида неча минг йиллик ажойиб адабий саҳифаларни яратиб, жаҳон хазинасига арзигулик дурдоналар қўшолган кўҳна Ҳиндистоннинг намояндаларини башарият яхши билади. Хисрав Дехлавий, Мирзо Абдулқодир Бедил, Р.Тагор қаторидаги сиймолардан бўлмиш Мирзо Фолиб ижодиёти ҳам машҳур ва диққатга сазовордир.

Мирзо Фолиб ҳам Ҳиндистон, ҳам Покистоннинг энг забардаст ва энг севиқли лирик шоирларидан биридир, Фолибнинг урду шоирлари ишида бошқа бирор ижодкорга мўъассар бўлмаган бахтга сазовор бўлмиш, сўзмоқлардан ўтиб маҳорат чўққисига қўтарилиши унга улғулик кашф этди, шўхрат калитини қўлига тутқазди.

Урду тили ва Ҳиндистон ўзининг шу буюк шоири билан ҳақиқ равишда фахрланади. Ўзбек халқи ҳам

Урду насрчилигининг

Мактуб шахсий номадир. Унда фақат биргина овоз янграйди. У ҳам бўлса, мактуб йўлловчининг овози. Бу овоз мактуб йўлловчининг ижтимоий ҳаётдаги ва ижодий соҳадаги овозига ҳамоҳанг, инсоний кечинмаларига уйғундир. Агар мактуб йўлловчи ҳаётнинг пасту баландини, унинг ғам-аламини тотган бўлса, бармоқлари ҳаёт деб аталмиш хилқатнинг томирида турган бўлса, унда унинг овози уфқларни ҳам ёриб ўтувчи ҳеч ўчмас овоз бўлади. Урду дунёсидаги бундай овоз соҳиби фақат Фолибдир.

Шоир сифатида Мирзо Фолиб серқирра маъноли ғазаллар битган. Урду шеършунослик дунёсида Фолиб шеърларига энг кўп шарҳлар ёзилган. Шарҳловчилар орасида баъзи бир мисраларига ҳалигача бир тўхтамга келинмаган жиҳатлар мавжуд. Аммо унинг хатлари бунинг аксидир. Фолиб ўзининг бир хатида буни қуйидагича изоҳлайди: "Истайманки, жуда кам сўзлашиб, узундан-узқ фикримни изҳор қилай, токи ўқувчи мақсадимни тез тушуна олсин".

Мирзо Фолибнинг насрий асарлари аксарият қисмини мактублар ташкил этади. У ўз ижоди билан урду насрчилигида, хусусан, эпистоляр жанрда нафақат йирик ислоҳот қилди, балки янгича ифода услубини бошлаб берди.

Фолиб хатларида ўзидан аввалги форс адабиёти вакиллариининг изидан борди, аммо шоир ижоди бағишланган тазкира муаллифлари, тадқиқотчилар Мирзо Фолиб ўзига хос услуб яратганини алоҳида таъкидлайди.

Мирзо Фолиб хат бошидаги кириш сўзлар мухтасар бўлишига, хат-мактуб эгаси билан ўқувчи ўртасидаги муносабат воситасига айланishi муваффақ бўлган.

Унинг хатлари анъанавий мадҳу санолардан холи, самимийликка асослангандир.

Мирзо Фолибнинг эпистоляр мероси урду насрчилигининг етук намояндалари Саид Аҳмадхон, Ҳолий, Назир Аҳмад, Абдулҳалим Шарар ва бошқалар ижодига замин яратди.

Фолиб урду тилида зарурат юзасидан шогирдлари, дўст-аҳбобларига мактуб ёза бошлаган эди. Лекин мактубнависликнинг иншо услуби тез орада рафифу қофия машаққатидан чарчаган шоирнинг яширин иқтидорини намоён этди. Эллик ёшдан кейин санъаткорнинг зеҳни, ҳиссиёти ва онгида бўладиган ўзгаришлар Фолиб учун насрнинг бундай бепоён майдонида ижод қилишга жуда катта замин яратди.

Ўтган йиллар давомида Ҳиндистонда энг кўп ва қайта нашр этилган китоблар қаторида Фолибнинг хатлар тўпламлари биринчи ўринни эгаллайди. Бунинг сабабларидан бири, китобхонлар орасида Фолиб хатларига бўлган талаб бўлса, иккинчи сабаби, мактаб ва олий ўқув юртлари ўқув режасида Фолиб хатлари мавзусининг мавжудлигидир.

Фолибнинг энг биринчи нашр этилган хатлар тўлами «Мухре Ғали» деб аталади. Аввалига, Фолиб ўзи ёзган мактубларининг китоб ҳолида чоп этилишини хоҳламади. Шогирдлари Мирзо Ҳаргўпал Туфта ва Мунший Шивнарайн Фолибдан ёзган мактубларини тўплаб нашр этишга ижозат сўрашганда, Фолиб рад жавобини берган. Гарчи шундай бўлса-да, орадан икки йил ўтгач, шогирдлари Чоудҳри Абдулғафур Сурур ва Мумтоз Али Хон Фолибнинг Сурурга ёзган хатларини тўплаб нашр этишга

ДОНИШМАНД ИНСОН ҚУЧОҒИДАНМАН...»

бу гурур, бу қувончга шерик бўлишга тамоман ҳақли. Боиси, Мирзо Ғолибнинг Ўзбекистон билан узилмас қон-қариндошлик алоқаси бор. Шоирнинг катта бобоси Турсулбекхон салжуқийлар хонадонига мансуб бўлгани тарихий тазкиралардан маълум. Бобоси Қўқонбекхон эса ўз отаси билан қаттиқ аразлашиб қолади ва 1730 йилларда ўз ватанини тарк этиб, Ҳиндистонга паноҳ излаб кетади. Деҳли подшоиси Шохжаҳон унинг салоҳиятини билиб, катта бир ҳарбий лавозимга тайинлайди. Кейин Қўқонбекхоннинг ўғли Абдуллабекхон ҳам шу шох қўшинида қўмондонлик хизматини ўтайди. Шоир Ўрта Осиёдан, Самарқанд музофотидан эканлигини бир неча бор тилга олиб фахр билан ёзган шеърларини ўқишимиз мумкин.

Бугунги кунда ҳам асрлардан буён мавжуд ҳинд-ўзбек алоқалари янада кенгайиб бораётганининг гувоҳи бўлиб турибмиз. Ўзимиз ҳам бевосита ушбу алоқаларнинг мустаҳкамланишида ҳиссамизни қўйишга ҳаракат қиламиз.

Яқинда мамлакатимиз президенти Ислам Каримовнинг Ҳиндистонга қилган сафари давомида Тошкент Давлат шарқшунослик институти билан Деҳлидаги Мирзо Ғолиб институти ўртасида имзоланган англашув меморандуми икки халқ зиёлиларининг ҳамкорлик алоқаларини ривожлантиришида муҳим ўрин тутди.

Таҳририятдан

ейтук намоёнчаси

киришдилар. Сурур тўпламга кириш сўзи ёзди ва «Мухр Ғолиб» дея ном қўйди. Бу китоб 1862 йилда нашр этилди.

Иккинчи бўлиб нашр этилган тўплами «Интихаб Ғолиб» — «Ғолиб сайланмаси» деб аталади. Ғолиб мавлавий Зиёвуддин Хоннинг илтимоси билан, инглиз амалдорлари ва ҳарбийларига урду тилини ўргатиш мақсадида ўзининг урду назми ва насрининг қисқача тўпламини тузган эди. Бу тўплам 1866 йилда чоп этилди, яъни "Уд-э ҳиндий" («ҳиндий уди») ¹ ва "Урду-е муалла" ("олий, яъни сара урду") тўпламларидан олдин нашр этилди. Ғолиб Зиёвуддин Хон учун тайёрланган нусхани Муҳаммад Абдураззоқ Рашид тартибга солиб, 1926 йилда Ҳайдарободнинг «Чиштия пресс» нашриётида чоп эттирди. Бу тўпламнинг қўлёзмаси доктор Абдусаттор Сиддиқий тасарруфида эди. Унинг фотонусхаси Янги Деҳлидаги F олиб институтида сақланади. Ғолибшунос Малик Рамнинг айтишича, бу тўплам 40 саҳифадан иборат, қўлёзмада эса 30 бет бўлган. Тўплам бошида Ғолибнинг кириш сўзи мавжуд.

Ғулом Ғаввосхон Беҳабар Ғолиб руҳсати билан унинг хатларини тўплай бошлади. Ғолибнинг ўзи ҳам хат нусхаларини йиғишда ёрдам берди. Беҳабар бу ишни 1861 йилда бошлаган бўлса-да, 1865 йилгача тўплам нашр этилмагач, уни Мунший Мумтоз Алихонга топширади. Мунший "Мухр Ғолиб" ва мазкур тўпламни бирлаштириб, кириш сўзи ёзади ва "Уд-э ҳиндий" номи билан чоп

этиради. Тўплам икки фаслдан иборат. Биринчи фасл Чоудҳри Абдулғафур Сурур кириш сўзи ва у жамлаган Ғолибнинг 31 хатидан иборат. Иккинчи фаслдан 138 та хат жой олган.

"Урду-е муалла"нинг дастлабки нашри чиққач, "Уд-э ҳиндий"нинг чоп этилиши кечикиб кетди, Ғолибни мутолаа қилишни хоҳловчилар эса ортиб борарди. Шунда Ғулом Ризохон Малик Ғолиб хатларини чоп этиш режасини тузди. У Ғолиб дўстларига ёзган баъзи хатларини ёки уларнинг нусхаларини тўплаган эди. Бу тўпламни тартибга солишда Ғолибнинг ўзи бош-қош бўлган, чунки "Уд-э ҳиндий"га нисбатан бу тўпламнинг китобат хатолари кам. Тўпламга Ғолибнинг шогирдлари Мир Маҳдий Мажруҳ кириш сўзи ёзди ва Қурбон Алибек Солик хотима тайёрлади. Китоб икки қисмга ажратилган. Биринчи қисм талабаларга мўлжалланган бўлиб, унга осон ва раво тилда ёзилган, адабий масалалар ёзилмаган хатлар киритилди. Иккинчи қисмдаги хатларда бироз қийинроқ мавзулар баён этилган. Ушбу тўпламга киритилган жами хатлар сони 470 тани ташкил этади.

Ғолиб мактубларини тартибга солган олим матний танқиднинг устаси бўлагина, танқид илми, тадқиқотнинг имкониятлари ва матний танқиднинг маҳоратини ишга солиб, у мактубларнинг ҳавас қилгудек танқидий матнини тайёрлаш мумкин эди. Ҳиндистонлик йирик ғолибшунос олим Холиқ Анжум тайёрлаган «Ғолиб мактублари» танқидий матни беш жилддан иборат. Биринчи жилдда доктор Холиқ Ғолибнинг ҳамма мактубларини бошидан то охиригача тўплашни зиммасига олиб, кўп йиллар меҳнат қилди. Шунинч билан айтиш мумкинки, Ғолибнинг бирон-бир мактуби йўқки, ушбу тўпламдан жой олмаган бўлса, Ғолибнинг урду ча мактублари тўплами ва матни ислоҳнинг бундай бебаҳо

¹ «Уд» сўзининг урду тилида икки маъноси бўлиб, бири дарахт номи бўлса, иккинчиси мусиқа асбобини билдиради. Создан таралаётган наволар нечоғли ёқимли бўлса, Ғолиб мактубларини ўқиган киши ҳам шунчалик завқ олишига нисбат берилиб, «Ҳиндларнинг уди, сози» деб аталган бўлса, ажабмас.

* * *

Ғолибни ким десангиз, Турон тупрогиданман
Таги тахтим донишманд инсон қучогиданман.

Туркзодаман, аждодим номусу ор эгаси,
Туркий нажоддан битта нишон, чирогиданман.

Бобомлар касбу кори экин-тикин азалдан
Самарқанд ўлкасида деҳқон қарогиданман.

Сўз маъносин сўрма, ўзинг азмойиши айла,
Мен нима ҳам дегайман, баён булогиданман.

Файзи ҳаққа камина камтарин битта шогирд,
Ақли қулган бир зарра тобон увогиданман.

Ярқирашда чақмоққа ҳамнафаслик қилурман,
Карамда ёгин булут осмон ирмогиданман.

* * *

Мудом эшикда ётмоққа мен қодир эмасман,
Э, лаънат бу ҳаётгаки, тош тақдир эмасман.

Бу доим айланишдан нечун ҳовлиқмасин дил?
Ахир инсон эрурман, коса-соғир эмасман.

Нечун, рабий, замона йўқотмоқчи вужудим?
Жаҳон лавҳида мен янглиш ҳарфга доир эмасман.

Оёқ қўймоқ кўзимга нега сен ор билдинг?
Ою кун мен асло каму косир эмасман.

Ўпай десам оёгинг, қилурсан қаршилик сен.
Наҳотки рутбада мен само-ла бир эмасман?

Ҳавас йўқ сенда зарча, менинг қадрим нечун паст?
Ахир ёқут, зумурад каби нодир эмасман.

намунасига кўпгина урду адиблари ва танқидчилари муаллифнинг ўн икки йиллик изланишларини ҳолис баҳолаганлар. Доктор З. Ансорий "Ғолиб мактублари доктор Холиқ Анжумнинг энг яхши иши" мақоласида ёзади: "Ғолиб мактубларининг биринчи жилдини охиригача ўқиб чиққанимда беихтиёр ҳайратга тушдим, қандай ажойиб иш бўлибди. Ғолиб ўз асарларини чоп этишда қанчалик синчковлик, эҳтиёткорлик ва нафосат билан иш қўрган бўлса, шу нарсалар бу ишда ҳам ўз аксини топган. Яъни, бу мажмуа ҳақиқатан Ғолиб шухратига муносиб, гўё устознинг устида ярашиб турган чопон кабидир. Китобнинг биринчи жилдида 220 саҳифалик бир неча бўлимлардан иборат кириш берилган. Танқидий ва илмий матн тайёрлашнинг ҳозирги ва эски усулларидан фойдаланган. Шунингдек, Ғолиб мактубларининг бугунгача мавжуд барча нашрларини танқид (матни хатолардан тозалаш) ва танқиди, хатларнинг мактубнавислик нуқтага назаридан даражаси ва ўзига хосликлари, индекс ва тегишли изоҳлари билан бу муқаддиманинг ўзи бир илмий мақола ўрнини боса олади".

Матншунослик жиҳатидан Ғолиб мактублари матнини икки қисмга ажратиш мумкин. Биринчи — Ғолиб ўз қўли билан ёзган, яъни Ғолибнинг асл хатлари, Холиқ соҳиб бу нашрга нашр этилган хатларини киритган эди, лекин кейинроқ хатларнинг асл нусхаси ҳам топилган. Иккинчи — «Урду-е муалла», «Уд-э ҳиндий» ва «Надиратэ Ғолиб» («Ғолибнинг нодир ёзишмалар») ва бошқа рисолалардаги мактублардан иборат. Бу матнда «Урду-е муалла»дан кейинги нашрларда эълон қилинган хатлар ҳам киритилган. Муаллиф ўзининг биринчи нашрида Ғолиб дастлабки ва турли жанрларда чоп этилган ёки, асл шаклда кутубхоналарда сақланаётган мактублардан асос нусха сифатида фойдаланган.

Мухтасар айтганда, Мирзо Ғолиб нома жанрида ўзига хос мактаб яратди. Унинг мазкур жанрдаги асарлари ҳинд насрида салмоқли ўрин тутади.

Шафоат СОТҚИНОВА,
Тошкент Давлат шарқишунослик институти
аспиранти

ҒОЛИБ

Мирзо Ғолиб ҳам Ҳиндистон, ҳам Покистоннинг энг забардаст ва энг севимли, урду шоирлари ичида бошқа бирон ижодкорга насиб этмаган бахтга сазовор бўлган шоирдир. У башарият маданий ганжинасига арзиулик дурдоналар қўша олган кўҳна Ҳиндистоннинг намоёндалари Хисрав Деҳлавий, Мирзо Бедил, Рабиндранат Тагор қаторидаги сиймолардандир. Унинг шеърлари шу қадар сермаъно, лағофатлики, уларни изоҳлаш учун жилд-жилд китоблар ёзилган ва ёзилмоқда, унинг урду девони юз мартадан ортиқ чоп этилгани шоирнинг халқ меҳрига қанчалик сазовор бўлганини тасдиқлайди. 19-асрни мутахассислар ҳақли равишда «Мирзо Ғолиб асри» деб атайдилар.

Ғолиб баракали ижод қилди — тарихий мавзудаги, тил ва луғатшуносликка оид асарлар, кўплаб мактублар ҳамда форс ва урду тилларида Асад ва Ғолиб тахаллуслари билан гўзал шеърлар яратди. У икки тилда — форс ва урду тилларида ижод қилган шоирдир. Форс тилидаги шеърлари — «Қуллийети назми форсий» минг байтдан кўпроқ шеърлари ўз ичига олади ва шоир ижодининг салмоқли улушини ташкил этади.

Мирзо Ғолиб улуг Бедил ижодидан таъсирланган. Иккала буюк шоирнинг ҳамовоз, ҳамоҳанг шеърлари инсонга бағишланган, инсонни улуглаш, эъзозлашга йўналтирилган. У бир шеърда «Ғолиб, сен шеърят йўлида адашиб қолмайсан, чунки Бедилнинг қалами шеърят саҳросидаги Ҳизр ҳассасидир» деб ёзади. Ғолибнинг урду девонида Бедил руҳида ёзилган бир қатор шеърлар мавжуд.

Шоир ўз ватани Ҳиндистонни севади, унинг гўзаллигини тараннум этади. Қуйидаги сатрларга эътибор берайлик:

Ҳамма гар меван фирдавс ба хонат бошад
Ғолиб, он анбан Бангола фаромуш мобад.

*Маошхўрсан, э, Ғолиб, дуо қил подошоҳни.
Замон ўтди дейишига: «Мен таъмагир эмасман».*

* * *

*Зоҳид, ҳадеб мақтаганинг ўша жаннат, боғи ризвон —
Биз беҳудлар кулбасида бойлам гулки сўлгин, хазон.*

*У мужгонлар азобини сенга қандоқ қилай баён,
Юрагим қон, қатралари нақ қирмизи шода маржон.*

*Замон агар имкон берса, кўрсатардим хўб томошо,
Диллимада бир оташ ёнар, кўрсанг қилур лолу ҳайрон.*

*Ғамолнинг жилваси кўзгу уйда товланур андоқ —
Ки шудринг ифра кун ўйнар жимир-жимир қилиб ҳар он.*

*Не-не орзу қурбон бўлиб, пинҳон ётар сукунатда,
Ғарибларнинг гўридаги ўчиқ шамдай мен безабон.*

*Лекин ҳануз дил уйда ёр жамолин учқунни бор,
Маънос кўнглим, муңлиг кўнглим гўё Юсуф ётмиши зиндон.*

*Бир оёғи гўрда Ғолиб, дилни бир ўй банд айлаган,
Ўлим — тарқоқ хаёлларга нуқта кўйса недур гумон.*

* * *

*Эй азизим, эй умидим, менки умрим даврида,
Дунёда не-не жафою жабру ҳижрон кўрмишам.*

*Шундайин маҳбус — қора кунманки, бу олам аро,
Офтоб нури эмас, зулмоти зиндон кўрмишам.*

*Ғисму жоним шунчалик озгин бўлиб қолдики, мен
Ўз диллимини ишишадан майдек намоён кўрмишам.*

*Ғам тутқунни ҳар нафас бошга урар даҳшат билан,
Чунки қайгу-ғам туни хоби паршон кўрмишам...*

ШЕЪРИЯТИ

(Маъноси: Ғолиб, жаннат мевалари уйингда бўлса ҳам, сен Бангола анба (манго)сини унутмагин).

Ғолиб шеърларида дўстликни куйлайди, унинг улур хислат эканини тарғиб қилади ва уни муқаддас Қуръони шарифга тенглаштиради:

*Гуфтам: ҳадиси дўст ба Қуръон баробар аст,
Нозам ба куфри худ, ки ба имон баробар аст.*

(Маъноси: Дўст сўзлари Қуръон билан баробардир, негаким у имон билан тенгдир).

Мирзо Ғолибга ҳақиқий шуҳрат келтирган нарса унинг урду тилидаги мактублари ва урду девонидир. Девоннинг машҳурлиги ҳақида д-р Абдурахмон Бижнурийнинг куйидаги гапини келтириш ўринлидир: «Ҳиндистоннинг илҳом бағишловчи иккита китоби бор: бири — муқаддас Ведалар бўлса, иккинчиси — «Девони Ғолиб»дир». Мазкур девоннинг ҳажми ҳақида турли фикрлар мавжуд — айрим манбаларда 2 минг байт дейилса, бошқаларида 1100 байт дейилган. Лекин 1986 йилда Деҳлида «Ғолиб институти» томонидан чоп этилган ва мутахассислар энг мўътабар ҳамда ишончли деб тан олган нашр 1420 байтдан иборат.

Ғолибнинг шеърлари кўплаб тилларга, жумладан, ўзбек тилига ҳам таржима қилинган ва «Шайдо» (1965 й.), «Ғазаллар» (1975 й.) номли тўпламлар шаклида нашр этилган. Ғолибнинг шеърларини ўзбек тилига Р.Муҳаммаджонов, Чустий, Миртемир, Васфий, Ҳ.Ғулум, Ш.Шомухамедов, Ёнғин Мирзо, Пўлат Мўмин, С.Қўқонбековлар ўтирганлар.

Ғолиб ғазал ёзишда шундай юксакликларга

кўтарилдики, бу борада ҳеч бир замондоши унинг олдига тушолган эмас. Ғазалдаги мана бу ўзига хос мисраларни ўқиб кўрайлик:

*Ишқ дардин торта-торта бўлдимиз роса бебок,
Руху тани ювди ёш, бўлдимиз роса ҳам пок.
Дайдилиқдан шармисор бўлдик олам элига,
Лекин очди кўзни бу, ўсди онг бирлан идрок.*

Шоир бир неча ўринда ўзининг асли Туронзаминдан, Самарқанд музофотидан эканлиги билан фахрланган ва бир шеърда бу ҳақда мана бундай деган:

*Ғолибни ким десангиз, Турон тупроғиданман
Таги тахтим донишманд инсон кучоғиданман.
Туркзодаман, ажодим номусу ор эгаси,
Туркий наждодан битта нишон, чирогиданман.*

Ғолибнинг шеърий ижодида ўзига хос бўлган инсонпарварлик, тараққийпарварлик, ростгўйлик ва дадиллик каби хусусиятлар ажойиб бадий бўёқларда ўз ифодасини топган. Ҳиндистонлик профессор Қамар Райсининг ёзишича, шоир ижодини юксак поғоналарга кўтарган ва уни халққа ғоят манзур этган омиллардан бири шоир фантазиясининг бойлиги ва чексизлиги ҳамдир. Янги, оригинал, нозик фикр-орзулар, ният-ғоялар ҳамма вақт унинг хаёл осмонида чиройли, ранг-баранг қушчалар каби парвоз қилиб ўтаверади. Ғолиб ўзининг шоирона илҳоми тўғрисида бир ғазалида бундай дейди:

*Бу гапларнинг ҳаммаси келур, Ғолиб, ғойибдан,
Бу қаламнинг сўзлари — осмон аҳлидан улур.*

Ғолиб том маъноси билан оригинал-новатор шоир эди. У ўзидан олдин ўтган шоирларга тақлид қилишдек осон йўлдан бормади — ғазалда фақат ёр хусни жамолини таърифлаб, гул ва булбул ишқини куйламади. У шеърятда янги йўл кидирди, ижоднинг қийин сўқмоқлардан борди, янги мазмунда дилбар шеърлар битди. Бунинг исботи сифатида шоир ижодидан олинган айрим байтларга

Мен паришонликда қолдим, найлайин, гўё бугун,
Ўзни бир саргаштаи тоғу биёбон кўрмишам.

Ушбу водийда эсаркан бир куюн шиддат ила,
Тол дарахти сингари жисмимни ларзон кўрмишам.

Шул қаро тунларда мен водий кезиб бўлдим адо,
Гўё роҳат тўшагин хори муғилон кўрмишам.

* * *

Йиғлагай дил зор-зор, айтайин ё айтмайин?
Ҳаё дер: «Айтма зинҳор!» айтайин ё айтмайин?
Одоб-ахлоқ этаги ҳеч қўлимдан чиқмагай,
Менга ҳам маълум асрор, айтайин ё айтмайин?

Хоҳласанг бил шиква деб, хоҳласанг де шикоят,
Мен вужудимдан безор, айтайин ё айтмайин?

Дилдаги гам-аламни дилга сўзлай қолайми?
Топмасам бир гамгусор, айтайин ё айтмайин?

Дил ашаддий душманам. Худди шу дил жабри-ла
Мен мусибатга дучор, айтайин ё айтмайин?

Мен-ку бир девонаман, бу жаҳон гийбатчидир
Ҳар деворда бир қулоқ, айтайин ё айтмайин?

Ўзича бир сўрмаса ҳол-аҳволим, Асад,
Ҳолима мос бирор шеър айтайин ё айтмайин?

* * *

Тиришганда пешона, мен гами пинҳон, дедим.
Палапартиши хатидан, ёзган паришон, дедим.

Нега бунча паришон хотиринг, деб сўрмагил,
Сиқилди шунчалар дил, мен уни зиндон дедим.

Кўриб ёр юзида тер, рашик ўтида ёнди дил,
Ёр юзида бир жаҳон кўзлар намоён дедим.

Ўзим ожизлигимдан ўйладим мен: "у золим",
Оловнинг яллиги хас набзидан аён дедим.

Заифлик ишқ даштида қилди оромни талаб,
Соямни ҳар қадамда салқин шабистон дедим.

Ўла-ўлгунча қочдим мен ёр мужгонидан:
Қазони даф этишни шунчалик осон дедим.

Бекор бердим кўнгилни, вафодор ўйлаб уни,
Хато қилдим, кофирни Асад, мусулмон дедим.

мурожаат қилайлик:

Қатра сувнинг бахтидир кўлда фано бўлмоғи,
Дард ҳаддан ўтгани — унга даво бўлмоғи.

Ёки:

Кетдим армон бирла мен ҳам қаро ер бағрига,
Қолди ёрнинг тобланиб, минг гулистон бўлиши.

Яна:

Ўлганимдан сўнг мени кўммагил кўчанга ҳеч,
Мен туфайли топмасин халқ уйингни. Алҳазар!

Яна:

Бу ўлмоқ қилди шарманда. Чўкиб кетсам соз эди:
Керак бўлмасди ҳеч тобут ва бўлмасди гўр, мозор.

1857 йилдаги халқ озодлик ҳаракатининг бевосита
ғувоҳи бўлган Ғолиб инглиз мустамлакачиларининг
шафқатсизликларини кўриб изтироб чекади ва бу ҳақда
ғазаб билан ёзади:

Мустабид инглиз — у бағри тошлар
Мўътабар элимда ҳукмрон бўлди.
Хиёбон-боғларда кесилди бошлар,
Уйимиз зиндону, дил ғамга тўлди.

Ғолибнинг бошига кулфат устига кулфат тушди —
яқинлари, ёру биродарларидан жудо бўлди, иқтисодий
жиҳатдан мудом ночор ҳаёт кечирди. Шунинг учун унинг
айрим шеърларида тушқун кайфият ташувчи
мисраларнинг мавжудлиги табиийдир:

Ҷафокаш дил—дастурхон. Унда тўла дард—неъмат
Қурбига қараб дўсту ёронда армон чиқди...

Кўзгади яна ғавво бу хўрлик дилда Ғолиб,
Оҳ, қатра ёш чиқмаган кўздан сел-тўфон чиқди.

Шоирга ҳаётнинг аччиқ ва бешафқат кунлари
инсонга муҳаббат, адолатни севиш ва ҳаётни онгли равишда
жабр-зулмсиз, эркин-қувноқ ўтказа билиш лозим, деган
фикрни яна бир марта таъкидлашга ёрдам беради:

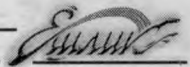
Бало даштида овчи қувган оҳу улоқман,
Гоҳ фиғоним фалақда, гоҳ кўзлари булоқман.
Жон оғзимга келиб ҳам лабим бўлмайдди ширин
Ҳаётнинг аччиғин мен тотишда шунча тоқман...
Зоҳидларнинг сафида гарчи хорман жуда ҳам,
Гуноҳкорлар ичида бирок равшан чироқман.

Ғолиб бирон нарсанинг юзага келиши осон эмаслиги,
ҳар нарсага қунт, ақл-идрок даркорлигини таъкидлайди,
одам бўлиш осону, инсон бўлиш мушкул дейди:

Асти мушкул ҳар бир иш, билсанг, осон бўлиши,
Ҳар бир одам ҳам ахир мушкул инсон бўлиши.

Мирзо Ғолиб қийин даврда яшаган ва ундан нолиган
бўлса ҳам, у бир умрга «Равшан чироқ» бўлиб қолди.
Доимо халқ билан яшаган шоир халқнинг дилида
муҳрланиб қолди. Вақт ўтган сайин шоир ижодининг
янги-янги қирралари кашф этилмоқда, ижоди олмосдек
жилваланмоқда. Оламшумул шуҳрат соҳиби Мирзо Ғолиб
билан Ҳиндистон, Покистон билан бир қаторда Ўзбекистон
ҳам ҳақли равишда фахрланади.

Ансориiddин ИБРОҲИМОВ,
филология фанлари номзоди, доцент.

Саид-Абдулазиз ЮСУПОВ,
“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати
Марказий Кенгаши ходими

ТАРАҚҚИЁТ ЎҲУЛИДАГИ МУШКУЛОТЛАР

*Одамларга нисбатан уларни бирлаштириб
турувчи бош мезон – Инсонийликдир.
Шу туфайли, одамлар одамзот туркумига
оид бўлганлиги учун ҳам ўзаро тинчликда
яшамоқлари лозим*
ФОРОБИЙ

Андижон воқеалари барчамизнинг онг-шууримизда, қалбимизда, оғриқ ва изтироб пайдо қилгани аниқ. Зеро, осуда ва фаровон ҳаёт кечираётган, ўз ақлига кўра иш кўрадиган халқимизга, она Ватанимизга нисбатан бундай ваҳшиёна ҳаракат фақат нафратга лойиқдир.

Андижон воқеалари барҳам топди. Аммо... воқеалардан кейинги чет эл ОАВларининг билдирган фикрлари, улар эгаллаган позиция кишини ўйлантириб қўяди. Хўш, Андижон воқеаларидан кўзланган мақсад нима эди? Ундан кейин авж олган ахборот хуружларининг мақсади нима? Инсон ҳуқуқлари дея бонг ураётганларнинг мақсади-чи? Андижон воқеаларининг ташкилотчилари ва унинг давоми бўлган ахборот хуружи тўғрисида фикр юритар эканмиз, асосий мақсад бутун ўз тараққиёт йўли орқали жаҳонга танилиб улгурган, иқтисодий салоҳияти ўсиб бораётган мамлакатимизнинг миллий хавфсизлигига тажовуз қилиш эканлиги намён бўлмоқда.

МИЛЛИЙ ХАВФСИЗЛИК ВА ЗАМОНАВИЙ ТАҲДИД

Ўзбекистонда сиёсий соҳадаги ички таҳдидлар нималардан иборат? Булар: инсоннинг конституциявий кафолатлари, ҳуқуқ ва эркинликлари, жамиятдаги ижтимоий-сиёсий мувозанатнинг бузилиши; демократик институтларнинг, диний экстремизм ва диний мурасасизликнинг бошқача кўринишлари: тажовузкор миллатчилик, коррупция, бюрократизм, давлат ҳокимияти ва бошқарув соҳасида маҳаллийчилик ҳамда уруғ-аймоқчилик; жиноятчиликнинг ўсишидир.

Миллий мустақиллигимизнинг ҳозирги босқичида хавфсизлигимизга нисбатан мафкуравий тажовузлар кучайиб кетди. Аслида Андижон воқеалари ҳам

мафкуравий тажовузлар маҳсули эди. Гап шундаки, Ўзбекистоннинг 14 йиллик янги тарихида сиёсий, иқтисодий, маънавий соҳада катта ютуқларга эришилди, танлаган йўлимизни дунёнинг кучли давлатлари тан олди. Ўзбекистон халқаро муносабатларнинг тенг ҳуқуқли аъзо сифатида фаолият юритмоқда. Бизнинг ютуқларимизни кўролмаётганлар, хаспўшлаётган кучлар ҳам бўй чўзиб қолишди. Бирор-бир давлатнинг, миллатнинг фуқароларга турли оммавий ахборот воситалари орқали ўзларининг фарзли сиёсий манфаатларини тикиштиришга қаратилган фаролияти мафкуравий тажовуз дейилади. Мафкуравий тажовузлардан бугунги кунда бир-бирига зид бўлган дунёқарашлар, сиёсий, миллий, диний оқимлар, мазҳаб ва секталар ўртасидаги курашлар восита қилиб олинмоқда.

Мафкуравий курашлар замирида ҳозирги вақтда дунёда икки қарама-қарши қутб барҳам топган бўлсада, турли хил мақсад-манфаатларни ифода этувчи мафкуралар тортишуви тўхтагани йўқ. Очiq айтиш керакки, бу тортишувлардан кўзланган асосий мақсад – инсон, авваламбор ёшлар қалбини эгаллаш, муайян мамлакат ёки минтақадаги бирор миллат ёки халқнинг онгига, уларнинг сезги-туйғуларига таъсир ўтказиш, уларни ўз дунёқарошига бўйсундириш, маънавий жиҳатдан тобе қилишдир. Фикр қарамлиги, Президентимиз таъкидлаганларидек «тафаккур қуллиги» эса ҳар қандай иқтисодий ёки сиёсий қарамликдан ҳам даҳшатлироқдир. Мафкуравий тажовузлар кучайиб бораётган ҳозирги шароитда уларга қарши курашиш, уларни баргараф этиш учун кўриладиган чора-тадбирлар муҳим стратегик вазифадир. Турли мафкураларнинг гоҳ ошқора, гоҳ пинҳона кўринишдаги тазйиқларга бардош бериш учун инсон ўз мустақил фикрига, собит эътиқодига, ўзи таяниб яшайдиган қудратига, ҳаётий-миллий қадриятлари шаклланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлиши керак.

Фуқароларнинг, айниқса ёшларнинг умумбашарий меросдан баҳраманд бўлиши, ўз тарихи, адабиёти, санъати, маънавий-руҳий қадриятларини, динини пухта билиши асосида ўзлигини англаши, Ватан, халқ, миллат, жамият, давлат манфаатлари учун масъуллик, доимий ғурурнинг шаклланиши ақлий маданиятнинг сифатловчи омилли ҳисобланади. Ақлий маданият эса ўз навбатида миллий

хавфсизликка таъсир этувчи ички таҳдидга нисбатан жавоб берувчи қуролдир. Ақлий маданият маънавий маданиятнинг бошқа таркибий қисмлари шаклланишида таянч ҳисобланади. Ахлоқий маданият ахлоқий билимлар, малака ва кўникмалар, ахлоқ кўникмаларини ўзида мужассамлаштиради. Ахлоқий маданиятнинг кўринишлари, унинг қирралари ва намоён бўлиш шакллари хилма-хилдир. Инсонпарварлик, ҳалоллик, ташаббускорлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, эрксеварлик, фаоллик, ижодкорлик, ҳақиқатўйлик, масъулиятчилик, саҳийлик, камтарлик, поклик ва шу каби қатор муҳим тушунчалар ахлоқий маданият тушунчаларидир. Бу хислатлар фаолият жараёнида маънавий маданиятнинг бошқа маданият қирралари билан биргаликда фуқароларда ўз давлатига, халқига, миллатига масъулиятли бўлиб шаклланишига таъсир этади.

Демократик жамият шароитида ахборотга қарши аксил ахборот билан, далил-исботга қарши далил-исбот билан курашиш зарур. Ҳақиқат, адолат, юксак идеаллар учун курашаётган одам мафкуравий курашда доим ҳам ғолиб чиқиши мумкин. Чунки ҳар ҳолда жамиятга нисбатан самимий бўлган одамда имконият рақибига нисбатан кўпроқ бўлади.

Диний ақидаларни сиёсий мақсадга эришишга ёрдам берувчи аллақандай восита деб билиб, уларни ўзларига дастак қилиб олаётган кимсалар бу кучдан фойдаланишдан қайтмаётирлар. Аҳоли диндор қисми фикрини чалғитиб найрангбозлик қилишда дин қулай қуролга айланиб қолиши мумкин. Айрим кишиларнинг чаласаводлигидан фойдаланиб диний ташкилотлардаги профессионаллар мавҳум ғоялар йўлида энг ваҳшиёна буйруқларни ҳам итоаткорона бажаришга қобил бўлган фанатиклар армиясини озиқлантириб кўйиб зиддиятлар келтириб чиқармоқдалар.

Бу муаммо ҳамма ерда, ҳатто Фарбнинг илғор мамлакатларида ҳам юзага келиши мумкин. Дунёда диний экстремизм озиқлантириб турган можаролар мавжуд бўлиб турар экан, бу муаммо долзарблигича қолаверади.

Минтақада зиддиятлар оловини кучайтиришдан манфаатдор давлатлар, тарафлар, гуруҳлар барча воситаларни ишга солаётганлиги, бу билан давлатлар аҳолиси ўртасида миллий ва диний қарама-қаршиликлар туғдириш, ҳодисаларга диний тус бериш, диний-миллий-этник иғволар чиқариш орқали ўз мақсадларига эришмоқчи эканлиги бугунги кунда маълум бўлиб қолмоқда.

БИЗ ТАНЛАГАН МАЪРИФИЙ ЙЎЛ

Давлат мустақиллигининг дастлабки йиллариданоқ Ўзбекистон Республикаси олдида ўзига хос ва мос бўлган тараққиёт йўли ишлаб чиқилди ва белгилаб олинди. Илмий асосланган, жаҳондаги илғор мамлакатлар тарихий тажрибаларини ўзида чуқур ифодалаган, халқимизнинг тажрибаси ва эҳтиёжлари билан боғланган, миллий манфаатларимиз ва шарт-шароитларига мос келадиган аниқ ва равшан тараққиёт назариясига эга бўлмасдан туриб миллий хавфсизликни таъминлаб бўлмасди. Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёти назариясини яратиш, келажак тараққиётимиз истиқболларини аниқ белгилаб олиш муҳим ҳаётий—миллий манфаатларни таъминлаш заруриятига айланиб қоланди.

Ана шу мураккаб муаммони ҳал этиб бериш Президентимиз Ислам Каримов номи билан бевосита боғлиқдир. Унинг “Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли” асарида миллий истиқлол ва тараққиёт йўлини ишлаб чиқиш муҳим ва зарурлиги куйидагича белгилаб берилган: “Ҳозир бизнинг жамиятимиз тарихий чорраҳада турибди. Республиканинг миллий-давлат, иқтисодий-иқтисодий ва маънавий камол топтирувчи ўз тараққиёт йўлини ишлаб чиқишимиз зарур. Бу мураккаб ва масъулиятли паллада ҳозир яшаб турганларнинг тақдиригина эмас, балки уларнинг фарзандлари, невараларининг ҳам тақдири, келажак авлодларнинг тақдири ҳам шунга боғлиқ бўлади. Республика танг ҳолатларни қай даражада тезроқ бартараф этиши, яққаҳоқимлик тизимининг иллатларини батамом тугатиши ривожланган маданиятли мамлакатлар даражасига чиқиб олиши шу нарса билан белгиланади. Биз ҳозир узок йўлнинг бошида турибмиз”.

Ўзбекистон ўз ривожланиши йўлида бошқа давлатлар тараққиёти жараёнида тўпланган ва республика шароитига тадбиқ қилса бўладиган ижобий ва мақбул тажрибалардан самарали фойдаланади. Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг миллий, тарихий турмуш ва тафаккур тарзидан, халқ анъаналари, урф-одатлари ва қадриятларидан келиб чиқиб ўзига хос ва ўзига мос йўлини ишлаб чиқди ва амалга ошириб келмоқда.

ХУЛОСА

Бизда азалдан Ватанга она деб муносабат билдирилади. Қадрланади. Ватаннинг бир кафт тупроғи ҳам бегонадан қизганилади. Она Ўзбекистоннинг фарзандари ўз ақлига таяниб иш кўрадиган, мард ва жасурдир. Андижон воқеалари халқимизнинг қалбида изтироб туғдиргани рост. Аммо бу изтироб бизнинг Ватанга бўлган муҳаббатимизни, унинг эртасига нисбатан ишончни йўққа чиқара олмайди. Мамлакатимизнинг миллий хавфсизлигига нисбатан Андижон воқеалари каби ноинсоний усулдаги ҳаракатлар, хавфларни туғдираётганлар ҳеч қачон ўз мақсадларига эриша олмайдилар. Сабаби эса оддий: биз Ватанга эътиқодли, ўз қарашига, ўз тараққиёт йўлига эга халқмиз! Биз ҳеч қачон ўз фикри бўлмаган кўғирчоқлар, итдай ўлим топадиганлар орқасидан эргашмаймиз. Чунки Ўзбекистон дунё илм ва маънавияти бешигини тебратган алломаларни етиштириб берган юртдир.

Аммо барибир ҳар биримиз бугунги кун замонавий таҳдидларини яхши англаб олмоғимиз даркор. Чунки Андижон воқеаларидан кейинги ахборот хуружлари бизга ўзини дўст қилиб кўрсатаётган, лекин гараз ниятлилар мавжудлигини исботлаб берди.

Кучли давлатдан кучли жамиятга ўтиш — буюк келажак сари қонуний ривожланиб боришнинг йўллари билан бирдир. Бу йўл ҳар бир фуқародан юксак билим ва маҳоратни, маънавият ва маърифатни, сиёсий онглилик ва маданиятни, ўз кучи ва ақлига ишониб фаолият кўрсатишни, аини пайтда сўзида ва ишида собит туришни, фидойилик, мардлик ва жасоратни, лоқайдликка нисбатан мурасасизликни талаб этади.

Луқмон БҶРИХОН

ТАҲЛИКА

Қисса

Бўйдоқларга хос турмуш тарзи уфуриб турган тўзгин хона. Хона деворларига катта-кичик, ранг-баранг фотосуратлар илиб ташланган. Бурчакдаги стол устида ҳам сураткашлик анжомлари сочилиб ётибди. Стол биқинидаги стул суянчигига (апил-тапил ечинилган, шекилли) устки кийимлар тўзгин ташлаб қўйилган. Уй тўридаги дераза ёнидаги каравотда оқ чойшабга бурканиб, бўйдоқларга хос хаёл билан ёстиқ кучганича Малик ётибди. Ҳойнаҳой, уйғоқ; чойшаб тагида бел-биқинлари, сон-оёқлари қимирлаб-қимирлаб турибди.

Туйқус эшик қўнғироғи жиринглади. Малик сергак тортди: «Қатиқчи-патиқчи, шекилли». У йўлакма-йўлак, уйма-уй юриб, сут, қатиқ сотадиган семиз, қоп-қора аёлни, ногоҳ, эслади.

Бир гал ғалати бўлган. Ўша хотин сут-қатиқ тўла идишларини кўтарганча, юқори қаватга аранг ўрлаб борар эди. Кўчада бадантарбия қилиб қайтаётган, майкачан, калта шортик кийган Малик уни зимдан кузата бошлади. Аёлнинг қалқиб бораётган кенг-дўнг орқалари беихтиёр йигит хаёлини олиб қочди. Қизиқишми-ей, орзиқишми-ей, ишқилиб, шундай бир ажиб туйғу бутун вужудини қамраб олди унинг.

— Эй, кенноий!

Қатиқчи оғир бурилиб, пастки қават майдончасида турган, сапча юз, ярим-яланғоч қоматлари чайир йигитга қаради.

— Ҳа-а.

Малик сирли илжайган куйи икки-уч ҳатлаб унга етиб олди.

— Кечирасиз, сут-қатиғингиз... ҳаммаси неча пул бўлади?

— Шу... — қатиқчи ҳануз ҳансираб тураркан, идишларга бир-бир кўз ташлаб чамасидаги нархни айтди.

— Яхши. Ҳаммасини сотиб оламан. Бўпти, сут-қатиғингиз ҳам ёнингизга қолади.

Аёл ҳануз сирли илжайган куйи савдолашаётган йигитнинг юзига ажабланиб тикилди.

— Нима истайсиз ўзи, ука?

— Бўйдоқ йигитлар нимани истаса шуни-да.

Қатиқфуруш хотин йигитни бош-оёқ синчков кўздан кечирди-да, алланечук қувлик билан илжайди, сўнг бутун йўлакни тўлдириб хохолади.

— Об-бо-о, укагинам-е, жа шўхсиз-ку, а?

Малик зил-замбил идишларни кўтариб аранг ҳужрасига киргунча кафтлари қийилиб, пай-мускуллари узилиб кетгудек бўлди.

— Вой-бу-уй, — дея хона ичига аланглади аёл, Маликнинг ортидан бамайлихотир кириб келаркан. —

Сураткашмисиз дейман-а?

— Ҳа, — зўрға сас берди йигит, оғир идишларни бир чеккага қўйиб.

Қатиқфуруш аёл йўлакда солланганича туриб қолди.

— Қани, укагинам, аввал келишилган пулни чўзинг.

Малик унга саросима билан кўз ташлади. Оғир юк азобиданми, ё қатиқчининг безбетларча туришиданми, ишқилиб, ҳалигина товонидан тепасигача чулғанган ёлқин сўнибгина қолган эди. «Биққилигини қара-я, — ўйлади у енгил ижирганиб. — Қайгўрданам илакишдим... Об-бо, энди қайтиш йўқ, бир амалларман».

— Нега бўшашиб қолдингиз, йигит? — сирли кўз қисди аёл.

— Қани, марҳамат, — дея сас берди Малик, зўраки илжайиб. — Ичкари киринг-чи, ўша гапим гап, айтганингизни бераман.

— Йў-ў, аввал беринг, шер йигит.

Малик ноилож ичкари кирдию кийим жавонидан титкилана бошлади.

— Тезроқ қимирланг-да, ўргилай, — дея минғирлаб қўйди аёл, йигит томон мўраларкан. — Тор жойда нафасим қайтади.

Малик ҳануз зўраки илжайган куйи қайтиб чиқди. Қатиқфуруш унинг қўлидаги пулни деярли юлқиб оларкан, ҳафсала билан санади. Сўнг қўйлаги ёқасидан аллақайгадир тикиб юборди.

— Қўнглингиз жойига тушдими? — Малик қувноқлик билан аёлни бағрига тортган бўлди.

— Қочинг-е, — силтаб ташлади уни аёл, гўштдор қош-қобоклари уюлиб.— Тезроқ идишларни бўшатиб беринг. Бўғилиб кетяпман бу каталакда.

Малик ҳангу манг қотди.

— Ахир... менга сут-қатиғингиз керакмас, ахир, бошқача келишган эдик-ку?

— Қани, — деди аёл бепарво ичкарига интиларкан. — Ошхонага бошланг-чи, ўзим бўшатиб оламан.

Қатиқфурушнинг хатти-ҳаракати шу қадар қатъий ва жиддий эдики, саросима ичидаги Малик ортиқ қаршилик қилолмай қолди.

Кўп ўтмай ошхонадаги бор-йўқ идиш товоқдан тортиб, турли ичимликлардан бўшаган елим «бакалашка»ларгача сут-қатиққа тўлиб кетди. Қатиқфуруш филдек ҳайбатли бўлса-да, кийикдек чаққон экан. Бир зум ичида бўшаган идишларини ювиб-чайиб олишга ҳам улгурди. Ҳатто ҳужранинг у ёқ-бу ёғини саришталаган ҳам бўлди. Аҳён-аҳён кенг-дўнг

думбаларини атай билқиллатиб, уй эгасига маккорона илжайиб қўяр эди. Унинг гоҳ у, гоҳ бу ёнида типирчилаб турган Малик аёлни тагин билагидан тутишга богинолмади.

— Яхши қолинг, — дея ҳиринглади хотин, ҳужрани тарк этаркан. — Тагин сут-қатиқ тусаб қолсангиз, бемалол, хизматга тайёрмиз.

Малик тобора узоқлашиб бораётган қадам товушларини, бир-бирига урилайётган бўм-бўш идишларнинг тақир-туқурини хийла вақт эшитиб турди. Сўнг сут-қатиққа лиммо-лим идиш-товокларга термулди. Бир хаёл ҳамма-ҳаммасини деразадан пастга тўкиб юбормоқчи ҳам бўлди. Бироқ пулига ичи ачидими ё кўпирибгина турган оппоқ сут, оппоқ аёл баданини эслатди, ишқилиб, ботинмади. Ботинмагани яхши бўлган экан — уч-тўрт кун бошқа егуликка чиқимдор бўлмай, сут-қатиққа бўкди. Шунчалар бўкдики, шу-шу кўча-кўйда сут-қатиққа кўзи тушса, кўнгли айнийдиган бўлди. Қатиқфуруш аёллардан-ку филга йўлиққандай ҳуркиб қочишни одат қилди.

Эшик кўнғироғи тагин устма-уст жиринглади. Малик каравотини гижирлатганича ўрнидан турдию апил-тапил шимини кийди, кўйлагини эгнига ташлади.

— Ҳозир.

Эшик ортида гулдор галстук таққан, пўримгина костюшимли, куюқ сочлари ораста таралган, хушбичим, хушсурат бир йигит турар эди.

— Санъаткор сураткашга саломлар бердик, — деди у эшикни таажжуб билан қия очган Маликка. Алланечук амалдорларга хос салобат қалққан юз-кўзларида нимтабассум ўйноқлади.

— Ўй-ў, — Малик ҳам эшикни, ҳам кучоғини кенг очди, — Нусратбек, чапдаст чиновник! Азиз дўстим!

Улар бир-бирларини бағрларига босиб, кўришишди. Сўнг ҳиринглаганча бир-бирларини турткилашган бўлди.

— Қани, бисмилло, — деди Нусратбек илтифотларни кутмай ичкари кираркан.

— Узр, чиновник, ҳаммаёқ ивирсиб кетган, бўйдоқчилик курсин.

Нусратбек дўстининг гапларига бепарво, аланлаганича девордаги суратларни бир-бир томоша қилишга тушиб кетди.

— Суратга олишни ҳам қийворасан-да, а, Мак, — деб қўйди у қойил қолганнамо бош чайқаб.

Улар ҳар хил фотоанжомлар сочилиб ётган стол ёнидаги стулларни нари-бери суриб, ўтиришди. Ўзларича юзларига енгилгина фотиҳа тортган бўлишди. Бир-бирларига термулиб илжайдилар.

— Хуш келибсиз, жаноб Нусратбек, қанақа шамоллар учирди?

— Шамолмас, бўрон, соғинч бўрони.

— Ўй-ў, шоирона гап қилдинг-ку, сал пастга туш, амалдорлик ҳам етади сенга.

— Рост, жўра, соғиндим. Нега бизникига бормаи қолдинг? Дадам ҳам кўп сўрайдилар.

— Кўриб турибсан-ку, — деди Малик сураткашлик анжомларига енгилгина имо қилиб. — Иш кўп, вақт тигиз. Аммо икки-уч марта ишхонангга борганман. Қайгўргадир йўқолган экансан, тополмадим сени.

Нусратбек айбдорона елка учириб қўйди.

— Балки... У ёқ-бу ёққа иш билан чиққандирман.

Малик дўсти кириб келгандан бери уч-тўрт марта қўл соатига ўғринча қараб олганини пайқади. «Вақти зик, зарил иш бор шекилли, эсам келармиди», — лип этиб ўтди унинг хаёлидан.

— Мак, сени тўйга айтгани келдим, — дея мақсадга кўчди Нусратбек, тагин анча пайт лақиллашгандан сўнг. — Лекин таклифнома қоғозим йўқ.

— Тўйга?!

— Ҳа, тўйга, уйланыпман, — деди Нусратбек алланечук ўйчан.

Маликни саросима босди. Ахир, бу Нусратбекнинг иккинчи бор уйланиши-ку?! Дўстининг олдинги хотини — Феруза бир йил аввал аллақандай дард туфайли туйқус ўлиб қолганидан ҳам хабардор. Хўш, тўй хабарига жавобан энди нима десин? Дўстини қутласинми, ё...

— Э, шунақами, — дея минғирлади Малик ияк қашлаб. — Тузук, тузук...

— Тўйга курсдошлардан яна Карим билан Баҳодирни айтдим. Учовлашиб ўтказиб берасизлар. Тушунасан-ку, Мак, ортиқча шов-шув бўлмасин деб, бошқа ҳеч бир ўртоқларга хабар бермадим, ўзинг тушунасан-ку...

— Тушундим, Нус, тушиндим, — дея қизгин бош ирғади Малик. — Дабдабага ҳожат йўқ.

Ҳа, Малик дўстининг паришон чайналишини ўзича тушунган эди: «Ферузасини унутолмаяпти... Балки бу гал ота-онасининг қийин-қистови билан уйланаётгандир...»

Малик Нусратбекни ортиқ сўроқ-саволга тутишга қисинди. Кейинчалик, ҳамма-ҳаммасини бафуржа гаплашиб олишни дилига тугиб қўйди.

— Тўй қачон, Нус? — деб сўради у оҳиста.

— Индин. Кеч соат олтида. Хув, «Нур» ресторанини биласан-ку, ўша ерда ўтказамиз.

— «Нур» ресторанида?

— Ҳа, — деди Нусратбек тагин паришон, алланечук безовта хаёлларга чулганар экан. — Дабдабали, тўғрими? Нима қилай, келин тараф шуни хоҳлади. Энди... уларники ҳам орзу-ҳавас-да, ўзинг тушунасан... Менга қўйиб берса-ку...

Нусратбек оғир сўлиш олиб бош чайқаб қўйди.

* * *

Тагин бир оз ўтиргач Нусратбек чиқиб кетди. Бироқ унинг маъюс, ўйчан қиёфаси Маликнинг кўз ўнгига туриб қолди.

Улар бир пайтлар жуда яқин, сирдош дўст эди. Бир майизни тенг бўлиб ейишмаган бўлса-да, ҳарнечук талабаликнинг тоғли ва тахир дамларини бирга баҳам кўришган. Ўша кезлар кўпчилик уларни бир маҳаллада туғилиб-ўсган қариндошлар деб ўйлашарди. Аслида Нусратбек шаҳри азимнинг Оқтепа маҳалласидан, Малик Сирдарё бўйидаги Қоратепа қишлоғидан эди.

Қоратепалик йигира яшар йигитча техника университетига кириш имтиҳонларини топшириб, натижасини илҳақ кутиб юрган кезлар эди. Кун иссиқ, Йигитча юрагидаги орзулар олови ундан-да иссиқ. Бу олов, айниқса, у ён-бу ён ўтиб-қайтаётган қизларни кўрганда баттар аланга олади.

Хуллас, шундай ҳароратли кунлардан бирида, университет биқинидаги хиёбонда қоратепалик абитуриент жўшқин хаёллар суриб ўтирар эди. Туйқус унинг ёнидан сарв қомат, қош-кўзлари попукдеккина бир қиз таманно билан ўтиб қолди. Қизнинг енг-ёқасиз, калтагина кўйлаги баъзи бир нозик жойларини аранг-аранг яшириб турар эди. Малик унинг оппоқ, силлиқ сонларига суқланиб тикиларкан, бутун борлигини лаззатли бир ҳаяжон чулғади. Қулт-култ ютинди. Сўнг ўз завқ-шавқини баҳам кўрмоққа шерик излагандек беихтиёр ён-верига кўз ташлади. Ажабки, андак нарида тагин бир йигитча қизни анграйганча кузатар эди. У ҳам туйқус Малик томонга ўтирилди. Эҳтирос, завқ-шавққа тўла кўзлар бир лаҳзагина тўқнашиб икковлари ҳам баб-баравар жилмайишди. Баб-баравар лаб қимтиб, баб-баравар бош чайқашди. Сўнг баб-баравар ўринларидан туриб бир-бирига яқинлашдилар.

— Зўр-а!

— Зўр!

Икковлоннинг илк салом-алиги, такаллуфлари ана шу биргина сўз қатига жо бўлди. Қиз кўздан йўқолиб, эҳтирослар андак босилгач танишдилар.

— Малик.

— Нусратбек.

Ажабки, Нусратбек ҳам Маликни илҳақ қилиб турган ўша факультетга абитуриент экан! У ҳам имтиҳон натижаларини билиш илинжида куймаланиб юрган экан.

Ўша кунни уларнинг ичу ташидан завқу шавқ, кувончу ҳаяжон аримеди. Ахир, имтиҳон жавобларига кўра иккиси ҳам университет талабасига айланган эди-да! Ҳойнаҳой, хиёбонда ёнларидан шунчаки гўзал хилқат эмас, омад фаришгаси табассум қилиб ўтган экан.

Малик ва Нусратбек, юлдузлари тўғри келган қалиғлардек, илк учрашувдаёқ фикри-зикрлари бир-бирига мос-монанд бўлганиданми, ҳарқалай, шу-шу дўстлашиб кетишди. Малик Нусратбекларниқига, Оқтепа маҳалласидаги шинамгина ҳовлига тез-тез бориб турар эди. Бироқ дўстининг ота-онаси қанчалар қийин-қистовга олишса-да, ётоқхонани ташлаб, уларниқига кўчиб ўтишга унамади. Тўғрироғи, тенг-тўшларининг шовқин-суронига, қақажон қизларнинг қақ-қаҳаларига тўла талабалар шаҳарчасини кўзи қиймади.

Нусратбек ҳам Қоратепа қишлоғида кўп бўлган. Қишлоқ этагидаги дарёда чўмилиб, балиқ овлашлар, ширмак хўжалиги боғига кириб мева-чева ўғирлашлар унутилмас хотиралар қолдирган. Шу алфозда, гоҳо қиқир-қиқир кулгулар, гоҳо маъюс-маъзун хаёллар билан талабалик ўтди-кетди. Сўнгги курснинг охирларида Нусратбек уйланди.

Ўқишни битиргач, Малик қишлоғига қайтди, Янгийўлдаги консерва заводида бироз ишлагач, тагин шаҳарга келди. Ижарага мана шу хўжрани топди. Ҳар ким ўз ташвиши билан бўлиб қолгани учунми, ҳарқалай, икки дўст бир-биридан тобора узоқлаб боришгаётганини пайқамадилар. Аҳён-аҳёндагина дийдорлашар бўлиб қолишди. Дийдорлашган чоғларда ҳам гап-гапга қовушмай, сохта такаллуфларга кўмилишар, бирор-бир баҳона топиб, хайрлашиш пайига тушишар эди.

Мана, бугун ҳам Нусратбек амал-тақал қилиб қутилиб кетди.

«Хўш, ўзим-чи, — дея ўйлади Малик, енгил-елпи нонуштадан сўнг кўчалик кийимларини кияркан, — унинг тезроқ чиқиб кетишини истамагандимми? Ахир, шошиб тургандим-ку?!»

Малик стол устидаги кўнғироқли соатга кўз ташлади. Соат сураткашнинг зарур учрашувга аллақачон кечикканига имо қилаётганидан пушаймондай, «чуқ-чуқ»лаб, миллари титрабгина турар эди.

Жинси шим, енгил чарм камзул кийган Малик, елкасига фотоанжомларини осганича хўжрасидан чиқди.

* * *

Шаҳар марказидаги хиёбон ҳамиша гавжум. У ён-бу ён ўтиб-қайтаётган одамлар оқими бир зум ҳам тинмайди; ёшлар-кексалар, аёллар-эркаклар, биров қайларгадир шошилади, биров бепарво, шунчаки томошаталаб, писта чақиб, тамаки тутатиб ивирсийди.

Малик анча енгил тортди. Кенг, сершовқин кўчалар, иссиқ-совуқ чехралар овутдими, ҳарқалай, ҳалигина тор, хувиллаган хўжрасида сикувга олган маъюс-маъзун кайфият тарқалиб кетди. У фотоаппаратини чоғлаб, ҳамишаги иш жойи — хиёбон ёнида тураркан, ҳамишаги кувноқ сўзамол сураткашга айланди-қолди.

— Кеп қолинг, суратга тушиб қолинг. Хўсингизга хўсун кўшилишини истасангиз, марҳамат, кеп қолинг. Бизнинг фотоаппарат сизни ўн ёшга яшартириб юборади.

Ўтиб-қайтувчилар гоҳ чинқириб, гоҳ минғирлаб чорлаётган Маликка деярли эътибор беришмас эди. Баъзиларгина унинг афтига ажаблангандек анграйиб кўйишади, холос.

— Кеп қолинг...

Кўлтиқлашиб бораётган икки хушрўйгина қиз маҳмадана сураткашга кўз қири билан қараб, жилмайиб кўйишди.

Чақира-чақирдан чарчаб зерика бошлаган Маликка жон кирди.

— Йў-ў, — деди у қизларга қарата, — сизларни суратга туширмайман. Бунақа хўсн, бунақа табассум билан юрак-бағримни кул қилганларинг этмагандай, плёнкани ҳам куйдириб юборасизлар.

Сураткашнинг гапира-гапира эргашганини пайқашган қизлар, чопқиллашди. Маликнинг шундоққина биқинидан ўтиб бораётган тўнг бир кампир унинг сўзамоллигидан энсаси қотдими, сураткашга зардали-зардали кўз ташлади. Малик ҳам кампирга ёлғондакам чақчайиб фотоаппаратини қаратди.

— Бир зум сабр қилсинлар, хоним. Бизнинг анжом тиришган башараларни силлиқлаб кўйишда устаси фаранг.

Кампир алланима дея гудранганича узоқлашди.

Малик ҳам толиқиб, бир зум чакаги ўчди. Негадир бугун омади чопмаяпти. Одатда куннинг бу маҳалигача ҳечқурса беш-олти кадр сурат олар эди.

У сал наридаги бўёқлари уқалиб қолган ёғоч ўриндиққа бориб ўтирди. Ўтиб-қайтаётганларга хаёлчан тикилди.

Малик Янгийўлдаги заводдан кетгач, мутахассислиги бўйича ишламади. Яқин бир танишининг куткусига учиб ўзини сураткашликка урди.

«Инженерликни кўй, ука, — деганди ўша меҳрибон акахон. — Бу соҳада коса оқармайди. Оти улуғу супраси куруқ. Сен яхшиси кўпчилик назар-писанд қилмайдиган ишнинг бошини тут...»

Акахон фотографиянинг афзалликлари ҳақида, айнан шу соҳада тер тўкиб афсонавий бойликка эришганлар ҳақида тагин хийла вақт жавради. Малик унинг гапларини анчайин бепарво, кинояомуз тинглаган бўлса-да, бу қизғин маслаҳатда ҳар ҳолда жон борлигини пайқади. Қолаверса, ўзи ҳам болалик чоғларидан бери сураткашликка қизиқар эди. Талабаликнинг илк кунлариёқ ихчамгина фотоаппарат сотиб олди. Дўстининг бу харидидан аввал энсаси қотган Нусратбек, кейинчалик кадрдан нари кетмай қолди. Малик укувлигина эди. Тез орада сураткашликнинг анча-мунча ҳадисини олди. Ҳатто, фотоаппаратни бўлаклаб, унча-мунча носозликларини ўзи эпаккага келтирадиган бўлди. «Устоз кўрмаган уста», — деб хиринларди Нусратбек.

Ўша яқин танишнинг оқ фотиҳасидан сўнг, Малик бу ишга қатъий киришди, бироқ керакли фотоанжомларни тайёрлагунча, маъмурият билан тил топишиб, хиёбонда илдиз отгунча хийла чиқимдор бўлди. Лекин чидам ва кўнг билан ишлади. Ўша акахон башорат қилгандек, чиндан ҳам тузуккина пул топа бошлади, ҳатто доимий мижозлар орттирди. Кўпчилик Маликни тўй-ҳашамларга атай-тўтай олиб кетадиган бўлишди. Бироқ қурғурнинг топган-тутганида барака йўқ эди. Аҳён-аҳён отасига узатганларини айтмаса, бор-йўғини ишратга созуриб қўяди. Бирор-бир таннозга илакишган тунлари, эрталаб туллаган мушукдеккина бўлади-қолади. Ҳатто, айрим чоғлар, арзимас йўл кирага ҳам зориққан.

— Кечирасиз, уч кун аввал суратга тушгандик.

Малик хаёлдан чалғиб илкис ўтирилди. Ёнгинасида бақалоққина бир йигит унга саволчан тикилиб турарди. Андак нарида одмигина кийинган, сарғиш сочли қиз. Малик уларни танигандек бўлди.

— Қани, тўлов қоғозини беринг-чи.

Йигит бир парча варақни сураткашга узатди. Малик вараққа бир кўз ташлаб олгач, ёнидаги чарм сумкани титкилаб бир даста сурат чиқарди.

— Мана, марҳамат, — деди у йигит ва қиз ёнма-ён тушган расми топиб узатаркан. — Жанжаллашиб қолганда шу суратга қаранглар, тагин Лайли-Мажнунга айланасизлар. Биз шунақа сеҳрли суратлар ишлаймиз.

Расм мижозларга ёққани шундоққина юз-кўзларидан сезилиб турарди. Улар Маликка бот-бот миннатдорчилик билдиришгач одамлар орасига сингиб кетишди.

Малик эринибгина у ён-бу ён юрина бошлади.

— Кеп қолинг, лаҳзаларни мангуликка муҳрланг!

Сўзларга тўн кийгизиб гапиришига, гоҳо Маликнинг ўзи ҳам қойил қолар эди. Бу хислат, ҳарнечук, отасидан юққан бўлса керак.

Отаси — тақа мўйлови остидан ҳеч кулгу аримайдиған, ҳангомаю лагифалари билан давраларга жон киргизадиған одам. Қувноқлиги боисми, ёши етмишни қоралаб қолған бўлса-да, ҳали тетик, дўпписини дол қўйиб, жундор тўшларини яланғочлаб юради. Ониси Маликни уйлантириш ҳақида бот-бот куйиниб гап бошласа, отаси ўзича бепарво, эснаб қўяди. «Шошма-чи, кампир, ана, уч ўғилни эрта уйлантириб нима топдинг, кун ора гавғо жанжал...»

Бироқ отаси овлоқ-овлоқда Маликни гап билан чимчилаб-чимчилаб олади.

«Тўй қачон, болам, бизлар беҳабар қолмайлик-да? Бирортасининг қўйнига қўл солиб кўрдингизми, ишқилиб?»

Малик отасининг қочиримларига жўяли жавоб тополмай чайналади. Отаси эса баттар буровга олади:

«Кўзингизга қаранг, болам, вақтида уйланмаган йигитни, кейин, эрга бериш керак бўлади».

Малик отасидан бир амаллаб қочиб қутулади.

Уйланиш, рўзғор, деган тушунчалар унинг кўнглига гулгула солади, алланечук кўрқув кўзгайди. «Йўқ, ҳали эрта, — деб ўйлайди Малик юраги орқага тортиб. — Нима зарил...»

Унингча уйланиш, рўзғор тузаш — қарилкни бўйнига олиш, ўйин-кулгу, серзавқ эркинликдан буткул ажралиш, эътибордан қолиш.

Малик ҳаммасидан кўра қиз-жувонларнинг эътиборидан қолишдан чўчир эди. У қизларнинг келишган, хушбичими йигитларга айрича интиқлик билан ўқишини жуда яхши билади. Эҳ, бу сирли-сирли нигоҳларда қанчалар лаззат, қанчалар ҳаловат бор! Гўзал жононлар орқасидан «...бу хушсурат йигит кимга насиб қиларкан?», дея пичирлашаётганини яққол эшитиб тургандай бўлади Малик. Бу орзуманд, шивир-шивир, бу сирли энтикишлар, ҳамма-ҳаммаси уники! Лоп этиб уйланиб қўйса, давраларнинг гули бўлиб юриш қайда? Катакдек уйда ўтиради-да, хотиннинг қош-қовоғига қараб! Ундан кўра ўйнаб-кулгани, қизларнинг кўзини куйдириб юргани маъқул эмасми?! Қолаверса, ҳали чинданам кўнгилдаги қизни учратгани йўқ. У уйланадиган, жуфти ҳалоли бўладиган хилқат алланечук сирли, алланечук жозибали бўлиши керак. Малик унга қараб тўймасин, ҳар ўйлаганида юрак-бағри сел бўлиб, уйга қараб чопсин. Бироқ қани ўша малика? Қани ўша паризод?

Сураткаш хиёбон йўлаги бўйлаб юринаркан, теварагига маънос кўз ташлаб қўйди.

— Кеп қолинг, суратга тушиб қолинг. Лаҳзаларни мангуликка муҳрланг.

* * *

Малик хиёбондан андак наридаги ошхонада апил-тапил тушлиқ қилиб қайтди. Чиндан ҳам бугун негадир омади юришмаёттир. Эртадан бери атиги уч кадр сурат олибди-я?!

Хиёбон одатдагидек гавжум. Теварак куз офтобининг алланечук хира, илиқ нурларига чулганган. Андак наридаги йўлда автоуловлар у ён-бу ён гиз-гиз олиб ўтмоқда.

Малик тили билан тиш ораларини тозалай-тозалай тагин фотоаппаратини шайлади.

Шу пайт телефон будкаси ёнида ўзига ўқтин-ўқтин кўз ташлаб қўяётган қизни пайқаб қолди. Негадир Маликнинг юраги «шув» этиб пастга ташлаб кетгандай бўлди.

Қизнинг тўлқин-тўлқин, кўнғиртус сочлари нозик елкаларида чулганиб турар эди. Енгил, кузлик костюми, сарғиш узун қўйлаги ўзига ярашган. Оппоқ, лўппи юзларида алланечук хаёл, саросима.

— Суратга тушмоқчимисиз? — деб сўради Малик унга яқинлашиб. Овози ҳеч қутилмаганда алланечук титраб, бўғиқ чиқди.

Қиз хижолатли жилмайиб ерга қаради. Куёқ қошлари туташиб, узун-узун киприклари пир-пир учди.

— Кечирасиз, манави матоҳ қанақа ишлатилади? Озгина ўргатворинг, илтимос.

Малик шундагина қизнинг қўлида жажжигина фотоаппарат борлигини пайқайди.

— Қани, беринг-чи, янги экан-ку?

— Ҳа, ҳозиргина дугоналарим билан сотиб олдим.

— Бу ер жуда сершовқин, — деди Малик ботинмайгина, — илтимос, са-ал нарироқ чиқайлик.

Улар хиёбон ўртаси томон юришди.

— Уэр, сизни ҳам безовта қилдим, — деди қиз баттар хижолатли.

— Ҳечқиси йўқ. Ўзим ҳам бекорчиликдан зерикиб тургандим.

Улар баҳайбат бир чинор панасида тўхташди. Ўзига бор-йўғи беш қўлидек аён бўлса-да, вақтни чўзиш илинжида Малик жажжи фотоаппаратни обдон кўздан кечирган бўлди.

— Фотографияга қизиқасизми, дейман-а?

— Оз-моз... Бугун бир дугонаимизникида қиз базми бор, эсдалик суратларга тушмоқчи эдик.

— Тушунарли... Демак, дугонангиз турмушга чиқаяпти.

— Ҳа, эртага тўйи.

Малик шошилмасдан, ҳижжалаб-ҳижжалаб фотоаппаратга плёнка, батареяка жойлашни, ишлатиш тартибини тушунтира бошлади. У ора-чора қизнинг тиниқ юзига, алланечук ғусса қалқиб турган кўзларига маҳлиё-маҳлиё термулар эди.

— Тушундингиз-а?

Қиз маънос жилмайиб бош ирғаб қўйди.

— Мана, қизил чироқчаси ёнди, — деди Малик фотоаппаратни қизга тутқазиб. — Энди манави шиша ичига қараб, кадрни тўғри мўлжалга оласиз-да, манави кнопкани босасиз, вассалом. Қани, бир синаб кўринг-чи...

Малик қиздан икки-уч қадам йироқлашиб, ўзини суратга тушишга чоғлади. Қиз қисиниб-қимтиниб уни расмга олди.

— Энг муҳими, — деди йигит илжайганча яна қизга яқинлашаркан. — Квитанция ёзиб беришни унутмаслик.

Улар енгилгина кулиб олишди.

— Энди танишсак ҳам бўлар, исмингиз нима?

— Ҳабиба.

Малик одатда қизлар билан танишган чоғлари исмлари ёкса-ёқмаса ўзича ҳайратланган бўларди: «О-о, нақадар фусунко-ор...» Бироқ кўкламги япроқдеккина мана бу қизга негадир сўзамоллик қилолмади.

— Исмин Малик, — деди у қўлини кўксига қўйиб. — Сиз билан танишганимдан жуда хурсандман.

Ҳабиба жилмайиб, бош ирғаб қўйди.

— Талаба бўлсангиз керак-а? — деб сўради Малик суҳбатни чўзиш пайида.

— Йўғ-е, ўқишни битирганимга икки йил бўлди.

— Қайси институтни битирдингиз?

— Миллий университетни, фалсафа бўйича...

Улар беихтиёр ёнма-ён юра бошлашди.

— Ҳали ишга кирмадингизми?

— Ишлайман.

— Қаерда ишлайсиз?

Ҳабиба сураткашга норизо бир чимирилиб қўйди.

— Ҳозирча сир.

Малик қовун тушириб қўйган бўлса-да, чимирилган чоғи қиз янада сулув бўлиб кетишини пайқайди. «Зўр кадр чиқади-да», — хаёлидан ўтказди у уста сураткашлардек чамалаб.

— Ҳабибахон, — деди у фотоаппаратини зимдан шайлаб.

— Сураткаш энг аввал ўзи суратга туша билиши керак. Қани...

Қиз йигитнинг ниятини пайқаб улгургунча Малик бир ҳатлаб олдинга ўтдию Ҳабибани суратга олди.

— Э, қўйинг-э, керакмас, — дея эътироз билдиришга уринди қиз.

Бироқ шу орада Малик қизнинг гоҳ у ёнидан, гоҳ бу ёнидан тагин икки-уч бор суратга олди. Сураткашнинг ўз бошига куйиб-пишиб типирчилаши Ҳабибанинг завқини келтирди шекилли, шарақлатиб кулиб юборди. Маликка айнан шу лаҳза керак эди. У бутун ҳунарини ишга солиб, яна устмас-уст фотоаппаратини шиғиллатди.

Ҳабиба гўё алланима ёдига тушиб қолгандай, туйқус жиддий тортди. Теварагига хуркак кўз ташлаб оларкан:

— Бўлди, ётар, — деди чимрилиб.

Малик ҳам анчагина суюлиб кетганини пайқади.

— Кечирасиз, Ҳабибахон. Мен шунчаки, — йигит жўяли гап тополмай чайналаркан, ногоҳ қизнинг чарм сумкасидан пул чиқарганини кўриб қолди. — Ия, нима қилмоқчисиз?

— Ҳарҳолда квитанция ёзиб беришни унутмасиз?

Малик кулиб юборди.

— Қойил, ўғитларни дарров қулоғингизга қуйиб оларкансиз, сиздан жуда яхши шогирд чиқади.

— Рост, ҳаққини олингу квитанция ёзиб беринг, мен суратларимни албатта олишим керак. Агар... агар иложи бўлса негатишни ҳам. Қўрқманг, ҳаммаси учун тўлайман.

— Қўрқаман. Демак, менга эсдалик қолдирмас экансиз-да?

Ҳабиба жилмайишга ҳаракат қилди.

— Кечирасиз, мен... мен суратларнинг негативларини коллекция қиламан, шунинг учун.

— Яхши, — деди Малик негадир кўнгли ғашланиб. — Келишдик. Агар малол келмаса, менга телефонингизни қолдирсангиз, суратлар тайёр бўлди дегунча сизга хабар қиламан. Бехуда овора бўлиб юрмайсиз.

Ҳабиба бир зум саросимада қолди. Йўлак чеккасида ўсган чечаклар атрофида чарх ураётган капалакка ўйчан тикилди. Сўнг, бир қарорга келди шекилли, чарм сумкасидан бир парча қоғоз, ручка чиқарди.

— Мана, — деди қиз телефон рақамлари битилган қоғозни узатаркан. — Уч-тўрт кун ичида кўнгирак қиларсиз.

— Яхши, ҳозирча пулингизни чўнтагингизга солиб қўйинг, суратларга келган кунингиз берарсиз.

— Раҳмат, Малик ака, — деб жилмайди Ҳабиба. — Энди мен борай, дугоналарим кутиб қолишди. Сизни безовта қилганим учун яна бир карра узр.

— Қўйсангиз-чи, Ҳабибахон.

Малик учишга шайланган хуркак қушчадек қизга ўғринча тикилди.

* * *

Тун ярмидан оққан бўлса-да, ҳали Маликнинг хужрасида чироқ ўчмаган эди. Хона одатдагидан баттар тўзғиб кетган. Қуюқ тамаки дуди хужра бўйлаб бўғоз булутлардек сузиб юрибди.

Ниҳоят, хув, шомд бошланган иш охиради. Торгина кулба Ҳабибанинг ҳар хил ҳолатда тушган, Малик бор-йўқ маҳоратини қўллаб ишлаган суратларига тўлиб кетди. Майкачан, сочлари тўзғин йигит стулга ҳорғин чўқаркан, расмларга завқ билан тикилди: «Ҳабиба!»

У қошлари кундуз, кўзлари юлдуз қизларни кўп кўрган. Неча-нечасини кучиб-ўпиб, керак бўлса, тўшакка тортган. Бироқ, ҳеч бири мана шу баҳорги чечакдеккина қизчалик юрагига титроқ сололмаган, ҳеч бирини ўйлаганда, мана шу хуркак кабутардек қизчалик ичу ташини нурга тўлдиролмаган. Қизиқ, туйқус учраб қолган бу сулувнинг нимаси унга бунчалик ёқиб қолди экан? Ё севги деганлари шуми?

Малик илгари ишқ муҳаббат деган нарсани тан олмас эди. Ўзларича ошиқ-маъшук, Лайли-Мажнун бўлиб юрганларни учратса энаси қотиб, ғаш келар эди. Ҳатто дўсти Нусратбек талабаликнинг сўнги йилида, Миллий университетнинг филология факультетида ўқийдиган қизни севиб қолганда, унинг устидан хўб кулган. Ўша тўладан келган, бўшангтоб қиз Феруза эди. Нусратбек унга канадек ёпишди-қолди. Ҳатто Малик билан баъзи бир хуфёна ҳарамларга бориб туришни ташлаб,

оғир-вазмин, мулоҳазакор йигитга айланди. Кўп ўтмай, ўша Ферузага уйланди. Ферузанинг отаси қўли узун амалдорлардан экан. Эндигина дипломини қўлига олган куёвни «Электр жиҳозлари» заводига, туспа тузук ишга жойлаб қўйди. Тез орада Нусратбек завод директорининг таъминот ишлари бўйича ўринбосарига айланди. Дўстининг ишдан-ишга, амалдан-амалга читтакдек учиб-қўнишини кўриб-билиб турган Малик ўзича доҳиёна фикрга келди: «Севги эмиш... Жа-а, ҳаммасини ҳисоб-китоб қилиб қўйган экан-ку, бу шаҳарлик тулки! Қизимас, отасига уйланган экан-да...»

Аммо Нусратбек дўстини ҳар гал учратганида ҳаммишагидек дўстона муносабатда бўлишга уринар, ўз ёнига ишга таклиф қилар эди. Бироқ дўстининг мулозаматларидан негадир Маликнинг кўнгли ғаш тортар, назарида, Нусратбек устидан кулаётгандек туюлар эди. Шу сабабли, ҳар нечук, Малик «шаҳарлик тулки»нинг таклифларини рад этиб келган. Бироқ тез-тез хуруж қилиб турадиган ўша таниш ғашлик, хирилик дастидан ҳеч қутилолмади. Кунларнинг бирида кечки пайт Нусратбекларниқидан қайтаркан, ич-ичида чарх ураётган ўша таниш алам-изтироб сабабларини англаб етгандай бўлди. Хув, илк танишган кунларидан буён ўзича дўсти билан зимдан пойгага киришган экан! Ўқишда, ишда, севгида...

Севги деганда Малик, албатта, қизларнинг кўзини куйдириб, орқасидан умидвор-умидвор қаратиб юришини назарда тутди. Бу масалада у Нусратбекдан анча ўзиб кетганини ҳис ётар, бу ҳиссиётдан ичи илиб, ўз-ўзича қувониб юрар эди. Нусратбек хушсурат-хушбичим, чин шаҳарликларга хос дид-фаросатли йигит бўлса ҳам, негадир қизларни ўзига кераклича мафтун этолмасди. (Ҳар ҳолда Маликка шундай туюлган). Ўқиш бўйича, ҳойнаҳой, дуранг. Бироқ иш масаласи чаток, бу соҳада шубҳасиз Нусратбек икки ҳатлаб ўзиб кетди. Малик энди уч ҳатлаб уни доғда қолдириши керак! Аммо қандай қилиб? Албатта, Нусратбекнинг кўмагисиз, битнинг оёғига, итнинг қуйруғига илашиб бўлса-да, бу пойгани ҳам ўз фойдасига ўнгламоғи шарт.

Ўша тун дўстиникидан қайтаркан Малик ўзича шундай қарорга келди. Келдию яна ўз-ўзидан уялиб кетди. Назарида кўча чироқларининг ёдуси кўксини тигдек ёриб ўтиб, бор-йўғини баралла ёритиб юборгандек, барча-барча унинг хиёнаткор ўй-хаёлларини кўриб-билиб тургандек туюлди. «Ҳечқиси йўқ, — хаёлан ўз-ўзини овулган бўлди Малик, теварагига олазарақ қараб оларкан, — одоблигина кўриниб юрган билан Нусратбекда ҳам шундай ҳисоб-китоб бор».

Ўша кунлари ошиғи олчи Нусратбек кўкрак керган сайин хотини Ферузахон аллақандай хасталикдан куриб борар эди. Ана шу дард ёшгина жувоннинг жонига зомин бўлди. Малик марҳуманинг маъракасида қатнашаркан, дўст бошига тушган айрилиқдан чинакам ғам-қайғу чекиб, ўқириб йиғлашни истидади. Бироқ Нусратбекни шунчаки бағрига босишдан, қуп-қуруқ кўзларига рўмолчани тегишиб-тегишиб қўйишдан нари ўтмади. Бу ҳол учун у, уч-тўрт кун ўз-ўзидан нафратланиб юрди. Ўша кунлари Нусратбек озиб-тўзиб, кўзлари киртайибгина қолган эди. «Ростдакам севаркан-да», хаёлидан ўтказди Малик, дўстини зимдан кузатаркан.

Шу-шу «ростакам севги» ҳақида тез-тез ўйлайдиган бўлиб қолди. Кўча-қўйда бир-бирини қўлтиқлаб юрган жуфтларга, гоҳо, бир-бирига эркаланиб суратга тушаётган йигит-қизларга қизиқсиниб-қизиқсиниб қарайдиган бўлди. Бироқ ҳеч бирида хаёлидаги «ростакам севги»ни тополмади. Ҳатто, бир гал хужрасига бошлаб келган кўча қизини дабдурустдан саволга тутди: «Мени севсанми?»

Қиз аввал кулди, сўнг йигит кўксига юзларини яшириб пичирлади: «Кўйинг, пок сўзларни тилга олмайлик...»

Мана, бугун хиёбонда Ҳабибани учратдию юрагида ғалати бир ҳислар уйғонди. Кун бўйи ўша сирли туйғулар туғёнида жўшиб, қувониб юрди. Хужрасига қайтаркан тезроқ қизнинг суратларини ишлаб, унинг чехрасига тагин тўйиб-тўйиб боқишга ошиқди.

Малик Ҳабибанинг турли ҳолатларда тушган суратларини хона деворининг кўримли-кўримли жойларига осиб чиқди. Атай қатта ҳажмда ишлагани — қизнинг кулиб тушган расмини эса нақшинкор рамкага солиб, кароват тепасига — дераза тоқчасига қўйди.

Тонг яқин эди. Маликнинг руҳи тетик, жисми енгил. Улуғвор бир ишни қўйиллатиб қўйгандай, алланечук хуш кайфиятда ўрнига чўзилди. Ҳабиба ҳақида ўйлай-ўйлай уйқуга кетаркан, жилмайди: «Қарияпман, шекилли...»

Йигитнинг юзида табассум қотиб қолди.

* * *

Малик «Нур» ресторани ёнида шоша-пиша таксидан тушди. Устида хипча сумбатига ярашиб тушган оҳорлигина костюм-шим, ҳаворанг галстук, сочлари орасталанган. Елкасида эса сураткашлик анжумлари.

У аслида эртарақ Нусратбекларникига ўтиб, тўй хизматига бел боғламоқчи эдию, бироқ улгурмади. Хиёбонда эски бир мижоз учраб, кўярда-қўймай тоғасининг мучал тўйига етаклаб кетди. «Маликжон, уч-тўрт кадр олмасиз, тамом, сўнг айтган жойингизга элтиб қўяман», — дея тантанали ваъда берди мижоз, дўстининг тўйига бориши кераклигини айтиб, тайсаллаётган сураткашни кўлтиқлаб. Малик ноилож кўнди. Бироқ уни ҳар хил баҳоналар билан кечгача қўйиб юбормади.

«Ишқилиб, тўй бошланиб кетмаган бўлсин-да», — хаёлидан ўтказди Малик, ресторан томон аланглаб юраркан.

Қатор-қатор неон чироқларининг ёғдусидан теваарак сўтдек ёришиб турар эди. Ресторан майдончасига тизибгина қўйилган машиналар бойвачча меҳмонларнинг кўплигидан дарак бермоқда.

Серҳашам ресторанининг кўш табақа, нақшинкор эшиги ланг очиқ. Ичкарида у ён-бу ён жонсарак югургилаб юрган хизматчилар кўзга ташланади. Малик туйқус Нусратбекка кўзи тушиб, таққа тўхтади. Дўсти ресторан биносининг биқингинасида, пештоқдаги чироқ нуридан ола-чалпоқ ёришган даракт соясига асабий юриниб, сигарет тутатар эди. «Наҳотки мени бетоқат кутиб турган бўлса, — хаёлидан лип этиб ўтди сураткашнинг. — Намунча безовта?!»

— Нусратбек, — дея сас берди Малик.

Дарахт тагидаги шарпа «ялт» этиб ўтирилди. Паришон юзига енгил табассум ёйилди.

— Ҳа, сенми, Мак. Хуш келибсан.

Улар кучоқлашиб кўришган бўлишди.

— Табриклайман, — деди Малик ботинмайгина. — Ишқилиб, бахтли бўлинглар.

Нусратбек туйқус дўстини итариб ташлаб, елкасидаги фотоанжумларига нуқиди.

— Ўв, галварс, нега манави матоҳларингни кўтариб юрибсан? Нима ташвиш бу?

Малик тўппа-тўғри бир мижозникдан келаётганини, бу дардисар ашқол-дашқолни уйга ташлаб чиқишга улгурмаганини айтиш учун оғиз жуфтладию, сўнг шаштидан қайтди.

— Нима, тўйингда қўл қовуштириб ўтираманми? — деди у гўё аразлаган қиёфада. — Ҳечқурса, эсдалик учун уч-тўрт кадр оларман. Тўйингда би-ир хизмат қилайин-да.

— Мен сени хизматга қақирганим йўқ, Мак. Еб-ичиб, дам олибгина ўтир. Агар фотоаппарат билан ўралашаётганингни кўрсам, адабингни бераман.

— Ў-ў, шунақа гўзал пўписа учун бир кадр олай-а, — дея Малик фотоаппаратини шайлашга тушди.

Шу пайт ресторан ичкарисидан Миролим ака — Нусратбекнинг отаси лапанглаб, хавотирли бир қиёфада чиқиб келди.

— Нусрат, бу ерда нима қилиб турибсилар?

— Чеккали чиққандим, — деб тўнғиллади Нусратбек.

— Қани, ичкари кир, сени анави янгалар чирқиллаб излашяпти. Бора қол, келин тайёр бўпти.

Малик бошига омонатгина дўппи кўндирган, қовоқ-ёноқлари салқи Миролим ака томон юзланди.

— Ассалому алайкум.

— Ия, Маликжон, ўзингми болам? — Миролим ака сураткашни қувонч билан бағрига тортиди. — Сизни ҳам кўрар кун бор экан-ку, қочоқ.

Юзларга енгилгина тортилган фотиҳадан сўнг, Малик ҳам узук-юлуқ ҳол-аҳвол сўраган бўлди. Миролим ака эса баттар авжланди.

— Қалайсиз энди, ўғлим, соғлиқларингиз яхшими? Қоратепага ҳам тез-тез бориб турибсизми? Ота-онангиз ҳам бардамгинами? Илоё, эсон-омон бўлишин...

— Дада, мен кирай, — деди Нусратбек отасининг гапини бўлиб. — Маликни қўйворарсиз.

Миролим ўғлини жеркиган бўлди.

— Сен киравер, Маликжонни ўзим бошлаб кираман. Бор, боравер.

— Э-э, ҳозир, — деди Малик фотоаппаратини чоғлаб. — Бир минут. Бир чиқиллатиб олай.

Нусратбек алланима деб астойдил эътироз билдирмоқчи бўлдию, бироқ улгурмади. Дўсти уста сураткашларга хос чаққонлик билан ота-болани расмга олди. Нусратбек ўзича норизо тўнғиллаб ичкари кириб кетди.

— Қани, Маликжон, — деди Миролим ака сураткашга кулимсираб тикилганича. — Бизникига ҳеч борма қўйдингиз, ё биздан хафамисиз.

Малик шоша-пиша бош чайқади.

— Йў-ў, нималар деяпсиз, Миролим ака. Турмуш шунчаки ҳаммамизни ҳар томонга сочиб ташлади. Ўзингиз яхши тушунасиз-ку, ҳозир ҳамма ўзи билан ўзи овора. Бош қашлашга қўл тегмайди. Мен ҳам сизлардан би-ир хабарлашиб чиқай дейману, аммо ҳеч фурсат тополмайпман-да.

— Тушунаман, ўғлим. Ҳозир ҳаммага қийин. — Миролим ака Маликнинг елкасига ҳазиламуз қоқди. — Ҳойнаҳой, ҳозир ҳаммага қийин деб бизларни тўйга қақирмай уйланиб ҳам олган бўлсангиз керак-а, а?

— Йў-е, ўлибмизми сизларни тўйга таклиф этмай. Тўғриси, ҳали уйланмадим.

— Ия, нега? Ёш ҳам ўттизни қоралаб қолди-ку?!

— Пешона шундай экан-да, — хижолатли елка қисди Малик. — Ҳали кўнгилдагини учратмадим.

Миролим ака пихиллаб кулди.

— Э, ўзимизга са-ал шипшиб қўймапсиз-да, нафақат кўнглингизга, биратўла қўйингизга ҳам солиб кўярдик.

— Худо хоҳласа, яқинда бўлиб қолар. У ёгда қариндошлар ҳам ҳоли жонимга қўйишмаяпти. Сизларни албатта тўйга айтаман.

— Ило-ё, кўшгани билан кўша қаринг, болам.

Миролим ака ўйчан қиёфага кириб чуқур тин олди. Малик ҳам ресторан боғининг қоронғу бир бурчагига тикилди.

— Нусратбекнинг са-ал кайфияти бузуққа ўхшайди-я, — деди у орага тушган жимликни бузиб. — Тинчликми, ишқилиб.

Миролим ака Маликни кўлтиқлаб қоронғулик қуюқроқ томонга бошлади.

— Билмадим, Маликжон, билмадим, негадир дўстингизнинг беш-олти ойдан бери қовоғи очилмайди. Устига-устак, бу келинимизга, Нафисахонга кўнгли йўқдай. Нафисахон раҳматли Ферузахонга жиян, шундан хабарингиз борми?

— Йўқ, — дея бош чайқади Малик — хабарим йўқ. Аммо Нусратбек хужрамга борганида Нафисахон билан бирга ишлашларини айтган эди.

— Ҳа, шунақа, Нафисахон ҳам ўша зовудда ишлайди. Раҳматлик Ферузахоннинг дадалари билан маслаҳатлашиб, Нусратбек билан Нафисахонни қовуштиришга келишгандик. Биласиз, Маликжон, марҳума келинимиздан бир қизча ёдгор қолган. Қудаларим ҳам, ҳойнаҳой, неваралари бегона аёлнинг

қўлига қараб қолмасин, дейишган, Нафисахон учун ҳам ўзлари совчи бўлишди.

— Яхши тadbир, яхши, — деб қўйди Малик ўзича кўпни кўрган кайвонилардай. — Ишқилиб, Нусратбек индамай кўна қолдимиз?

— Ҳа, биласиз-ку, дўстингиз жа кўнгитчан, бўйни бўш. Ўзларингиз биласизлар, деб қўя қолди.

Шу асно ичкаридан бўғиқ карнай-сурнай садолари эшитила бошлади.

* * *

Малик бир зум анграйиб қолди. Баҳайбат-баҳайбат қандиллар осилган хайҳотдек емак залининг ҳашамидан кўз қамашар эди. Оппоқ дастурхонлар ёйилган узундан-узун столлар усти турли-туман нозу неъматларга лиммо-лим. Дастурхон атрофида турнақатор тизилиб ўтирган меҳмонлар бетоқат, карнай-сурнай шовқини тезроқ тиниб, келин-куёв тезроқ ўз ўринларига ўтиришсаю базми жамшид бошланса.

Малик созу ногоралар суронида кулоқлари батан бўлган қўйи бамайлихотир ён-верини суратга ола бошлади. Шу пайт янгаю дугоналар даврасида келин-куёв кириб келди. Куёвлик сарупоси ўзига ярашган Нусратбекнинг юз-кўзида алланечук саросима. Оппоқ фатасига бурканиб оппоқ булутдек сузиб келаётган келин ён-веридоги дугоналарига аҳён-аҳён жилмайиб қўяди. Малик шоша-пиша уларни суратга ола кетди. Суратга ола-ола ногоҳ келин дугоналари орасидаги Ҳабибага кўзи тушди. Юраги алланечук орзиқиб беихтиёр гурс-гурс ура кетди. Бу орада сураткашни Ҳабиба ҳам илғаб-таниган шекилли, йигит томон энгил бош ирғаб, табассум қилган бўлди.

Туйқус хаёллари алғов-далғов бўлиб кетган Малик карнай-сурнай садолари қачон тиниб, келин-куёв қай тарзда ўз ўринларини эгаллашганини пайқамай қолди. Малик бир амаллаб, киши билмас, Ҳабибанинг қаршисидаги жойни эгаллаш дардида эди.

— Ассалому алайкум, азиз меҳмонлар, — дея сўз бошлади новча, олифтагина даврабоши микрофонни у ён-бу ён судраклаб. — Бутунги шодибнамизга хуш келибсиз. Бугун Нусратбек ва Нафисахонларнинг никоҳ тўйи... Фурсатдан фойдаланиб базм кечасини очик деб эълон қиламан. Қани, дастурхонларга марҳамат.

Давра бўйлаб энгил-елпи қарсақлар чалинди. Малик пайтдан фойдаланиб дастурхоннинг нариги тарафида, шундоққина рўпарасига хижолатомуз ўрнашган Ҳабибага гап отди.

— Салом, Ҳабибахон, сизни кўриб турганимдан хурсандман.

— Ассалом, — деди қиз манглайдаги тўзгин сочларини орасалаган бўлиб. — Сизни бу ерда учрагачан, деб сира ўйламагандим.

— Қисматдан қочиб қутулиш қийин-да

Ҳабибанинг у ён-бу ёнига жойлашган дугоналари иккаласининг гап-сўзларидан сергакланиб, гоҳ қизга, гоҳ йигитга қизиқсиниб, синовчан-синовчан кўз югуртирди. Дугоналарининг маъноли қарашларини пайқаган Ҳабиба баттар хижолатланди.

— Малик ака, булар дугоналарим, Гули... Нури.

— Танишганимдан хурсандман, — деди сураткаш қизлар томон энгил бош ирғаб. — Менинг исмим Малик.

Гули сочлари қизғиш тусга бўялган, озингина қиз гапни илиб кетди.

— Сизни таниймиз, хиёбонда ишлайсиз-а?

— Ҳа, очик ҳавода.

Ҳаммалари энгилгина кулиб олишди. Аллақимнингдир табригидан сўнг, ресторанининг жажжигина саҳнасини эгаллаган созандаю хонандалар куй-қўшиқ бошлаб юборишди.

*Олов экан боқишларинг,
Билурсанми ёқишларинг...*

Малик чаққонгина интилиб шампан виносини очди-да қадаҳларга ичкилик қуйиб чиқди. Қизларга мулозаматлар қилди.

— Қани, дугонажонлар, марҳамат. Ҳеч бир тортиниш, уялиш бўлмасин.

Қизлар ортиқча тихирликсиз қадаҳларни бўшатишди. Дастурхон устидаги салатлардан газак қилишган бўлишди.

— Узр, — деди Малик ўрнидан кўзгола-кўзгола бўйнидаги фотоаппаратига ишора қилиб. — Мен буни икки-уч чиқиллатиб келай.

Қизлар энгилгина бош ирғаб қўйишди.

Оппоқ кастюм-шим кийган, қизлардек нозик-ниҳол хонанда йигит ҳануз чираниб хониш қилар эди.

Олов экан боқишларинг,

Билурсанми ёқишларинг...

Малик гоҳ еб-ичиб ўтирган меҳмонларни, гоҳ давра ўртасида чарх ураётган раққосани, гоҳ келин-куёвни ўз майлича суратга олди. Нусратбек худди азага келгандек, хомуш ва паришон ўтирибди. Ҳатто, рўпарасида қилпилаётган сураткашга икки-уч ўқрайиб қўйгандай бўлди. Келин — Нафисахон ёнидаги дугонасининг алланелар дея пичирлашларига кулоқ тутиб, кўзларини пирпиратар эди.

Малик жойига қайта бошлади. Шу пайт елкасига видеокамера қўйиб олган барзанги сураткашни қўполлик билан туртиб юборди. Малик унга аччиғланиб бир кўз ташладию, бироқ тезгина хушмуомалага ўтди.

— Кечирасиз, — деди илжайиб.

Бироқ видеотасвирчи қалин қошлари остидан Маликка нафратомуз тикилди.

— Жа хирапашшодай ўралашдинг-да оёғим остида. Тўйга келган бўлсанг, тинчгина ўтирсанг-чи жойингда.

Ўз айбини ҳануз англаёлмаган Малик ҳангу манг қотди. Шу пайт туйқус видеокамера биқинидаги миттигина чироқча қизил тусда ёниб-ўчаётганини пайқаб қолди. Бу матоҳнинг ҳам сиру синоатини туппа-тузук билладиган Малик чироқчага ишора қилди.

— Ёниб қолибди-ку, менга ўшқиргунча видеони тузатиб олинг, акагинам. Йўқса, бирорта ҳам тасвир тиниқ чиқмайди.

— Маслаҳатингга зормасман. Обруйинг борида жойингга ўпир.

— Об-бо, — деди Малик масхарабозларча илжайиб, — сизни суратга олмаганимдан хафасиз чоғи, а? Кечирасиз, эътибор бермабман, мана...

Видеочи қаршилиқ кўрсатишга улгурмади. Малик уни чаққонгина суратга олди-қўйди.

— Ҳали гаплашаман сен билан, — тўнғилади барзанги тиш қайраганча рақибдан узоқлашаркан.

Малик зимдан теварагига кўз ташлаб олди. Хайрият, куй-қўшиқнинг шовқин-суронида ҳеч ким даҳанаки жангни сезмади. Барча еб-ичиш, ғала-ғовур билан овора эди. Икки-уч ширакайф меҳмон даврага чиқиб, раққосанинг теварагига шох ташлаб ўйноқдай бошлади.

— Қалай, зерикмадиларингизми? — деб сўради қизлардан Малик, жойига ўтираркан.

— Зерикдик, — деди Гули қақажонлик билан. — Айниқса Ҳабиба.

Ҳабиба чимирилганича дугонасини туртиб қўйди. Хийлагина тўзғиб қолган дастурхон усти қизларнинг иштаҳаси чакки эмаслигидан дарак берар эди. Аллақачон бўшатишган шекилли, хизматчи аёл шампан виносини шишасини олиб, ўрнига коньяк қўйиб кетди.

Малик зимдан Ҳабибага кўз ташлади. Қизнинг ёноқлари дугоналариники каби ичкиликдан қизариб турган бўлса-да, негадир хомуш ва ўйчан ўтирарди.

— Айтганча, қиз базми қандай бўлди? — дея уни гапга тутган бўлди Малик, қадаҳларга коньяк қуяркан. — Плёнкаларни ҳам тўлғазиб ташлагандирсиз?

Дугоналар пиқ-пиқ кулиб юборишди.

Мухтор таажжубланди:

— Ҳа, тинчликми?

— Ўша куни кўзингиз тегди, — деди Ҳабиба.

— Нега? Қанақа қилиб?

— Йўлда фотоаппарат тушиб кетиб, чил-чил синди.

Қизлар яна қиқир-қиқир кулишди.

— Бунинг хаёлини кимдир ўғирлаган, — деб гап ташлади

Нури — юзларига қуюқ бўёқ чаплаган, тўлагина қиз. — Паришонлик қурсин.

Малик қизларнинг қочиримларини ўзича тушуниб алланечук қувонч ҳисларига чулғанди.

— Об-бо, чакки бўпти-да, — деди у афсусланганнамо бош чайқаб. — Ҳа, майли, кўзим теккан бўлса, айбдорман. Демак, янги бир фотоаппарат мендан. Аммо... — Малик шўх кўз қисди, — фақат менинг суратимни олиб юрасиз, шартим шу.

Ҳабиба нозли чимирилиб қўйди.

— Бир марта олдим-ку суратингизни, етар.

Гули ва Нури қийқириб кулишди. Малик ичу таши тобора қувончга тўлиб қадаҳларни қўлига олди.

— Қани, шундай ажойиб гаплар, шундай дилкаш дугоналар учун!

Сал-пал қийин-қистовдан сўнг қизлар бирин-кетин қадаҳларини бўшатишди. Шу аснода дастурхонга норин тортилди. Барчалари сукут билан овқатга интилишди.

Ҳаммаёқни бир-бирига урилаётган идиш-товоқларнинг, санчки ва қошиқларнинг жаранг-журунг саслари босиб кетди.

— Келин яқин дугоналаринг экан-да, — деб гап ташлади Малик, жимликни бузиб.

— Ҳа, — енгил чайналганича бош ирғади Ҳабиба. — Институтда бирга ўқиганмиз. Жуда ажойиб қиз, афсуски, сафимизни тарк этипти.

Малик сирли илжайди.

— Сиз ҳали сафни бузишни ният қилганингиз йўқми?

— Йўғ-э, — уялганнамо чимрилди Ҳабиба.

Шу чоғ бўш идиш-товоқларни йиғиштириб юрган хизматчи сураткаш томон энгашди.

— Сизни ошхонада Миролим акам қақиряптилар.

— Хўп, ҳозир бораман, — деди Малик, сўнг Ҳабибага юзланди. — Бир минут. Дарров қайтаман.

— Тезроқ қайтинг, ҳали бизни суратга туширмадингиз, — дея гап ташлади Гули қақажонларча.

Шу орада дуррачасини таннозларча қия кўндирган янги дугоналарга яқинлашди.

— Қани, қизлар, би-ир шўх-шўх ўйнаб беринглар-чи, келин бола илтимос қиялпти.

Дугоналар чуғур-чуғур ва кулгулар билан ўринларидан силжишди.

* * *

Тўй қизигандан қизиб борар эди. Куй-қўшиқ садоларига мастона қийқириқлар, гулдирос кулгую чапақлар аралаш-қуралаш бўлиб кетди.

Миролим аканинг илтимосига кўра хизматчилар тўпини ҳам суратга олган Малик тагин зал томон шошилди. Бироқ ошхона йўлагига қўйилган стол устидаги шишалардан бирини қўлга олган Миролим ака жажжи қадаҳларга ичкилик қўйди.

— Қани, Маликжон, икковимиз жиндек-жиндек, а, лаббай.

— Бажону дил, Миролим ака, сиз билан албатта ичаман.

Улар қадаҳларни бўшатиб, газак тишлашди.

— Нусратбекнинг бу тўйи аввалгидан ҳам данғиллама бўлиб кетди-ку, а? — деди Малик зал томон имо қилиб.

Миролим ака лоқайд қўл силтади.

— Келин тараф шуни талаб қилишди. Менга қолса-ку, ҳовлида ими-жимиди ўтказардим.

— Ҳа, энди... уларники ҳам орзу-ҳавас-да.

— Маликжон, — деди Миролим ака тагин қадаҳларга

ичкилик қуйиб, — тўйдан кейин уйга келинг, хўп? Бир яйраб хангомалашамиз. Буниси ҳисобмас, ҳе-ҳе...

Улар кулишганча қадаҳларни чўқиштиришди. Ичкилик ортидан шоша-пиша шўр бодринг чайнаркан Малик зал томон бетоқат кўз ташлади. Афтидан, кетишга баҳона қидирарди.

— Амаки, залдан ҳам бир-икки кадр олай, айна тўйнинг қизиган пайти.

— Биаламан, болам, биаламан. Илоё, барака топинг. Нусратбекка ҳам сизнинг тўйингизда хизмат қилиш насиб этсин.

Малик сархуш, енгилгина чайқалганича тантана қизиб турган зал томон юрди. Созу чилдирмаларнинг гумбургумбури, мастона қийқириқлар ресторан томини қўпоргудек эди.

Нимқоронғу йўлақдан чиққан сураткаш, залнинг ёруғидан кўзи қамашиб бир зум тўхтади. Шу пайт дугоналари билан диркиллаб рақс тушаётган Ҳабибани кўриб қолди. Қиз аҳён-аҳён бўй чўзиб, аланглаб кимнидир нигоҳлари билан излар эди. Маликнинг юрагига ажиб бир қувонч, ҳаяжон ёпирилиб кирди: «Мени қидиряпти, мени!..»

У завқ-шавқ қўйнида Ҳабибага бир зум термулиб тургач, даврада ўйноқлаб юрган ширакайф меҳмонлар тўпини оралаб қиз томон ошиқди. Худди сураткашга далда бергандай хонанда чираниб қуйлар эди:

Кел, кел, келақол,

Юрагимни олақол...

— Жуда чиройли рақс тушаркансиз, — деди туйқус қизга яқинлашган Малик. — Чарчамадингизми?

Ҳабиба сураткашга худди чўчиб кетгандек кўз ташладию рақсдан тўхтади:

— Қўйинг-е.

Малик пайтдан фойдаланиб қизнинг билагидан тутди-да, дастурхон томон бошлади.

— Юринг, бироз дам оламиз.

— Хў-ўп.

Шу чоғ сураткаш манглайини қоплаган тўзгин сочлари остидан хўмрайганча тикилиб турган Нусратбекка кўзи тушди.

— Зерикмайгина ўтирибсанми, чиновник?

— Чидаса бўлади, — деди куёвтўра зўраки илжайиб. — Ўзинг-чи, адашмасам, зерикишга сира вақтинг йўқ, шекилли.

Малик Ҳабиба билан етаклашиб ўтаркан, интилиб Нусратбекни елкасига дўстона нуқиб қўйди-да, сирли кўз қисди.

— Сенинг шарофатингдан, жўра.

Гули ва Нури қандайдир йигитлар билан жуфт-жуфт бўлиб ҳамон рақс тушишмоқда. Улардан андак нарида ўша барзанги видеокамерачи ивирсиб турибди. Куй-қўшиқ, тала-тўп авжида.

— Куёв-почча дўстингиз экан-а? — деди Ҳабиба жойига ўтираркан.

Малик ҳам ичимликдан қуйиб қизга узатди.

— Ҳа, эски кадрдон курсдош.

— Ўҳ-ў, билмаган эканман.

— Ҳабиба, — деди Малик ботинмайгина. — Тўйдан кейин сизни кузатиб қўйсам майлими?

— Йў-ў... Илтифот учун раҳмат, Малик ака. Узр, ҳозир акам келиб олиб кетади мени.

— Эсам... — багтар чайналди сураткаш. — Эртага бир учрашсак қалай, айтганча, суратларингизни тайёрлаб қўйгандим.

— Ўйлаб кўрай-чи, дарров бирор нима дейиш қийин.

Малик темирни қизигида босгиси келди.

— Ҳабиба, эртага кечки соат бешда сизни Анҳор бўйидаги «Чинор» ошхонаси ёнида кутаман. Келасиз-а?

Ҳабиба мужмал елка учириб, жилмайди.

— Ҳаракат қиламан.

— Ана бу бошқа гап, — дея шодон кафт ишқалади

Малик, гўё, қиздан қатъий ваъда олгандай. Сўнг қадаҳларга коньяк қуя бошлади. — Илтимосимни рад этмаганингиз учун раҳмат.

— Қойил, ичкиликка бесуяк экансиз.

— Келинг, шу мақтовингиз учун ичайлик.

Малик авраб-авраб қиз қўлига қадаҳ тутқазди.

Иккиси бир-бирига термулиб бир зум жим... қолишди.

Ярим тун. Кўча бўйлаб тизилиб кетган неон чироқларининг ёғдуси алланечук хира. Машиналар қатнови сийрак. Малик хийлагина сархуш, ширакайф. Келин-қовиёвга эзмаланиб бахтур иқбол, тагин алламбалолар тилагач ресторандан чиқиб кетди. Бари-бир тўй охирида қолган эди.

Малик фотоаппаратлари солинган чарм сумкасини гоҳ елкалаб, гоҳ орқалаб, гандираклаганича қатта йўл бўйлаб юра бошлади. Димоғи чоғ, лабида хиргойи. Аҳён-аҳён физиллаб ўтиб қолган машиналар томон шоша-пиша қўл чўзиб ўзича тўхташга ундаб қўяди. Шу аснода ресторан ичидан отилиб чиққан икки шарпа сураткаш томон илдам-илдам юришди. Кўзлари аланг-жаланг. Бирининг қўлидаги узун тиели пичоқ чироқ ёруғида ярқираб кетди.

— Тезроқ, — бўғиқ гўлдирди иккинчиси, — кетиб қолади.

Бироқ улгуришмади, йўл бўйида қўл силкиётган Маликнинг ёнига милиция-патрул машинаси тўхтади.

— Ўтиринг, ўртоқ, — деди олд ўриндиқда ўтирган, лейтенант мундиридаги барваста милиционер.

Малик бир зум саросималаниб тургач, уловнинг орқа эшигини очиб ўзини салонга урди. Машина шитоб билан олға интилди.

Маликни таъқиб қилиб чиққан шарпалар кўча бўйида депсинганча тўхташди.

— Ах, лаънати, қўлдан чиқардик-ку!

— Тфу-у...

— Давай, машина тут! Орқасидан пойлаб бораверамиз. Тез бўл, барибир уйининг олдида тушиб қолади, шартга ишни саранжомлаймиз.

— Эсинг жойидами, ким айтди сенга, патруль уни уйигача элтиб қўяди, деб?

— Ну?..

— Энди уни шаҳарнинг бирорта хушёрхонасидан излаш керак.

— Ҳа-а, тфу-у...

— Кетдик, босса вазиятни тезроқ айтайлик.

— Юр.

Машина елиб борарди.

Лейтенант орқага бош буриб йўловчига синчков-синчков тикилди.

— Тўйдан чиқибсиз шекилли, а?

— Худди шундай, командир, — деб кулди Малик.

Машина ёнида тўхтагандан бери ичидан қиринди ўтаётган бўлса-да сир бой бермасликка ҳаракат қиларди.

— Ҳужжатлар жойидами, ишқилиб? — сўради лейтенант йўловчининг чарм сумкасини сирдан пайпаслаб кўраркан. — Қаерда яшайсиз?

— Олатўн кўчаси, 15-уй, 3-хонадонда. 2-қават чап томондаги эшик.

— Ўхў-ў, кайфингиз ҳам оби-тобига келибдию, а?

— Ҳа, ўртоқ командир. Лекин мен кўпроқ муҳаббат майдан мастман.

Лейтенант Маликнинг башарасига бир зум таажжубланиб тикилиб тургач, ҳайдовчи шеригига юзланди.

— Эй, энди нима қилдик?

— Нима қилардик, Олатўнга ташлаб қўямиз, — деди ҳайдовчи милиционер йўлдан кўз узмай. — Мен уни танийман, кун бўйи хибонда кўкаради, сураткаш. Зарилман шахс.

Милиционерлар қувноқ қулишди. Малик ҳам илжайиб жўр бўлди.

— Ҳамиша хизматларингизга шайман, акалар.

* * *

Гира-шира шом пайти. Сокин, хаёлчан оқаетган анҳор қирғоғидаги ўриндиқда ўтирган Малик қўл соатига яна бир карра кўз ташлади. Келишилган вақтдан тагин роппа-роса бир соатча ўтди, бироқ Ҳабибадан дарак йўқ!

Йигитни кун бўйи ҳаволатиб юрган ҳаяжон, қувончдан асар ҳам қолмади. Ич-ичида алланечук изтироб, гусса кўзгалди. Теваракка маъюс-маҳзун кўз ташлади.

Анҳор эшилиб-тўлғониб оқмоқда. Қирғоқ бўйлаб ястаниб кетган сийрак дарахтзор сарғиш қизғиш ҳазонларга бурканган. Шохдан-шоҳга қўниб-учиб ўйноқлаётган қушлар чуғури бир зум тинмайди.

Малик оҳиста ўрнидан турди. Андак наридан, «Чинор» қаҳвахонасида ҳаёт қайнайди. Ошпазу хизматчилар у ён-бу ён зир-зир қатнамоқда. Хўрандалар мўл.

Талабалик чоғлари Малик Нусратбек билан бу ерга тез-тез келиб туришар эди. Сув бўйида, сўлим дарахтзор қўйнида мириқиб ошқатланишга нима етсин?! Аммо бир гал ҳўб фаройиб саргузашт бўлган.

Худди шундай илиқ куз кечларидан бири эди. Стипендиядан чўнтақлари қаппайган икки дўст «Чинор»нинг хўрақларини кўмсаб келиб қолишди. Иштаҳаларни баттар қитиқловчи ҳидлар анқиб турган кенгина залда одам сийрак экан. Жимир-жимир оқиб ётган анҳор яққол кўзга ташланадиган жойга ўтиришди.

Бир пайт қаҳвахонада икки хурлиқо пайдо бўлди. Тор кофта, калта юбка қадди-қоматларини сириб турибди. Юз-кўзлари тўла табассум, нозу карашма. Улар шундоққина икки дўстнинг ёнидаги столга минг бир таманно билан жойлашишди.

Маликнинг тили танглайида қотди. Нусратбек ҳам ўқтин-ўқтин қизларга анграйиб қолар эди. Малик секин дўстининг биқинига туртди. Ҳайрату ҳаяжонга тўла кўзлари бир зум тўқнашди.

«Зўр-а!»

«Зўр!»

Қизлар гўё ҳеч нарса пайқамагандай ўзаро чақчақлашиб, гоҳ оёқ чалиштириб, гоҳ эгилиб-букилиб бутун гўзалликларини намойиш этишар эди. Нусратбек сулувларга суқланиб термулиш беҳудалигини англади шекилли, ҳалигина хизматчи келтириб стол устига қўйган шўрвага ташланди. Малик ҳам ноумид қошиқни қўлига олди. Шўрва мазалигина экан. Талабалар гўзалларни бир зум унутгандай бўлишди. Бироқ энди қизлар улар томон ишвали-ишвали кўз ташламоқда эди. Ҳатто, ўзаро шивирлашиб пиқ-пиқ кулиб ҳам олишди.

— Эй, йигитлар, соат неча бўлди, билмайсиларми? — дея туйқус гап ташлади гўзаллардан бири.

Йигитлар баббаравар, ялт этиб қизларга қарашди. Баббаравар қўл соатларига кўз ташлаб, баббаравар вақтни айтишди. Сўнг ҳаммалари баббаравар кулиб юбордилар.

Кўзлари катта-катта, қорамғиз қизнинг номи Надя экан. (Кейинчалик аслида Норхол экани маълум бўлди). Бодом қовоқ, сочлари калта кесилган қизнинг исми Санам экан. (Кейинчалик аслида Светлана экани аниқланди).

Қисқа танишувдан сўнг Надя-Норхол Маликнинг, Санам-Светлана Нусратбекнинг биқинига кўчиб ўтди. Кутилмаган омаддан талабалар аввалига ҳўб довдирашди, сўнгра, бир-бир қадаҳ ароқ сипқоришгач, тил-жаллари чархланиб, қўллар югуриқина бўлиб қолди. Айниқса Нусратбек Надя-Норхолга канадек ёпишиб олди. Ҳаш-паш дегунча қизнинг ярим яланғоч сонларидан тортиб, бўлиқ сийналаригача бир-бир силаб чиқди. Ютоқди.

Улар шу алфозда еб-ичиб, ялашиб-юлқлашиб алламаҳалгача ўтиришди.

— Энди турамиз, кеч бўлиб кетди, — деб қолди бир маҳал Надя-Норхол, Маликнинг суявида ўрнидан тураркан.

Санам-Светлана ишва билан Нусратбекнинг бўйнига осилди.

— Балки жентелменлар кузатиб қўйишар.

Йўқ, йигитлар кузатиб қўйишмади. Такси ёллаб қизларни уйлариғача элтиб қўйишга аҳд қилишди.

Қизлар аэропорт томондаги эскигина ҳовлида ижарагир экан. Киракаш «Жигули» уларни бир зумда етказиб қўйди.

— Энди бизнинг бир пиёла чойимизга марҳамат, — дея артисларча қулоч ёйди Санам-Светлана.

Надя-Норхол ҳиринглаганича пастаккина дарвоза эшигини очишга киришди.

Теварак тун чодирасига бурканган. Тахта деворлар билан амал-тақал ўралган, айқаш-уйқаш, ташландиқнамо уйлар алланечук ҳурпайиб, ваҳимали кўринади. Тор, қинғир-қийшиқ кўчадан қандайдир қўланса анқийди.

— Қани, марҳамат, йигитлар, — деди Надя-Норхол, бир амаллаб темир эшикни очаркан.

Теваракнинг тунги манзараларидан туйқус ҳушёр тортиди шекилли, Нусратбек қизлар билан секингина хайр-хўшлашиб, қайтиб кетиш пайига тушиб қолди.

— Бошқа сафар, бошқа... — дея ғулдирарди у, тиргалганча ичкарига қистаётган қизнинг кучоғидан чиқишга уннаб.

Уй бир даҳлиз, бир ошхона ва икки пастаккина хужрадан иборат экан. Ҳаммаёқ исқирт, тўзгин. Хирагина олтмишлик лампочка, чанг-ғубордан баттар хира тортган. Ошхонада ювиқсиз идиш-товоқлар қалашиб ётибди. Атир-упанинг ўткир иси зах ва қандайдир қиринди исига қоришиб кетган.

Қўлга тушган тутқиндай қунишибгина ўтирган Нусратбекни Надя-Норхол тагин қистовга олди.

— Нусрат ака, орқа тугмамини бўшатворинг, жа-а қалайпти, — деди у йигитни хужралардан бирига бошларкан.

Нусратбек дўсти томон нажот сўрагандай ҳасратли кўз ташладию ноилж қизга эргашди. Малик ўз гўзали билан овора эди. Санам-Светлана йигитнинг тиззасига ўтириб олиб, гоҳ ўпиб, гоҳ нозик бармоқлари билан сочларини тароқлаб ҳирингларди.

— Сизни орқа тугма қийнамаяптими? — сўради Малик аллақандай ҳислардан тобора жўшаркан.

Санам-Светлана йигитга кўксини тутди.

— Йў-ў, мани кофтам қийнапти.

Улар чойшаблари кирланиб кетган ётоқ-диван устида ўтиришган эди. Икковлари ҳам алланечук энтикканча бир-бирларини ечинтира бошлашди.

— Сизга ёқаманими? — сирли шивирлади қиз, оппоқ бўлиқ сийналарини йигит юзига тегизаркан.

Малик эҳтиросдан бўғриқиб аранг сас берди.

— Ҳа.

Икки ташна вужуд бир-бирига чирмашди...

...Малик илкис кўзини очганда дабдурустдан қаерда ётганини англаёлмади. Даҳлиз чироғининг ёғдусидан ғира-шира ёришиб турган хона, ерда сочилиб ётган қиймлари аста-секин йигит хаёлини жойига келтирди. Диваннинг бир четида шир яланғоч Санам-Светлана қунишибгина ухлаб ётар эди. Малик оёқ учидаги кўк жилдли адёлни қиз устига ташлаб қўйди. Шу пайт кўшни хужрадан гўнғир-гўнғир сас қулоғига чалинди. Сергак тортиб ўрнидан турдию оҳиста даҳлизга чиқди. Ошхона ёқда тимирскиланиб юрган сичқон шувиллаб ўтиб, ўзини йўлакка урди. Малик чўчиб тушди. Сўнг ҳануз гўнғир-гўнғир товуш келаётган хужра эшигидан мўралади.

Ярим яланғоч, сочлари тўзгин, аразлаган боладек қош-қовоқлари уюлган Нусратбек ётоқ-диваннинг бир четида паришон ўтирарди.

— Қўрқманг, ҳечқиси йўқ, — дея меҳрибон онадек уни овуларди Надя-Норхол, полга тиз чўккан қўйи йигитнинг сонларини уқаларкан. — Биринчи марта кўпинча шунақа бўлади. Озгина сует босди сизни, қаттиқ ҳаяжондасиз. Қўрқманг, қани, яна бир ҳаракат қилиб кўринг-чи...

Малик ўзини шартта панага олди. Оҳиста изига қайтди.

Эрталаб тунги ҳамма саргузаштлар, муҳаббатли

боқишлари, эҳтиросли ўпишишлар шунчаки тушга ўхшаб қолди. Қизлар худди банк хизматчиларидек совуққон ва жиддий қиёфада бўсағада туриб олишди.

— Бизларниқиям тирикчилик, — деди Санам-Светлана ҳурпайиб. — Ҳисоб-китобни тўғрилаб қўйинглар. — Сўнг соч тараётган Надя-Норхолга шикоятгомүз минғирлади. — Тагин нақ эрталабгача-я?! Улар бўлсам ўлиб бўлдим.

Икки дўст баб-баравар бир-бирига тикилишди. Баб-баравар бош чайқашиб, баб-баравар чўнтақларини қоқштира бошлашди. Хайрият, буларда ҳам талабалар учун чегирма бор экан! Бир амаллаб кутулишди.

Атиги ўн-ўн беш дақиқадан сўнг икки дўст автобус бекати томон шалвирабгина келишар эди.

Малик хаёлчан одимлаётган Нусратбекнинг елкасидан дўстона тутди.

— Қалай! Зўр-а!

— Зўр!

Бироқ анҳор бўйида нақ икки соат беҳуда ивирсиган Маликни бундай гаройиб хотиралар ҳам овутолмади. Таъби тирриқ, ичига чироқ ёқса ёришмайди.

У бўшашганча зим-зиё йўлак зинапоясига ўз хужраси томон ҳорғин кўтарила бошлади. Шу асно унинг эшиги ёнида ивирсиб турган аллақандай шарпа қадам товушларини эшитдию, лип этиб юқориги қаватга чиқиб кетди. Бироқ уни Малик пайқамасди. У ҳувиллаб ётган хужрасига кириб, чироқни ёқди. Хонада ўнлаб Ҳабибалар мийиғида кулиб, йигитга айбдорона тикилиб турар эди. Айниқса, дераза тоқчасига қўйилган каттакон сурат яққол кўзга ташланади. Малик ўртаниблар кетди. Асабий бир тарзда ўзини каравотга ташлади: «Нега келмади, нега?!»

Йигит юзига ёстиқ босганича хийла вақт сулайиб ётаркан, ногоҳ, Ҳабибани соғиниб кетганиданмас, беҳуда қизни кутиб, иззат-нафси топталганидан изтироб чекаётганини англаб етди. Ахир, не-не қизлар унинг изидан соядай эргашган! Малик шунчаки, ҳазиллашиб учрашувга тақдир этган чоғлар, йигитдан олдин келишилган жойга ҳозир нозир бўлишган. Малик атай ўзини панага олиб, бетоқат кутаётган гўзалларнинг интиқ-интиқ аланглашини ҳузур билан кузатган. Хўш, бу ёғи неча пулдан тушди энди? Ҳабиба нега келмай қолди? Наҳотки, уни писанд қилмаган бўлса?! Ё...

Малик ёстиқни бир чеккага улоқтириб, ирғиб ўрнидан турди. Стол устидаги телефон аппаратига хаёлчан тикилди. Телефон гўё ҳаммаси учун хижолат чекаётгандай, алланечук гужанак тортиб турар эди.

«Қани, бир сим қоқиб кўрай-чи», — ниҳоят бир қарорга келди йигит, девордаги сурат чеккасига ёзиб қўйилган Ҳабибанинг телефон рақамларига синчков кўз ташларкан.

Сураткаш шашт билан аппарат гўшагини кўтардию, бироқ анчайин ботинолмайгина рақам терди. Сўнг гўшақдаги узун-узун қақирув гулоғига тек қотган қўйи қулоқ солди. Қулоқ сола-сола беихтиёр яна алоқани узиб қўйди: «Э, нима зарил менга?!»

Малик хона бўйлаб у ён-бу ён асабий бир тарзда юрина бошлади. Бироздан сўнг лабларини қатъий қимтиб тагин телефонга ташланди: «Еб қўймас, қани, нима гапчилигини билай-чи?»

Бу сафар илк узун гудоқ таралар-таралмас у тарафда гўшак кўтарилди.

— Алло-о, алло-о, ким бу? Алло-о, кимсиз, эшитаман сизни! — деди аллақандай эркак ҳовлиқиб.

Алланечук асабий, ҳаяжонли товушдан чўчиб кетган Малик беихтиёр трубкани жойига қўйди. «Бошқа ёққа тушиб қолдим, шекилли?» — ўйлади у гижиниб. Тагин бир оз хаёлчан, бўшашиб тургач, яна рақам терди. Бу сафар у тарафдан аёл кишининг баттар асабий, йиелоқи товуши эшитилди.

— Алло-а, эшитаман. Гапирсангиз-чи?!

— Алло, бу... бу Ҳабибаларнинг уйими? — дея аранг сўради Малик. Сўрадио ўзининг алланечук бўғиқ, титроқли товушидан гашланиб, тарақлатганча трубкани жойига қўйди. У тарафда ҳовлиқма аёл «ҳа» дейишга зўрга улгурди. Бироқ ўз хаёллари билан андармон йигит бунга эътибор бермади. Деспиниб, гудраниб ўрнидан турдию ечинишга тутинди. «Бир, ювиниб олай, енгил тортаман, тупурдим ҳаммасига», — хаёлидан ўтказди у.

Малик тизилаб отилаётган душ тагида ҳузурланиб узоқ чўмилди. Дарҳақиқат, енгил тортгандай бўлди. Юмшоқ патли сочиққа обдон артинарган, кўзуга кўз ташлаб, ўзининг чайир, бақувват қоматидан, аллақандай ўқтамлик, қатъият ёғилиб турган хушбичим юз-кўзидан гуруранди. Илжайди. Сўнг ивирсиб, енгил уй кийимларини кийди. Хонанинг у ёқ-бу ёғини йиғиштирган бўлди.

Бир пайт эшик кўнғироғи устма-уст жиринглади. Ҳар хил олди-қочди хабарлар, яланғоч аёлларнинг суратлари босиладиган газетани эндигина қўлига олган Малик чўчиб тушди.

Кўнғироқ тагин устма-уст жиринглади.

«Ким экан бемаҳалда?» — ўйлади сураткаш, у ёқ-бу ёғини орасталган қўйи бўсага томон юраркан.

Жаҳл билан эшикни қия очди. Шу пайт тўппонча ўқталган чарм камзулли уч барваста киши баб-баравар ичкарига интилди.

— Қимирлама! Милиция! — дея қичқирди калта сочлари тиканакдек, ялпоқ юз киши, Маликни бурчакка қисаркан.

Шерикларидан бири ваннанинг, бири ошхонанинг эшигини тепиб очди. Ҳангу манг қотган Маликнинг юраги қинидан чиққудек бежо урар, тиззалари қалт-қалт титрар эди.

— Ўртоқ капитан, — дея ичкаридан бўғиқ овоз берди улардан бири, — объект топ-тоза, ҳеч ким йўқ.

Тиканак соч Маликнинг биқинидан тўппончасини олди.

— Қани, қўлни туширинг, ичкарига марш!

Малик довдир-совдир ётоқ томон юрди. Ёнма-ён, эҳтиёткорона одимлаётган тиканак соч, девордаги суратлари токчадаги портретга синчков-синчков тикилди.

— Тинчликми, ўртоқлар? — сўради аранг гуддираб Малик.

— Капитан Ақромов, — деди тиканак соч, хизмат-гувоҳномасини чиқариб, йигитга нуқиркан. — Жиноят қидирув бўлимиданмиз.

Изқуварлардан бири — сап-сарик, қирғийбурун йигит дераза ёнида, мўйловлари қалин, дўнг пешона шериги эса йўлакда тек қотган эди.

— Тинчликми, ўртоқлар? — тагин гудраниб сўради Малик, бошқа гапга тили айланмай.

— Нотинчлик, — деб пўнғиллади капитан, сўнг каравотга ишора қилди. — Қани, ўтиринг-чи.

Малик довдираган куйи каравотнинг бир чеккасига омонат чўқди. Капитан фотоанжомлар сочилиб ётган стол ёнидаги стулни гижирлатиб ўтирди.

— Исми шарифлари? Иш жойингиз?

— Мен... Ҳасаниф Малик. Сураткашман, оддий. Иш жойим хиёбон.

Капитан девордаги суратларга ишора қилди.

— Бу қиз ким?

— Танишим... Ҳабибахон.

— Жуда яхши танийсизми уни?

— Тўғриси... — хижолат билан чайналди Малик. — Тўғриси... жуда яхши танишни истайман. У билан атиги икки марта учрашганмиз. Биринчи гал, шанба куну хиёбонда. Ўшанда сал-пал танишдик. Сўнг кеча «Нур» ресторанида... бир дўстимнинг тўйида учрашиб қолдик. Бор-йўғи шу.

Капитан шубҳаланган бир қиёфада хонанинг у ён-бу ёнига ҳануз кўз югуртирар экан, телефон аппаратига имо қилди.

— Бундан бир соатча аввал бирор ерга кўнғироқ қилмадингизми, мабодо?

— Ҳа, — кўзларини пирпиратди Малик. — Кўнғироқ қилдим.

— Қаерга?

Малик тик қотишган қўйи ўзига синчков-синчков тикилиб турган изқуварларга уялганнамо кўз ташлаб олди.

— Шу... Ҳабибахонларникига.

Капитан ўзича бепарво стол устидаги суратларни титкилай бошлади

— Нима мақсадда?

— Нима десам экан... ҳалиги... Ҳабибахон билан бутун учрашмоқчи эдик. У... у келмади. Сўнг хонамга келдим ухавотирланиб уларникига кўнғироқ қилдим. Трубкани аввал бир эркак, кейин... бир аёл олди. Уялиб гаплашолмадим. Шу... А, тинчликми, командир?

— Айтдим-ку, нотинчлик! — деди капитан столни асабий чертганча сураткашга синовчан тикиларкан. — Бу қиз ўтган тунда, ўша «Нур» ресторанидаги тўйда йўқолиб қолган.

Малик беихтиёр ўрнидан ириб турди.

— Йўғ-е?! Қандай қилиб?!

— Ҳа, аҳвол шунақа, — деди капитан ўрнидан тураркан. — Излаяпмиз. Сизнинг кўнғироғингиз қизнинг ота-онасида шубҳа уйғотиб дарҳол бизга хабар қилди. Мана, учрашиб турибмиз.

* * *

Малик кунни аранг кеч қилди. Кўча-қўйни ёритиб юборган катта-кичик, хира-ёруғ чироқлар, гўё бутун зулматни унинг ичига қувиб, қамагандек эди. Юраги гаш, эзгин. У бутун одатдаги қувноқ, беғам қиёфага киролмади, одатдагидек сўзамоллик билан мижозларни чорлаёлмади. Аҳён-аҳён минғирлабгина хиёбоннинг бир четида бўшашиб турди. Иттифоқ, бир пайт ёнгинасидан ҳув, ўша кунги тажанг, тўнғ кампир ўтиб қолди.

— Ҳа, болам, — деди у сураткашга кинояли кўз ташлаб, — бугун чакагинг ўчган? Нима жин тегди сенга? Қани, ўзингни-ўзинг би-ир суратга опқўй-чи, зора, буришган аптинг сип-силлик бўлиб қолса.

Малик ўша кунги ҳазили учун кампир бошлаб ўч олганидан яйраб-ййраб қулди. Бироқ барибир шилимшиқ гашлик, алланечук безовталиқдан қулулолмади. Ҳатто уч-тўрт мижозни у-бу баҳона билан суратга туширмай, қуруқ қайтарди.

Унинг жуда-жуда ичгиси келар эди. Ароқ ичидаги бор-йўқ аламни ювиб кетадигандек туюлди. Шу сабаб хиёбон биқинидаги таниш қаҳвахонага кирди. Қаҳвахона ёруғ, шином. Хўрандалар сийрак. Аллақандай майин, маҳзун мусиқа таралиб турибди. Зал пештоқидаги сон-саноқсиз, ранг-баранг митти чироқчалар жозибали-жозибали жимирлайди.

Малик оқ, қизил ичимликларга лиммо-лим, катта-кичик шишалар териб қўйилган, баланд пештахтали бўлма томон юрди. Пештахта ортида сураткашга тузуккина таниш Рашидхон куймаланиб турибди. Рашидхон жуда ғалати нухса, қизларга ўхшаб қош учириб, кўз ўйноқлатиб, муқом билан гапирди. Бироқ қўли очиқ, хушмуомала йигит. Бир-икки марта Маликка ҳам яхшигина қарз бериб кўнглини топган. Мана, кутилгандек, сураткашни тагин очиқ чехра билан қарши олди.

— Ассалому алайкум, Маликжон акажон! Намунча шаштингиз паст? Соғлиқлар жойидами?

— Э, нимасини айтасиз, — сураткаш пештахтага ҳорғин суянди. — Чарчадим. Ўзларинг қалай? Савдо авжми?

— Тузук, акажон!

Малик фотоанжомлар солинган сумкасини пештахта устига қўйди.

— Рашидхон, мана шу ашқол-дошқол эрталабгача сизда тура турсин, хўпми?

— Бемалол, Маликжон акажон. Ву-уй, намунча оғир бу ўлгур.

— Сураткашликка тегишли ҳамма нарсани кўтариб юрибман. Бу ҳам бир лўличилик-да.

— Ҳечқиси йўқ. Хоҳласангиз, ҳар куни ташлаб кетинг. Шу ерда тураверади, шкафчамга солиб қўяман. Хоҳласангиз, — Рашидхон қош қоқиб, илжайди, — ўзингизга ҳам жой топилади, ҳе-ҳе...

Хизматчининг завқ билан кулишидан Маликнинг бир зум энаси қотиб турди.

— Раҳмат, Рашидхон. Тўғриси айтсам, бугун би-ир тўйиб ичмоқчиман. Ичволиб манавиларни судраклаб юриш малол келади-да.

— Вой, ичмоқчимисиз? — беадоқ таажжуб билан кўз пириратди Рашидхон. — Қўйинг-е, Маликжон акажон, сизга ярашмайди.

— Озгина, хўпми?

— Озгина бўлса, хўп. Аммо-лекин ҳаддингиздан ошмайсиз, мен буни истамайман.

Дарҳақиқат, ичкилик Маликнинг дард-ғуборини ювиб кетгандай бўлди. У залнинг бир чеккасидаги столга бағрлаб ўтираркан, иккинчи қадаҳдан сўнг, ҳалигина хизматчи аёл келтириб қўйган овқатга иштаҳа билан ташланди. Ақл-идроки алланечук тиниқлашиб, ўтган тунги ташриф тафсилотлари тагин бир-бир хаёлида жонлана бошлади.

Қизик, тиканак соч изкувардан Ҳабибанинг йўқолиб қолганини эшитдию туйқус севиниб кетди. Ҳатто, қувончдан қийқариб юборишига сал қолди. «А-ҳа-а, сабаби бу ёқда экан-да, — лип этиб хаёлидан ўтди унинг, — атай келмай, масхара қилди, деб юрибман-а?!»

Бироқ унинг афт-ангориди бир дамгина ярқ этиб ўтган қувонч шарпаси зийрак изкуварларнинг нигоҳидан четда қолмади.

— Ия, — деб лўкма ташлади дераза ёнида турган ходим. — Биров ўламан, деса, сиз куламан дейсиз-ку?! Тинчликми?

Малик жўяли жавоб тополмай талмовсираб қолди. Шу баҳона бўлдию тиканак соч изкувар уни аёвсиз сўроққа тута кетди. Сураткаш ўша кун патрул машинасига илашиб қолганидан тагин бир карра хурсанд бўлди. Изкуварлар олдида ўзини оқлаб олди. Ниҳоят, улар жўнаб қолишди.

— Шаҳардан уч-тўрт кун чиқиб кетмай туринг, — деб тўнғиллади тиканак соч, ҳануз шубҳа билан хонани тарк этаркан. — Керак бўлсангиз чақиртирамиз.

Изкуварлар кетишди. Бироқ алланечук таҳлика, таҳдид хужра бўйлаб изниб қолди. Малик хийла вақт гангиб, ивириб ўтиргач, қўрқув ва ваҳима билан тўшакка кирди. Ана шу шилимшиқ қўрқув ва ваҳима уни бугун кун бўйи таъқиб қилиб юрди.

Малик чуқур тин олиб, галдаги қадаҳни бўшатди.

* * *

У тун чироқлари хира бўзарган кўчалар бўйлаб узок тентигач, ниҳоят, ўзи яшайдиган квартирага бурилди. Кўп қаватли уйлар сархуш йигитга жовдирабгина тикилиб тургандек туюлар эди. Шу дам Ҳабибанинг маъсум юзи, пирираётган кўзлари Маликнинг яна бир карра хаёлида жонландию юрак-бағри галаги сирқираб кетди. Ана шу сирқираш, ширин изтироб узок-узок чўзилишини истар эди у. Шу сабаб илк ҳамла шарпасидан энтиккан аёлдай, бетон ариқ лабидаги дарахт танасига беҳол суянди. Фариб бир қувонч оғушида беихтиёр пичирлади: «Ҳабиба...»

Малик Ҳабибани чиндан ҳам севиб қолганига шу дамдагина рўй-рост ишонди. Ҳув, хиёбондаги илк учрашувдаёқ юрагига силкиб чиққан илиқлик, тобора қайноқ ҳисларга айланиб келаётганини яққол ҳис этди. Беихтиёр ўкириб-ўкириб йиғлагиси келди.

Малик яна довдир-совдир юриб кетди. Тун салқин. Енгил эсаётган куз эпкени дарахтларнинг қовжироқ барглари шитирлатади. Сураткаш кадрдон тўрт қаватли уй биқинига етган жойда тахтадай қотди. Ҳатто бугун сархушлиги ҳам тарқаб кетгандай бўлди. Кўзларини ишқалаб яна сергак-сергак тикилди. Йўқ, аниқ, иккинчи қаватдаги, ўзига тегишли деразада лип-лип ёғду ўйноқлар эди. Хужра ичидан таралаётган бу тарам-тарам нур шубҳасиз қўл фонариники.

«Ичкарида кимдир тимирскиланиб юрибди!» — ваҳима билан ўйлади Малик, жон-жаҳди билан уй йўлаги томон югураркан. Йўлак зим-зиё эди. У ҳансираб, пайпасланиб иккинчи қаватга кўтарилди. Чиндан-да, хужрасининг эшиги қия очик!

— Кимсан?! Жилма жойингдан! — бўғиқ овоз берди Малик, қўрқа-пуса уйга кириб бораркан.

Тимирскиланиб юрган шарпа шашт билан қад ростлаб, қўл фонарининг ўткир нурларини Маликнинг юзига қаратди. Малик кўзлари қамашиб, довдираганича кафтларини юзига босди. Шарпа пайт пойлаб, йўлак томон отилди. Малик илжис интилиб унинг кийимининг аллақасеригадир чанг солди. Бироқ туйқус гарданига тушган муштдан ихраб қулади.

Шарпа аввал йўлакни, сўнг зинапоярларни тарақлатиб қочдию кетди. Малик оғриқ ва аламдан тўлғониб бир амаллаб ўрнидан турди. Пайпасланганича чироқни ёқди. Ёқдию ичкаридаги алғов-далғовни кўриб ҳангу манг қотди. Ерда рўзғор буюмларию ҳар хил фотоанжомлар, тайёр суратлар сочилиб ётар эди. Девордаги, дераза тоқчасидаги Ҳабибанинг расмлари ҳам юлқиб ташланган. Малик юрагининг гурс-гурс уришига кулоқ солганча, деворга беҳол суяниб қолди. Шундагина чап қўлини ҳануз мушт қилиб турганини пайқаб, бўшашибгина кафтини ёйди. Ҳойнаҳой, ҳалигина шарпага ташланган чоғ, юлқиб олган бўлса керак, кафтида бир дона йирик тугма бор эди. «Қизик, ким бўлди бу?! Ўғримми?» — хаёлидан ўтказди Малик, тугмани чўнтагига солиб қўяр экан. Сўнг кийим жавонининг ичини титкилашга тушди. Йўқ, бир даста пул яшириб қўйган жойида турибди. Сўнг уй ичини, иш столини, тортмаларини бир-бир кўздан кечиринга тушди. Кўп ўтмай у дўсти Нусратбекнинг тўйида кадрлар билан тўлдирилган плёнка ўрами йўқолганини пайқалди. «Об-бо, чатоқ бўлди-ку» — лип этиб хаёлидан ўтказди Малик, стул устига ҳорғин ўтириб қоларкан.

Бир пайт эшик қўнғироғи устма-уст жиринглади. Малик сапчиб жойидан туриб кетди. Юз-кўзига таҳлика, ҳаяжон оралади. У йўлакка чиқди. Шундагина эшик ҳануз ланг очиклигини, бўсагада ўзига таниш уч гўдайган қиёфа — ўша изкуварлар турганини кўрди.

— Киришга мумкинми, ўртоқ сураткаш, — деди ўша тиканак соч, ялпоқ юз капитан, ичкарига бош суқиб. — Меҳмон келишини билибсиз-да, а, эшикни ланг очиб қўйибсиз.

— Ассалому алайкум, кир... киришгизлар, — деб гўлдирди Малик, ранг-қути ўчиб.

Изкуварлар сипогарчилик билан ичкари киришди. Киришдию хужрадаги алғов-далғов манзарани кўриб дарҳол сергак тортишди.

— Нима гап? — Маликка таажжубли тикилди капитан. — Кўчиб кетяпсизми?

— Йў-ў, ишдан қайтсам, эшик очик, ичкарида аҳвол бу... ўғри тушибди.

— Ўғри?! Ўғри тушганини қаердан билдингиз? Бирор қимматбаҳо нарсангиз йўқолибдими?

— Йў-ў, — тагин чайналди Малик, — пулим, нарсаларим жойида, лекин...

— Хўш, нима, «лекин»? — бетоқатланди капитан.

— Кечаги... дўстимнинг тўйида кадрлар туширилган плёнка ўрами йўқолибди.

— Плёнка?

Изкуварлар тезгина кўз уриштириб олишди.

— Ҳа, плёнка, — бўшашибгина такрорлади Малик.

Тиканак соч сураткашни синчковлик билан бош-оёқ кузатаркан.

— Ўша плёнка бизга ҳам керак, — деб пўнғиллади, — шунинг учун бу ерга келдик.

— Рост... айнан ўша плёнка ўрами гум бўлибди. Адашаётганим йўқ, устига «Нусратбекнинг тўйи», деб ёзиб қўйгандим.

Шу пайт хужра ичини синчиклаб текшириб юрган дўнг пешона изкувар қичқириб юборди.

— Ўртоқ капитан, буни қаранг!

Зийрак изкувар имо қилган жойда, каравот чеккасидаги ёстиқ устида узун соч толаси ястаниб ётар эди.

— Аёл кишининг сочи, — деб қўйди изкувар, топилдикни рўмолчаси билан йиғиб оларкан.

Буткул ҳангу манг Малик гангиганича изкуварларга бир-бир анграяр эди.

— Тушунарли, — пўнғиллади капитан, — соч толасини текширувга олинг. Бошқа нарсаларга тегмай турунлар. — Сиз эса... — у Маликка кинояли илжайди, — биз билан юринг.

Малик беихтиёр орқага тисарилди.

— Қаёққа?! Мен...

— Ҳозирча тушунтиришга ҳожат йўқ, — тиканак соч сураткашнинг тирсагидан тутди, — шундоқ ҳам анча-мунча масала ойдин. Кетдик, ўша ерда бафуржа гаплашамиз.

Малик илкис силтаниб изкуварнинг тутимидан қутидио ташқарига отилди. Саросимада қолган тиканак соч қочоқнинг ортидан ташланди.

— Тўхта! Отаман!

Бироқ Малик зинаполярдан фавқулудда эпчиллик билан сакраб-сакраб тушиб кўздан йўқолди.

* * *

Бир кечада гижимланган қоғоздай бўлиб қолибди: соқоллар ўсиқ, қовоқлар салқи, кўз киртайган.

«Ўн ёшга қариб кетдим-ов», — ваҳима билан ўйлади Малик, йўл чеккасида турган машина ойнасига ўзини солиб кўраркан.

У тунни бир амаллаб Рашидхонникида ўтказган эди. Рашидхон кеча ичкилик илинжида кирган сураткашга қош қоқиб, «Ўзингизга ҳам жой топилади» дея лутф этган пайт, ҳойнаҳой, фаришталар «омин» дейишган экан. У ташвишу таҳликада титраб-қақшаб, аҳён-аҳён тевааракка олазarak кўз ташлаб қўяётган Маликни ортиқча саволга тутиб ўтирмади. «Қўшнимизникида тўй бўлаётган экан, биласиз-ку, чарчаганман, ортиқча шовқин-суронга тобим йўқ...» — дея гудраниб, илжайиб сир бой бермасликка ҳаракат қилди Малик.

Сураткаш хансираган қўйи етиб борганида эндигина кетишга шайланиб турган Рашидхон:

«Марҳамат, — деди машина эшигини очиб. — Одам ғанимат, азиз меҳмоним бўласиз, Маликжон акажон».

Малик ўзини «Жигули»нинг олд ўриндигига таппа ташлади. Ич-ичидан силқиб келаётган титроқ, таҳлика ҳануз-ҳануз босилмаган эди. Шу боис Рашидхоннинг гоҳ ҳиринглаб, гоҳ шанғиллаб гап чайнашларини лоқайд ва паришон тинглади.

«Хитойликлардан тибет массажини ўрганганман, — дея мақтанарди сертакалуф мезбон. — Ўн беш дақиқада чарчоғингиз тарқаб, тоғ такасидай ирғишлайдиган бўп қоласиз, Маликжон акажон, ҳе-ҳе...»

Шу тун уйқунинг тайини бўлмади. Устига-устак, алоқ-чалоқ тушлар кўриб чиқди. Эрталаб кечагидан-да зиёд завқ-шавққа тўлган, хушхандон Рашидхоннинг бепарда латифалари қунида тагин хиёбонга етиб келди. Омонатга қўйган фотоанжомларини олиб, елкасига осди. Бироқ одатдагидек хиёбон оралаб, мижоз чорламай, ўгри мушукдек тевааракка аланглай-аланглай хилватроқ жойдаги узун ёғоч ўриндиққа бориб ўтирди. Рашидхоннинг жон бериб-жон олиб кўнглини топишга уннашлариданми, ё чарақлаб чиққан куёш тафтиданми, ё тобора гавжумланаётган хиёбон файзиданми, ҳар нечук, унинг тунги таҳликалари хийла босилгандек эди.

Малик қизғиш-сарғиш хазонлар тўшалиб қолган дарахт пойига ўйчан термуларкан, тунда туйқус қочиб бекор қилганини чуқур англади. Қочиб гўрга борармиди, барибир, топиб олишади-ку?! Аммо энди бари бефойда, то қиз топилиб, ҳақиқат ойдинлашгунча пусиб юриши керак. Агар қўлга тушгудек бўлса...

Малик тор, қўланса ислар анқиган бетон камерани хаёлига келтирдио юраги орқага тортиб кетди.

«Йў-ўқ, бирор чорасини топишим керак, — тиззаларига тирсак тираб, бош чангаллаганича ўйлади сураткаш. — Ё... таваккал қилиб ўзимни топширсаммикан органга? Йў-ўқ, барибир ишонишмайди, дарров тиқибгина қўйишади. Эҳ, нима қилсам экан-а? Маслаҳатгўйим борми менинг? Ия, Нусратбек-чи?! Кайвони йигит, бирор маслаҳат берар...»

Малик бир кўнглида Нусратбекка бош уриб боришни истамаётган бўлса-да, бироқ бошқа иложи йўқлигини чуқур англади. У оғир кўзғалиб, ўрнидан турди.

* * *

Малик кенг кириш йўлаги ойнабанд, тевааракка баланд гиштин девор билан ўралган «Электр жиҳозлари заводи»га етиб борганида куёш тик келиб қолган эди. У автобусдан тушиб, елкасига осиб олган ҳамишаги чарм сумкасининг боғичидан сиқимлаганича серкатнов йўлни кесиб ўтди. Завод қаршисидаги кенг, текис майдончада турли-туман автоуловлар қантариб қўйилган эди. Малик улар орасидаги Нусратбекка тегишли яшил «Жигули»ни таниб, қувониб кетди: «Ростданам шу ерда экан».

У хиёбондан дўстининг уйига сим қоққанида майингина аёл товуши (ҳойнаҳой, келин) Нусратбекнинг ишхонада эканини айтди. Бироқ Малик ишонқирамади, ўзича ҳазиллашган бўлди: «Чиллалик куёвга ишда бало борми?» Бироқ майин товуш соҳибасининг ҳазилга хуши йўқ шекилли, индамай гўшакни қўйиб қўйди.

Малик аланлаганича завод йўлагига кирди. Ҳар тарафи ойнабанд, кичкина туйнукли бўлмада ҳурпайиб ўтирган қоровул кампир сураткашга нохуш кўз ташлади.

— Товариш, пропуск.

— Я из редакции, — минғирлади Малик имо-ишора билан. — Нусратбек Миролимович чақиртирганлар.

Кампир йигитнинг фотоанжомларига синчков-синчков кўз югуртириб, ишонч ҳосил қилди, шекилли, ичкарига имо қилди.

— Второй этаж, третий кабинет.

— Спасибо.

Малик чаққонгина иккинчи қаватга чиқиб, аллақандай бўёқлар ҳиди анқиган узун, тор каридор бўйлаб юраркан, Нусратбекка тегишли хонани қийналмай топди.

— Юлдузни бенарвон урадиганларга саломлар!

Малик кабинет эшигини бетакалуфлик билан очиб, ўзича дўстона, ўзича қувноқ қийқирди.

Кенггина хона тўрида, ўз иш столи тортмасини титкилаб турган Нусратбек чўчиб бош кўтарди. Бўйинларини сириб турган кўк «водолазка» устидан кийган кулранг пиджаги ўзига ҳўб ярашиб турарди. Бироқ кўзлари киртайиб, ранг-рўйи синикқан.

— Малик? Ўзингми, нима қилиб юрибсан бу ерда?

— Мен-ку бир саёқ, ўзинг-чи, икки кунлик куёв, чимилдиқда ўтириш ўрнига... бу ерда бало борми сенга?

Икки дўст енгилгина бағрлашиб кўришган бўлишди.

— Э, сўрама, — деб қўл силтади Нусратбек, жойига бўшашибгина қайтиб ўтираркан, — чақиртириб олишди, заводда ишқал...

— Ишқал?!

— Ҳа, буюртмамиз бўйича немис биродарлар ноёб усқуналар юборишган экан. Бир ҳафта олдин темир йўл базасига келиб тушганди. Ана шу қимматбаҳо молимиздан айрилиб қолдик. Нақ юз миллион сўмлик-а?!

— Йўғ-е, қандай қилиб йўқолади?

— Э, — гижинганнамо қўл силтади Нусратбек, курси суянчигина ясталиб. — Сохта ҳужжат билан юк машинасига босишгану гум қилишган-да. Ўзларини завод вакилларидай тутишган.

У ўзини бемалол, хушхандон тутишга уринаётган бўлса-да, тез-тез гапдан чалғиб паришон ияк қашлаб қолар, ўқтин-ўқтин кўрқув билан эшик томон кўз ташлар эди.

— Хўш, ўзларини қанақа шамол учирди бу ёққа? — савол назари билан тикилди Нусратбек дўстига.

Малик гапни нимадан бошлашни билмай чайналиб қолди. Ахир, йиғлаб борсам ўкириб чиқди, деганларидай, дўстининг ташвиши ҳам ўзиникидан камга ўхшашаяпти.

— Ўзим шунчаки, — мингиллади сураткаш, — йўлим тушиб қолди, қоровулдан сўрасам, шу ерда экансан, би-ир, ҳол-аҳвол сўраб қўяй дедим-да.

Нусратбек дўстининг гапларини деярли эшитмади, у ялтироқ стол устидаги тахлам-тахлам қоғозларга паришон тикилиб қолган эди. Туйқус Маликни электр тўк ургандай, бутун аъзои бадани нохуш жимирлаб кетди. Қошлари чимирилиб, тили танглайда қотди. Дўсти кийган кулранг пиджакнинг пастки тугмаси йўқ эди! Тугма ўрнида чўвалиб турган ишлар унинг кўполларча юлқиб олинганидан дарак бериб турибди.

— Нус... — аранг сас берди Малик.

— Нима?! — чўчиб унга юзланди Нусратбек, бироқ дўстининг ўқрайиб турганини кўриб, беихтиёр яна кўзини олиб қочди.

— Нус... — тагин дўстини чорлади Малик. — Нега типирчилайсан?

— Кўйсанг-чи, нималар деяпсан?

— Нус, пиджакнинг чиройли экан-а?

— Ҳа-а, тоза турецкий... хоҳласанг, сенга ҳам топилади.

— Нус, — Малик ўрнидан туриб дўстининг тепасига келди. — Бунақа зўр пиджакни эҳтиёт қилиш керак. Қарагин-а, бегона аёлнинг соч толаси илашиб қолмасин, келиндан нақ таъзирингни ейсан-а?

Стол қиррасига қўл тираб, кинояомуз тикилиб турган дўстига Нусратбек кўрқа-писа кўз ташлаб, илжайди.

— Нималар деяпсан, Малик? Қанақа аёл, қанақа соч?

— Шунчаки айтдим-да. Ну, тугмаларингга эҳтиёт бўл, дўстим. Ана, қара, ҳалитдан битта тугманг тушиб қолибди.

Нусратбек баттар ранг-қути ўчиб, аввал тугма ўрнига, сўнг пастдан юқорига — дўстининг юзига анқайиб тикилди.

— Нега бақадек бакрайиб қолдинг? — кинояомуз ҳиринглади Малик. — Жа-а ноёб тугма эдими? Истасанг, менда битта бор, шуни қадаб ол.

Сураткаш жинси камзули чўнтагидан, хув, тунда кафтида қолган тугмани чиқариб дўстига кўз-кўз қилди, сўнг ҳавога бир ирғитиб илиб олдию тагин жойига солиб қўйди.

— Макс, — култ-култ ютинганича аранг сас берди Нусратбек. — Сенга... сенга ҳали ҳаммасини тушунтираман. Олдингга заррача айбим йўқ.

— Биламан, фариштасан, қулфбузар, — дея аччиқ ҳиринглади Малик эшик томон йўналаркан.

Шу аснода у бўсағада қўлларини кўксига чалиштирганча сақич чайнаб турган ҳайбатли, бароққош, қорақўзойнак таққан нусхага кўзи тушди. Бу тўй оқшомидаги ўша видеотасвирчи эди. Бироқ Малик ўзини танимаганга олиб унинг ёнидан сирпанибгина ўтиб кетди. Туйқус юз берган учрашувдан юраги гурс-гурс уриб ётганини эшикни чала ёпиб, коридор бўйлаб югургилаб кетгандан сўнггина пайқади.

* * *

У ўлгудек очиққан эди. Ахир, кечадан бери томоғига урвоқ ҳам солмаган, гўё ичига ўт тушгандек гоҳ у, гоҳ бу ерда коса-коса сув сипқориб юрган эди-да. Ҳойнаҳой, кутилмаган воқеа нафақат жиноят илдизини, балки сураткашнинг бўғилган иштаҳасини ҳам очиб юборди.

«Худо хоҳласа қутилдим, — ҳозироқ органга хабар бераман» — дея хаёлидан ўтказди Малик, йўлнинг нариги тарафидаги ошхонага кириб бораркан.

Ошхона заводга қарашли, шекилли, ичкари ишчи, хизматчи коржомасидаги эркага аёл хўрандалар билан тирбанд. Малик култ-култ ютинганича навбатда тизилиб овқат олди. Дераза тубидаги стол атрофидан аранг бўш жой топиб ўтирди.

Бу ердан заводнинг ойнабанд кириш даҳлизи, машиналар қантарилган майдонча тузуккина кўриниб турар экан.

Малик иштаҳа билан хўракка ташланди.

Дўсти унинг кўзига чўп суқди. Насиҳатгўй аҳли қаламлар ўғитига кўра, бу ҳолдан у юрак чангаллаб йиқилиши, бевафо дўст жабридан чун абру навбаҳор йиғлаши керак эди. Бироқ Маликнинг димоғи чоғ. Бирламчидан, орган таъқибидан қутулар бўлди, иккиламчидан, дўсти билан пинҳона пойгага киришиб, андак-андак ҳасадга берилиб юрганидан ўзини алланечук гуноҳқор ҳисоблаб юрган эди, билдики, Нусратбек ҳам фаришта эмас...

— Кечирасиз, ёнингиздаги бўш жойга ўтирсам майлими?

Туйқус чиннидек жаранглаган қиз товушидан хаёллари бўлиниб, сураткаш илкис бош кўтарди. Патнис туган, семиз юзлари, қошу-кўзлари сербўёқ қиз кўзига иссиқ-иссиқ кўринди: «Бу тўйдаги ҳалиги... Нури-ку?!»

— Марҳамат, — дея илжайди Малик, тантанавор хўрак чайнашдан бир зум тўхтаб.

Қиз патнисни апил-тапил стол устига қўяркан, сураткашни таниб, таажжубланган бўлди.

— Ву-уй, Малик ака, ўзингизми? Нима қилиб юрибсиз биз томонларда?

— Сизни соғиндим, би-ир суратингизни олай деб...

— Кўйинг-е, ҳазиллашманг, — дея қўл силтади Нури, бетакаллуфлик билан овқатлана бошларкан, — сизнинг кўзингиз бор, кўрқаман.

— Нега? Ҳеч кимга кўзим тегмаган ҳали.

— Бекор. Ана, Ҳабибахон-чи?

— Ҳабиба?!

Бу исм йигит юрагининг қайбир ёғ босган торларини чертиб, аъзои баданини жимирлатиб ўтди. Шундагина у тунги таҳликалар титроғида бу қиз хаёлидан хийла узоқлашиб ишқ изтироблари тумандек тарқаб кетганини англади.

— Ҳа, нега анқайиб қолдингиз? — деб сўради Нури босиб-босиб шарбат ҳўпларкан.

— Хўш, Ҳабибахонга нима қилибди?

— Вуй, ҳали беҳабармисиз? — дея шивирлади Нури, семиз юзига сирли тус бериб. — Дугонам ўша тўйда йўқолиб қолди-ку?!

Малик ўзини ҳайратланганга солди.

— Йўғ-е?!

— Ҳа, терговчилар бизларни ҳам роса оббориб-опкелишди.

— Об-бо, чакки бўпти-ку, — минғирлаб қўйди Малик, ўзича бош чайқаб.

— Тўй охирида туйқус кўринмай қолганини сездик. Лекин... одатда бирор ерда йиғилишсак, Ҳабибани ҳаммиша акаси олиб кетади, тўйда ҳам шунақа бўлган, деб ўйлабмиз-да, қайдан билибмиз йўқолиб қолишини.

Дарҳақиқат, Малик ҳам қизнинг тўй охирларида кўринмай қолганини эслади. Ўшанда у ҳам «акаси олиб кетди, шекилли» деган хаёлга борган эди.

— Тўйнинг видеотасвирини кўриш керак, — дея эҳтиёткорона гап ташлади Малик, кўққис бароққош нусхани эсларкан. — Бирор шубҳали одам топилиб қолар.

— Э, уни терговчилар аллақачон текшириб бўлишган. Айтишларича ола-чалпоқ, чанг босгандай хира эмиш... Ана, дугонам Нафисахон ҳам соч юлиб йиғлаб ётибди, тўйимдан эсдалик қолмади, деб

— Қизиқ... балки атай шундай қилишгандир?

— Балки, — қиз овқатдан бош кўтармай елка учириб қўйди. Афтидан, дугонасининг кулфатидан кўп ҳам қайгурмаётган кўринади.

— Сиз ҳам шу заводда ишлайсизми?

— Ҳа, — Нури сураткашга ажабланиб кўз ташлади. — Билмасмидингиз? Биз ҳаммамиз шу ерда ишлаймиз-ку, Гули ҳам, Ҳаби ҳам.

— Сиз нима иш қиласиз?

— Оператор. Гули бошлиқнинг котибаси, Ҳаби кадрлар бўлимида ишларди.

— Ҳабибахоннинг хонадонидан хабарлашиб қўйиш керак, — ўзича насихат қилган бўлди Малик.

— Гули билан икки марта бордик. Ойисининг қон босими ошиб, тўшақда ётибди. Дадаси куну тун телефонга қоровул.

— Бирор шубҳали кўнғироқ бўлмабдими?

Қиз аввал елка учуриб қўйди, сўнг оғзидаги хўракни шоша-пиша ютиб, теваракка олазarak кўз ташлаб, шивирлади.

— Биламан, бу мафиянинг иши, Ҳабибанинг дадаси ким, биласизми?

— Йўқ, — деди Малик ошқора қизиқсиниб. — Ким?

— Қозоғистон чегарасидаги 3-постнинг бошлиғи. Жа-а қаттиқ қўл, анақа... анақа ҳалол одам. Қинғирликларга йўл қўймайди, деб эшитганман. Бирор бойвачча бизнесменнинг жиғига теккан бўлиши мумкин.

Малик оқватдан бўшаган косани бир чеккага суриб қўйиб, шарбат ҳўплашга тушди.

— Заводда тинчликми, ишқилиб?

Қиз оқватдан бўшамай бош ирғаб қўйди. Афтидан, ноёб ускуна машмашасидан беҳабар. Сўнг туйқус сўради.

— Сиз Нусратбек акамларнинг ўртоғими?

— Ҳа, — бажонудил бош ирғади Малик. Сўнг мингирлаганча дўстлик тарихини қисқача айтиб берди.

Бироқ Нури унинг ҳқоясини фавқуллода қизиқиш билан, ҳатто чайналмай тинглади. Ҳойнаҳой, Нусратбекка эҳтироми баланд эди.

— У киши жа-а зўр инсон, — деди қиз шарбатдан ҳўплаб. — Заводдаги ҳамма қизларга ёқади.

— Биламан, — деб кулган бўлди Малик, — қизлар бойваччаларни ёқтиришади.

Нури сураткашга ажабсиниб тикилди.

— Нусратбек акамлар бойвачча эмас. Ҳатто, бўйинларида ка-атта қарзлари бор.

— Йўғ-е?!

— Ву-уй, сиз қанақа ўртоқ, беҳабар бўлсангиз? Сизни биласиз, деб оғзимдан гуллаб ўтирибман-а?!

— Энди... менга айтмаган-да, — деб чайналди Малик. — Ўзи шунақа... мағрур йигит... осонликча бировга ёрилмайди.

Худди ўзини мақтагандай Нурининг кўзлари чақнаб кетди.

— Рост, жа-а мағрурлар. Тўғриси, ўша қарзни ҳам мендан бошқа ҳеч ким билмаса керак. Мен ҳам... тўсатдан билиб қолганман...

Қиз иккилана-иккилана, бир ойча аввал туйқус гувоҳи бўлган жанжални узук-юлуқ айтиб берди. У маъмурият ко-ридоридан ўтиб кета туриб, ногоҳ Нусратбекнинг кабинетидеги тўс-тўполонни пайқаб қолиб беихтиёр эшикни қия очибдию ичкарига мўралабди. Уч барзанги Нусратбекни ўртага олиб, дўпслашаётган экан! Узук-юлуқ гап сўзларидан англабдики, Нусратбек ёғоч олди-сотдиси учун қачонлардир улардан катта қарз олган, Россияга қатнайдиغان шериги чув тушириб кетибди. Анови нусхалар ўша қарзни фойзалари билан талаб қилишаётган экан. Нури сўнг нима воқеа содир бўлганидан беҳабар, у ўтақаси ёрилиб, эшикни ҳам ёпмай, ура қочган.

— Тагин бу гапларни бировларга айтиб юрманг, — дея астойдил ялинди Нури, Маликка жовдираб. — Худо ҳақи, сиздан бошқа ҳеч кимга айтмаганман.

Қиз беихтиёр катта сирни очиб қўйгандай чинакамига қизариб-бўзарди. Малик уни овутган бўлди.

— Хотиржам бўлинг, Нури.

* * *

Ҳам кўнгли, ҳам қорни тўқ Малик ошхонадан бамайлихотир чиқди. «Яхшиси таксида бора қолай, хийла узоқ-ку», — ўйлади у шаҳар ички ишлар бошқармасининг манзилини хаёлан чамаларкан. Худди сураткашнинг фикру

ўйини ўқишгандай йўл бўйида машиналари тизилибгина турган киракашлар унга қизиқсиниб-қизиқсиниб, умидвор-умидвор тикилишди.

— Йўл бўлсин, ука? — деб сўради бақ-бақалоқ, қоп-қора киши нописанд писта чақиб «Тико» автомашинасига суяниб тураркан.

Малик жавоб беришга улгурмади. Йўлнинг нариги тарафига ойнабанд завод даҳлизидан шоша-пиша чиққанларга анграиб қолди. «Нусратбек билан анави-ку?! — лип этиб хаёлидан ўтди сураткашнинг. — Қизиқ, қаёққа отланиб қолишди улар?!»

Анави — ўша қора кўзойнак таққан бароққош, афтидан, Нусратбекни қийин-қистовга олиб, зимдан таҳдид кўрсатиб келар, Нусратбек эса зорланганча алланеларнидир тушунтира-тушунтира, довдир-совдир қадам ташлар эди.

— Такси керакми ука? — бетоқат сўради тагин ўша бақ-бақалоқ киракаш.

— Ҳа, — бош ирғади Малик.

— Марҳамат, ўтиринг, қаёққа юрамиз?

Малик завод майдончасида қантарилган автоуловлар сафидан тисарилиб чиқаётган Нусратбекнинг машинасига ишора қилди.

— Ҳув, яшил «Жигули»ни кўряписизми? Шунинг орқасидан юришимиз керак. Ҳақиқа гап йўқ, ака.

Ҳайдовчи ҳам олди-қочди киноларни ҳўб томоша қилса керак, туппа-тузук саргузашт талаб чиқиб қолди.

— Қувиб ўтайми? Ё, бирор ерга қисиб тўхтаттирайми?

— Йў-ў... орқасидан қолмай юрсангиз бўлди.

Ҳайдовчи илҳом билан ўз жойини эгаллади.

— Ё, бисмилло-о...

* * *

Киракаш бир қоп қуруқ ёнғоқдай шалдир-шулдур экан. Йўл-йўлақай гоҳ ҳангома, гоҳ латифа айтиб шеригидан ҳам кўра ўзи қотиб-қотиб кулди. Таъқибдаги «Жигули» шаҳарни тарк этиб, дала йўлига бурилдию кувноқ киракашнинг дами чиқмай қолди.

— Укагинам, — деди у анчадан сўнг, теваракка хавотирли аланглаб. — Жа-а юрвордик-ку, а?! Ҳадемай 3-постга етамиз, нарёғи Қозоғистон.

Малик Нусратбекнинг машинасидан кўз узмай мингирлади.

— Кўрқманг. Қанча кўп юрсангиз, шунча кўп ҳақ оласиз.

Йўлнинг ҳар икки тарафида катта-кичик экин пайкаллари, қуюқ-сийрак боғ-роғлар ястаниб кетган. У ер-бу ерда, тўп-тўп қишлоқ уйлари кўзга ташланади. Йўлда қатнов хийла сийрак.

— Энди буёғлари жа-а хилват... — мингирлаб қўйди ҳайдовчи, тобора ташвиш-тахликаси ошиб.

— Хилват бўлса, нима, бизни бўри ермиди?

— Анави «Жигули»дагилар бўридан баттарга ўхшаяпти, бекорга кузатиб юрмагандирсиз, ахир?!

Малик ҳайдовчининг елкасига ҳазиллашиб қоқиб қўйган бўлди.

— Кўрқманг, иккимиз ҳам тарашадай озгинмиз. Бўрининг тиши ўтмайди.

Дарҳақиқат, йўл тобора хилват ва сирли гўшага кириб борар эди. Ниҳоят, яккам-дуккам далаҳовлилар учрай бошлади. Шарқираб оқиб ётган канал кўпригидан ўтишгач, яшил «Жигули» туйқус сертупроқ, торгина йўлга бурилди. Йўл бошида қуюқ дарахтзорга бурканган чорбоғ кўзга ташланар эди.

— Сиз қайрилманг, — дея ҳайдовчига кўрсатма берди.

Малик, «Жигули» ёнига бориб тўхтаган чорбоғ дарвозасидан кўз узмай. — Секин-секин-ин ўтиб кетаверинг.

Ҳайдовчи ҳам «Жигули» ортидан қизиқсиниб-қизиқсиниб алангалаганича «Тико»га енгилгина газ берди.

Кўп ўтмай чорбоғ дарвозаси очилиб, «Жигули» ичкари кириб кетди.

— Пана жой топиб тўхтанг, — деб пўнғиллади Малик. Ҳайдовчи муъолишдаги дарахтзор оралатиб машинани тўхтатди.

— Бу ҳозирча... — Малик унга бир сиқим пул узатиб. — Мени бир... ўн-ўн беш дақиқа кутиб турасиз.

Афтидан узатилган ҳақ чамадагидан кўпроқ бўлса керак, киракаш мамнун бош ирғади.

* * *

Малик бутун сураткашлик уқувини ишга солди. Аввал дала йўлини, чорбоғнинг умумий кўринишини шошилмай суратга олди. Сўнг ёвқур хиндулардай дарахтдан-дарахтга, бутадан-бутага паналаб, дала ҳовлига яқин борди. Чорбоғ баланд пахса девор билан ўралган эди. Малик бир зум саросималаниб қолди. Ўзича ичкарига ошиб ўтиш мумкин бўлган жойни чамалади. Сўнг шу илинжда чорбоғнинг орқа томонига айланиб ўтди. Хайрият, орқа девор биқинида тарвақайлаб ўсган чинор бор экан. Малик юраги гурс-гурс урганича дарахт танасига тирмашиб, амал-тақал билан йўғон шохлардан бирига чиқиб олди. Бу ердан чорбоғ ичи хийла кўзга ташланиб турар эди. Ҳатто, шохдан-шохга осилиб, сирпаниб бемалол девор ошиб ўтса ҳам бўлади. Бироқ Малик ичкари киришга ботинмади. Шохга қулайроқ ўрнашиб олиб, чорбоғ ҳовлисини кузата бошлади. Кузата-кузата фотоаппаратга керакли мосламаларни ўрнатди.

Чорбоғ хийла кенг. Баланд-паст дарахтлар аро хув, этакда баланд пойдеворли, серсават уй гира-шира кўзга ташланади. Ҳовлининг ўнг биқинида ҳалигина Нусратбекнинг машинаси кириб кетган баланд, кенг дарвоза. Дарвоза ёнида ўша «Жигули», тагин бир «Волга» ва бир «Нексия» қантариб қўйилган. Улардан андак нарида улкан юк машинаси савлат тўкиб турибди. Ҳовли жимжит. Малик шоша-пиша кўрган манзараларини суратга олди. Шу пайт уй эшигидан уч қора чиқиб юк машинаси томон юришди. Малик Нусратбек ва бароққошни дарров таниди. Бироқ улар икки тарафида тавозе билан турган нухани танимади. Баланд бўйли, серсават, устига чарм камзул кийган бу кимсада алланечук амалдорлик аломатлари сезилар эди.

Бароққош чаққонлик билан юк машинасининг орқа томонини қоплаб турган брезент матони кўтарди. Автоулов усти аллақандай юкка лик тўла эди.

— ...Гаплашдим, рози, — ўша амалдорнамо кимсанинг сўзлари сураткашга гира-шира эшитилди, — роппа-роса, соат тўртда пост ёнида кутади. Энди бу ёғига ўзи бош-қош бўлади-да, ҳе-хе...

Унга жавобан бароққош ҳам алланамалардир деди. Кулишди. Нусратбек аҳён-аҳён ҳозиргина чиқиб турган иморат томон кўз ташлаб кўяр эди.

Малик ҳамма-ҳаммасини шошилмай суратга олдию дарахтдан сидирилиб тушиб, ортига қайтди.

Киракаш уни бетоқат кутиб турган экан.

— Келдингизми-ей, — деди у энгил тортиб. — Жа-а кеч бўлиб кетдию

— Шошилманг, — деб тўнғиллади Малик машинага ўтириб. Сўнг қўлига бир парча қоғоз ва ручка олдию, чуқур-чуқур мулоҳазаларга чўмиб, кўрган билганларини қисқача ёзиб чиқди. Сўнг ҳалигина фотоаппаратдан чиқариб олган плёнка ўрамини ўша қоғозга ўради.

— Нима бу, ишқий хатми? — сўради уни энсаси қотганча кузатиб турган Ҳайдовчи.

— Ҳа, буни ҳозироқ шаҳар ички ишлар бошқармасига етказасиз.

— Йў-ў, — дея кескин бош чайқаб, гапни бўлди киракаш. — Қайгўрагидир ҳайда дедингиз, ҳайдадим, кут, дедингиз, кутдим, йў-ў... энди бир камим мелисахонама-мелисахона юришми, йў-ў...

Малик чўнтақларини қоқиштириб хийлагина пул йиғди.

— Мана, буни олинг, кам бўлмади. Сиз ҳали қандай

тарихий воқеа олдида турганингизни тасаввур ҳам қилолмайсиз. Бугунги саргузашт учун сизни катта муқофот кутяпти.

— Йў-ў, гап пулда эмас, — дея ожизгина қаршилиқ қилган бўлди киракаш, сураткаш узатган хизмат ҳақини тезгина санаб чўнтагига тиқаркан. — Просто... ҳа йўқ, бе йўқ балчиққа ботмай, дейман-да.

Ниҳоят Ҳайдовчи кўнди. Малик унга керакли кўрсатмаларни қайта-қайта тайинлади.

— Айтганларимни қилинг, — дея зорланди у, ниҳоят, гап охирида. — Эсам бу ерда мени чиндан ҳам бўри еб кетади.

* * *

Қуёш ўз ётоғига ҳорғин бош қўйди. Қип-қизил шафақ осмон этагига қип-қизил қондай сачраб кетди. Чор-атрофдаги дарахтзору бутазорларда қушлар кечки нағмаларини авжи пардасига кўтарган.

Қуюқ буталар панасида ўйчан хас чайнаганича ёнбошлаган Маликнинг юраги тошар эди. Ахир, ҳазил гапми, тонг отгунча кўрқоқ қочокдан фидоий қаҳрамонга айланади қолади! Ҳамма иш пишган. Энди анави киракаш панд бермай, хат ва плёнкани керакли жойга етказса, тамом.

Малик илгари бунақа саргузаштлар фақатгина олди-қочди китобу киноларда юз беради, деган хаёлда эди. Ишонмасди. Мана, ўзининг рангсиз ва зерикарли ҳаётида ҳам антиқа ҳодисалар содир бўлди.

У кўргану билганларини ўз-ўзича бир-бир ипга тизиб, мулоҳаза қила бошлади.

Демак, тўй кечаси машҳур 3-пост бошлигининг арзанда қизи ўғирланган. Ўша кунидек заводга тегишли ноёб усқуналар қалбаки ҳужжатлар билан гўм қилинган. Ҳаммасида Нусратбек ва анави бароққошнинг қўли борлиги шубҳасиз. Нусратбек, ҳойнаҳой, сувдан қуруқ чиқиш учун барча қинғирликни тўй кунига белгилаган кўринади. Наҳотки, ҳаммасига бош-қош ўзи бўлса?! Йў-ўқ, ишонини қийин, Нусратбек бунга ботинмайди, ҳарнечук унга соябонлик қилган, пишанг берган бирор бир қўли узун акахони бор. Демак, калава учи ҳозирча мана шу чорбоққа илашган. Чорбоғдаги юк машинасида ўта ноёб мол борлиги шубҳасиз. Ҳойнаҳой, қизни ҳам шу ерда ушлаб туришибди. Анавиларнинг гап-сўзига қараганда, режа пишган, қайсар бошлиқ кўнган, ярим тундан сўнг юкни Қозогистон томонга ўтказиб кетишмоқчи! Афтидан, энг яқин ўтиш жойи бўлгани боис 3-постни танлашган. Ё шунчаки ортиқча чиқим, ортиқча шов-шувдан қочишган. Балки, ўша ҳалол бошлиқ илгари хўб бурунларини қонатган бўлса, шу йўсин ўч олиб, кўзини кўрқитиб, кейинги қинғирликлари учун ҳам ийдириб олмоқчи бўлишган. Қизиқ, Нусратбек нега бунақа ваҳимали қароқчиликда қатнашиб юрибди? Жуда бўйни бўш, саргузаштларга тоби йўқ йигит эди-ку. Ё, ҳув, ошхонада Нури айтгандай... Эҳ, қарздорлик не бир балоларга дуч қилмайди?!

Тавба, бу машамаларга ўзининг ўралашиб қолгани-чи?! Демак, тўй кечаси олган суратларида шубҳали кадрлар ҳам бор экан-да! Қизиқ, нега айнан Нусратбекнинг ўзи ўғрилиқка кирди? Мажбурлашганми? Бирор баҳона билан бошқа бировни тайинлаши мумкин эди-ку?!

Малик туйқус завод идорасида бароққошнинг ўшқирганини эслади: «Барибир из қолдирибсан-да, а?! Адресини бизга беришга унамадинг, манави иприсқини аядинг...»

Сураткашнинг баданидан совуқ тер чиқиб кетди: «Нусратбек манзилимни айтганда, аллақандай плёнка учун қўндай бўғизланар эканман-да?!»

Бироқ ич-ичида пусиб ётган галати бир гайрилиқ дўстининг олижаноблигини тан олишга йўл қўймас эди. Малик тагин уч-тўрт дақиқа мулоҳазаларга берилса, яна Нусратбекнинг олдида бўйин қисиб қолишдан кўрққандек илкис ўнидан туриб кетди.

Коронғулик хийла қуюқлашган. Дов-дарахтлар алланечук сирли ва ваҳимали шитирлаб тебранишади. Малик яна кузатувни давом эттириш иштиғиқида теваракка сергак-сергак аланглаб чорбоғ томон юрди. «Отряд кўринса отилиб олдига чиқаман», — хаёлидан ўтказди у, шаҳар йўлига интиқ-интиқ кўз ташлаб. Чорбоғ ичкарисидаги электр ёғдуси дарвоза теграсини ҳам ғира-шира ёритиб турар эди. Малик туйқус Ҳабибани эслади. Назарида қиз дала ҳовлининг қай бир ертўласида азобланиб ётгандек эди. «Озгина чида, Ҳабиба, озгина», — хаёлан астойдил илтижо қилди сураткаш юраги ўртаниб. Сўнг ўзининг халоскорлик хизматидан боладек қувонди. Тез орада Ҳабибанинг чексиз миннатдорчилик билан боқиб туришларини ўз-ўзича тасаввур этиб, энтикиб кетди.

Пусиб-пойлаб чорбоғ деворининг тубига етиб олган Малик ногоҳ шаҳар томондан чайқала-чайқала келаётган машинага кўзи тушди. Машина фараларининг ўткир нури дов-дарахтлар узра безовта йўрғалар эди. Сураткаш деворга қапишган кўйи юраги гурс-гурс уриб кузата бошлади. Машина чорбоғ томон бурилиб, дарвоза ёнида тўхтади. Бу ҳув, киракаш жўнаб кетгач, анчадан сўнг, чорбоғдан чиқиб, шаҳар томон елиб кетган «Волга» эди. Ҳайдовчи дарвоза очилишини кутмай, негадир маторни ўчирди. Теваракка сирли бир сукунат тушган. Дарвоза қия очилиб, кимдир ҳовлиққанча чиқди. Ҳайдовчи уни имлади. Кимса гўлдайганича яқин келди. Ғира-шира ёруғда Малик уни таниди: «Бароққош!»

— Тинчликми? — пўнғиллаб гап қотди Ҳайдовчи, сигарет тутатаркан.

Бароққош ҳам гудраб кўйди.

— Тинчлик.

— Куёвтўрани тинчитиш керак, Галстук шуни хоҳлади.

— Йўғ-е?! Гуноҳи нима? Энди кераги йўқми унинг?

Ҳайдовчи ҳиринглади.

— Эрта-индин ишқал чиққудек бўлса, айбни кимгадир ағдариш керак-ку, ахир. Галстукнинг талаби қатъий, анавини орадан чиқариш керак.

— Ўзиям, жа-а лагта чайнар экан-да, — деб пўнғиллади Бароққош, лоқайд керишиб. — Қилган ишидан из қолдиради. Анави сураткаш дўстини бизнинг чангалдан қутқараман, деб...

Бароққошнинг гапи бўғзида чала қолди. Дарвоза яна қия очилиб тагин бир шарпа мастона қийқирганича пайдо бўлди.

— Э, нега кирмай турибсила-а?

— Ҳозир.

Ҳайдовчи шоша-пиша ўзини кабинага уриб, маторни ўт олдириди. Бароққош дарвозани ланг очишга ошиқди.

Малик чинор томон қоқила-сурила юраркан, ҳансираганича ўйлар эди: «Галстук?! Ким у? Афтидан, ҳаммасига бош-қош амалдор!.. Нусратбекнинг шўри қуриди! Эҳ, тезроқ отряд етиб келса-чи...»

Сураткаш қоронғуда хурпайиб турган чинорга тирмашиб чика бошлади. Шу пайт девор ортидан аёл кишининг ҳирқираб йиғлаганими-ей, қулганими-ей қулогига чалинди. Малик бир зум тек қотди. Энди эркак кишининг гўлдирагани ғира-шира эшитилди. Малик юрак ҳовучлаганича юқорилаб, баланд, бақувват бир шохга чиқиб олди. Ичкаридаги иморат пешпоқидаги чироқ ёғдусидан ола-чалпоқ ёришган чорбоғ ғира-шира кўринар эди. Малик товуш келган томон мўралаш илинжида шохдан-шохга сидирилиб ўтди. Шу пайт дарвоза тарафдан, ҳалигина кириб келган «Волга» ёнидан мастона қийқириниб, бўғиқ кулпи эшитилди, девор тубидан бир шарпа илкисе кўзғалиб ўзини дарахтлар панасига урди. Тагин бир кўланка уст-бошини қоққанича дарвоза томон ошиқди. У чироқ нури мўлгина тушиб турган жойга чиққан пайт, Малик бу

шарпани таниди: «Нусратбек!»

Нусратбек бўшашибгина дарвоза томон юрди.

— Ия, куёвтўра, бу ёғда нима қилиб юрибсиз? — деб гап қотди унга «Волга» эгаси.

Нусратбек гудранди.

— Ўзим... чорбоғнинг у ёқ-бу ёғига кўз ташлаб...

— Об-бо, хушёр-ей, — дея ҳиринглади Бароққош, йигитни қўлтиқлаб. — Буниси амалмас, юринг, икковимиз би-ир айланиб келамиз.

Нусратбек алланима, дея гудранганича қаршилиқ қилган бўлди. Бироқ бароққош уни судрақлай бошлади.

— Юрсангиз-чи, бир гап бор.

Улар қўлтиқлашиб, ҳалигина Нусратбек тарк этган жойга қараб кела бошлади. «Волга» эгаси уларга эргашди.

Малик томоқлари қурқшаб, дағ-дағ титраганича уларни кузатар эди. «Нусратбек!» — дея баралла қичқирмоқчи бўлдию, бироқ ботинолмади. Ич-ичидан илондек ўрмалаб чиққан аллақандай шилимшиқ ҳис товушини буткул бўғиб қўйгандай бўлди.

Бир пайт Нусратбек икки букланганча бўкириб юборди.

— Ва-ахх, единг-а, ифлос!

Қутириб кетган Бароққош чироқ нурида ярқираб кетган пичоғини иккинчи зарба учун баланд кўтардию тахтадай қотди. Нусратбек инграганича ерга қулади. Шаҳар йўлидан милиция машиналарининг чинқириви баралла эшитилмоқда эди!

— Ментлар! — бўғиқ қичқирди бароққош орқага тисарилар экан. Сўнг ҳангу манг қотган шеригига ташланди. — Сен айтиб келгансан, сотқин!

Шериги унинг пичоқ тутган қўлини қайириб, итқитиб ташлади.

— Ўчир! Ундан кўра тезроқ бўл, қочдик!

Шу чоғ ҳалигина девор тубидан дарахтлар панасига яширинган шарпа отилиб чиқдию чинқириб юборди.

— Нусратбек ака! Нусратбек!

Дарахт шохида чувалчангдай ёпишиб турган Малик чўчиб тушди: «Ҳабиба-ку, бу?!»

Ҳабиба қоқила-сурила чўзилиб ётган Нусратбек томон югурди.

— Ия, анови қиз-ку бу?! Хонадан ким чиқарди уни? — ўшқирди «Волга» эгаси шеригининг ёқасига чанг солиб.

— Мен билмайман, — дея ҳирқиради Бароққош уни силтаб ташлаб. — Қўйсанг-чи уни, қочдик!

— Ичкаридан пулларни опчик! Мен машинани ўнглай, тез бўл!

Улар ҳансираганича дарвоза томон ошиқди.

Ҳабиба Нусратбекнинг бошига энгашди.

— Нусратбек ака, — дея ҳиқ-ҳиқ йиғлай бошлади у, — кўзингизни очинг, бу мен, Ҳабибангизман.

— Ҳабиба, — аранг сас берди Нусратбек, тўлғониб. — Жонгинам... мен учун шундай кўйларга тушдинг-а... кечир...

— Йўқ! Йўқ! — қиз Нусратбекнинг юзига юз босди.

— Азизим, кўзингизни очинг...

— Ҳаби... меҳрибоним, хонангга бор... икковимизнинг сиримизни ҳеч ким...

Нусратбек бир тўлғониб жим бўлди.

Шу аснода милиция машиналарининг шовқин-сурони, фараларнинг ўткир ёғдуси бутун теваракни тутиб кетди. Қурол ўқталган аскарлардир эҳтиёткорона чорбоғ теварагига тўзғий бошлади.

— Отманглар! — дея бўғиқ зорланди Малик ўзи томон чопиб келаётган ходимларга қарата, — отманглар. Мен... мен сизларданман.

У дарахт ҳазонларига қоришиб пастга сақради...

Икром ИСКАНДАР

Кафтдай кўнглим ерча кенг

* * *

Бўйи
сановбар, гулгуни,
кўнглимнинг боғини кезмаган
шамолдан олади улғуни—
гўйи ҳолимни сезмаган
кўйи
сайр этар боғини,
бошини мен томон эгмайди.
Туфроқдай хор бўлғум соғиниб,
товони бағримга тегмайди...

Бўйи
атиргул, гулгуни,
гирдо-гирд таралар, сочилар.
Касб этар ўзига кулғуни,
кулади—гуллари очилар.
Ўйи
куюлар, бул куним
юрагим—лим тўлган косадир...
Қачон бул косадан гулгуни
гуллари чанқогин босади?

* * *

Улкан тошдай қотди-ку одам.
Мени эсламайсан, эсмайсан сарин,
тун—узоқ чўзилган уйқумни,
кўзларим тубига чўккан
қуйқумни —
тушларимни тўзгитмоқ сари
сарсари елмайсан, шаббодам.
Бир тош каби қотди-ку одам.

Кел, макони қай бир кунжикдир,
ёпинганча юпқа “ух” имни
ухлаётган бир норасида —
жисмимдами, дил орасида
танг, қунишиб ётган руҳимни
тонг салқини каби жунжиктир!
Эсла мени, мен сари эсгил,
сарсари ел сарин шаббодам!

* * *

Саҳар. Куннинг чувоғида
Илиқ нурлар билан бирга
майсаларни уйғотгани
бир қизалоқ келар қирга.

Кўкаламда кўринмаган
кўркларни кашф этиб сахти,
ўйнар қизча, яшнаб кетар
майсалар ҳам, пешин вақти.

Чечакларнинг кўзларида
порлаганда шом ёғдуси,
елдай елар қизалоқнинг
кўйлақларин мовий туси...

ўйнар қизча, айланади
(гирди зангор дойира)
баҳор унга ҳади этган
ям-яшил шар пойида.

* * *

Бир кун соҳир саҳарда
орзудан орзиққан дил
бирла майсалардай жим
чиқиб кетсак шаҳардан.

Йўлимиз олис бўлса,
Толиқсак бошимизга.
болиши бўлган гулларга
меҳримиз болиши бўлса.

Бизни кучса адирлар —
изимиздан унган тўп
чечакларнинг кўзидан
териб олсак қадрлар.

Сочингни, гулистарам,
ошён этган булбулнинг
хонишидан тўзалса
ошиқлигим —дил ярам...

(Ай, дил ўйноқ ва дайди
кўзлар ўйлагу тушиганда:
— Кўз қир сол-чи, қирларда
Ишқ борми?—деб сўрайди.)

КАПАЛАК

Ҳовлида хуш ҳавода
кун нурига бўй чўзган
озоддил турналар-ла
лак-лак фалакка палак
отган гуллар бўйини
тўйиё айлаб кўзга
қўйиқларин тинглаган
ўйин тушиган капалак,
ўйинга ҳам олмайсан
осмонсизлик қатрида
ҳатто бир титроқ шамнинг
қуёш каби ёнишин,
тингламасан хув пастак
деразадан нарида
тувакдаги гулларнинг
хонанишин хонишин...

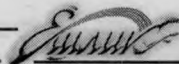
Ўйнаб учган капалак.

* * *

Бўйқизгина, кун нурида чувоқлайсан,
бу хуснида офтобни ҳам сувоқлайсан.
Кулгуларинг—чўчиб учган кафтарларга
сочиши учун юракларни увоқлайсан.
Кўртақлардан, боғдан яшил бод келади,
боғ ортидан, бод қатрида дод келади.

Товонингни қитиглайди ўйра майса,
сочларингга рўмол-пўмол ўрамайсан.
Чорбоғингнинг дарчасидан ташиқарига
мўралайсан, онандан ҳам сўрмайсан.
Ташиқарида дуңир-дуңир от келади,
ўзингни ол, от ўйинатиб ёт келади.

Овдлингни оловисан—овунасан,
қачон бедард ишқликлардан совунасан?

Токай тунлар вужудинга соғинчлармас,
фаҳратгина чарчоқларни ёвунасан?
Деразангни чертиб-чертиб бодлар келар.
улув тортиб бод қағрида додлар келар.

Тонгда додлар паст келганда наволардан,
симириб қол таниши ҳиддан, ҳаволардан.
Ўтган-кетган бош суқади уйларингга
тотиши учун тўйга келган ҳалволардан...
Ташқарида дупир-дупир отлар келар,
чиқиб юрма, от ўйнатиб ётлар келар.

ТОНГИ ВОҚЕА

Эрталабки ризқимдан
қолмайин деб турволган
кампир тиниқ ариқда
юзларини ювади-
ариқ бўйи бир роҳат,
этини жунжиктирар
ва кекса кўзларидан
уйқусини қувади.

Қизига ҳам эс битди,
азон сигир соғади,
бирров қараб кампирнинг
кемтик кўнгли ўсади...

Қиз қургур-чи, алағда,
“миқ” этмайди, уйқусиз
кўзларини сигирнинг
елини-ла тўсади —
“Ҳайриятей, сезмади”
энаси куймаланиб
ғира-шира ҳовлида
гўдакдек яйрайберар...

Кампир бирдан тек қотар:
-Киште, киште... Кетмайди,
боғда бир олашқашақ
кекашиб сайрайберар.

Кимлар менинг бағримни
зарраларга бўлдилар?
Танимдаги тарқоқлик
охир мени ўлдиради.

Мен шу қора тупроқман,
кўнгли яра тупроқман.
Мен бир карра гул эдим,
минг бир карра тупроқман.
Кафтдай кўнглим ерча кенг
эзгуликни тусади,
кифтимда эса яшнаб
хиёнатлар ўсади.

Чанглар менинг оҳимдир,
кўксимни ситолмадим—
зарра-зарра оҳларга
айланиб кетолмадим.
Дил бандини тортар мунг,
билмам қайга етаклар?
Юрагимни силкитсам,
тўкилади эртақлар.

Гарчи ўлдим,
кўнглимни
бўрон билан ўрадим —
япроқ каби йироққа
учиб кетди юрагим...

Гарчи ўлдим,
шитирлаб
синганида чириклар
бир бахт кўрдим жонимда —
кўролмаган тириклар.

Гарчи ўлдим,
тупроққа
қоришмоққа шайландим —
мен ям-яшил ўтларнинг
ўтмишига айландим.

Бевафойим, мийғингиз тўладир ҳали
писандаю кулгуларга, киноянгизга,
писанд этмай тағин муҳтож ҳимоянгизга
юрагимда чоғланасиз ўт ёндиргали.

Ўзингизга қайта-қайта беражаксиз зеб,
ай, ёр, айёр кўзингизда умидми, таъма?
Мен-ку сизни бевафо деб ёзғирмоқдаман,
ахир кимдир ёзмоқдадир вафодорим деб.
Бевафойим...

Тор
қафас
ичра зор
қушча бор,
куйлари —
қушчанинг кўйлаги...

Тил-
қафас
ичра зил
бор бир дил,
йўқ саси,
чуғурлар қафаси...

Кўнглимга йўл топмоқ бўлиб ўксинма,
йиғлама,
тушуи, қанча ожиз бу ирмоқ — кўз ёш...
Йўлига ғов бўлиб ётар кўксимда
юрак ҳажмича келадиған
улкан Тош.

АЗА

Итимнинг оти
Қайғу эди...
Қайғусиз одам каби
Улик энди
Занжир.

Дераза
Чертилди,
Жаранглаб
Синди
Сокинлик.

Қуёшга
Рўмолдай
Силкийди
Шамолни
Майсалар.

Гуллар
Очилди-ей...
Шамоллар
Беору
Беором.

Қоним жўш уради. Қоним
хасдай оқизади танимни.
Бовурига яширди кимни
қалқиб бораётган жоним?

хусн... Сен-чун қовоқ уйғулик,
ўзим учун мислсиз, ғоят
ортиқ даражада жиноят
қилдимми ё тағин, суйғулим?

Ирмоқ —
Раққоса.
Шарқираб
Куйлайди
Тошлар

Нонушта.
Дастурхонда
Нон
Билан
Тоқат.

Бўғзимда
Хуснга
Ботирилган
Нон
Таъми...

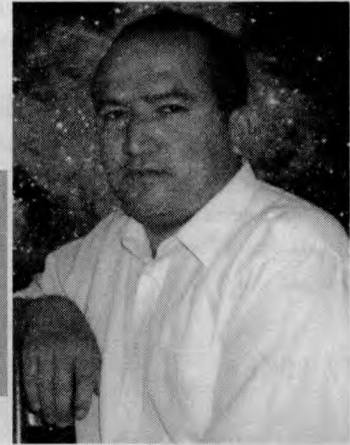
Дарахт каби тек қотдинг нега,
кўрдингми чап кўксингнинг тошин?
Тағин чимрилмоқда қошинг,
ў, муттасил ақлимни еган

Дарё каби оқар қоним-да.
Гулим, гарчи хас каби танман,
мен ҳамшиша сени севганман —
сени яширганман жонимда.

Анвар ШУКУРОВ

ЗУЛИ ДАРАХТИ

Ҳикоя

Тун ярмидан оққан. Гуррисарой қишлоғи томон юк машинаси келди. Қилич полвон ва унинг шоғирдлари тўйдан қайтиб келишмоқда.

Машина мотори аҳён-аҳёнда тўхтаб курашчиларни уйма уй тарқатгач, сўнг Қилич полвонларники томон бурилди. Тол ҳаччалардан қилинган дарвоза очилиб, машина полвоннинг оғилхонаси ёнида тўхтади.

Полвоннинг укаси — бўлам, ҳам синфдошим Холиқнинг тетик товуши кулоққа чалинди. У ҳам тўйга кетган эди. Маза қилиб томоша кўриб келяпти. Эртага оғиз кўпиртириб мақтангани-мақтанган.

Дағал эркак товуши эшитилди. Бу Қилич полвон! Довруғи баланд. Олишдан тушган совринларни туширишяпти. Эчки, қўйлар маъраб қолишди.

Машина борти яна гаҷир-ғучир билан ёпилди. Қилич полвон манзират қилиб, ҳайдовчини уйга таклиф этди. Ҳайдовчи минғирлаганича миннатдорчилик билдириб, кўлигига газ берди.

Баҳор адоқлаб қолган. Кундузлар иссиғу, кечалар совуқ. Очиқ ҳавода ётишга ҳамманинг ҳам юраги дов бермайди. Совуқ шамол шувиллаб ўчоқ, тандирга урилади. Тоғора ва обтоваларга қум сепиб уларни чирсиллатади. Энам устимга қат-қат кўрпа ташлагач, хотиржам ичкарига кирди. Уйқум йўқ. Курашдан қайтганларни ойдин тунда кузатиб ётибман.

Холиқ обтовада сув олиб келди. Менинг эса этим жунжикиб кетди. Қилич аканинг олифталиги тутиб, қўлини олқинди билан ювди. Кейин бир сатил сув келтириб уни елкаси узра куйдириб, танасини чайиб олди. Чимиллайдиган совуқ таъсир этмади. Финг этган товушини эшитмадим.

Қишлоқда бундай чиниққанлар кўп. Ҳар йили куз оёқлаган кунларда кўплаб ишқибозлар қишлоқ четидаги каналда “Қавс суви” да чўмилади. Чолу кампир, қизжувон, бола-чақа оғзига тарвуз тишлаб, каналнинг тиниқ сувиниям лойқалатишади.

Қилич акадан сўнг Холиқвой ҳам чалама-чатти ювинган киши бўлди. Қилич полвон уйга томон илдамлади. Полвоннинг отаси Ниёз почта унга пешвоз чиқди.

Бугун улар совчиликдан келишган. Уларнинг қайтганидан ҳали Қилич ака ҳам беҳабар. Ахир Сайрам яқин жойми? Тошкентгача поездда борилади, кейин автобусда юрилади, э-ҳе-е...

Келинликка номзодни Қилич ака Тошкентда ўқиб юрган пайтида топган. Исми ҳам гўзал — Гулчеҳра! Пахта теримига борганларида, шийпонлари ёнма-ён бўлган. Бир кеча даладан қайтаётган қизларни кутурган ит қувади. Қизлар уввос солишиб ўзларини йўл четидаги тутзорга уришади. Қилич полвон шу атрофда экан. У “Нима бўлди?” деб, ҳовлиқиб келаверса, келин чиққан дарахт шохи синиб кетади. Кучук унга ташланади. Қилич полвон кучукни этак билан бўғиб ўлдиради. Келинни эса шифохонага олиб бориб даволатади. Шундан сўнг, аҳду паймон қилишган эмиш.

Мен ота-бола ўртасидаги гап-сўзга бутун вужудим билан кулоқ солдим.

Қилич полвон салом берди.

— Воалайкум ассалом, — алиқ олди отаси.

— Қалай, яхши бориб келдиларингизма?

— Ҳиййи.

— Нима гап бўлди? Пулдан зорикмадингизма?

— Йўқ. Келдик. Йўл чарчатди, ўғлим.

— Ҳеч нарса қилмайди. Кудачилик — минг йилчилик деган. Биринчисига “йўқ” дедима?

— Ҳиййи.

— Яна бир марта “йўқ” дейди. Учинчи мартасига рози бўлади. Ота-энасининг муомаласи қандай экан?

— Жуда ажайиб одамлар экан. Лекин, бованг, бир гапни айтаюпти.

— Нима гап?

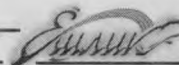
— Сайрам қайдаю Гуррисарой қаерда, эртага келиннинг қариндошлари тўй қилмайдима, маърака ўтказмайдима? Эрта бир кун сенинг тўйинг, маъраканга уларнинг ҳам келари бор, кетари бор. Шунча узоқдан келин олиб келиш шартма?

— У чолга айтиб қўй, (отасини сенсирай кетди полвон) кўп сомир-сумир қилмасин, ё оч биқинидан бир туртиб қўйайинма? Гап битта — уч ой ичида келинни тушириб олиш керак!..

Полвон гўддайиб ичкарига кириб кетди.

Якшанба кунни эди. Қилич полвон билан мол бозорига чиқдик. Қалин чодир билан қопланган машинанинг кузовида Холиқ иккаламиз таёқлар билан “қуролланиб”, қўй-эчкиларнинг сакраб тушиб қолмасликлар учун сергак тортиб қўриқлаб кетмоқдамиз.

Тонг ёришмай бозорга кириб келдик. Лекин пол-

вон молларни машинадан туширмай ичкарига кириб, бозордан кўзлари олайган бир даллол билан чиқиб келди. Даллол юкхона рахига осилиб фонусини ичкарига йўналтириб, қўй-эчкиларни кўздан кечирди. Ниҳоят, машина ичидаги қўйлар кўтара сотилди. Даллол хийлагина пулни қуртдай санаб узатди. Полвон даллолга баракасини берди.

Даллол қўйларни ичкарига ҳайдаб бориш учун бизларнинг ёрдам беришимизни сўради. Қилич полвон “Биз шошиб турибмиз”, деб кўнмади.

Холиқ иккаламиз яна машина юкхонасига, Қилич ака эса кабинага минди. Машина ўрнидан жилди. Даллол қўй-эчкилар билан бирга қолди. Машина тепаликка чиқиб сут комбинатнинг ёнига келганда тўхтади. Қилич ака бизни пастга туширди ва бизга сездирмасдан бориб даллолнинг қўй ва эчкиларни қанчага сотаётганлигини аниқлаб келишни тайинлади.

Полвон айтганидек, Холиқ иккаламиз бояги даллолнинг орқасидан тушдик. Молбозор тумонат одам. Даллол сотиб олган қўй-эчкиларини чекини тўламасдан ичкарига киритиб кетди. Кун ботар томондаги девор ёнига олиб бориб, яна икки киши ва уч бола билан бирга қўйларни уч гуруҳга, эчкиларни икки гуруҳга бўлиб, шерикларига алланимани тайинлади-да, ўзи яна бозор оралади.

Холиқ иккаламиз улар ёнига бориб нархларни билдик. Қўйил-э, ҳар бир жонивор ҳалигина сотилган нархдан икки баробар қиммат баҳоланган эди!

Даллол бир неча савдогарларни етаклаб келди. Даллол қўйларга қараб турган қора чопон кийган ориқ, бўйи узун киши билан қўл олишиб савдо қилар, у эса айтган нархидан тушмасди. Савдо қизгин давом этар, даллол бу қўйлар кимники эканлигини билмасди гўё. Барча моллар бир соат ичида сотилиб бўлди. Даллол бозордаги нарх-навони жуда яхши биларди чамаси, у томонидан айтилган нарх деярли тўғри чиқди.

Холиқ менга даллолни кузатиб туришни тайинлаб, ўзи Қилич акани чақиргани кетди. Қўйларни ушлаб турганлардан тўрттаси савдогар олиб келган бир киши билан бирга молни ташқарига ҳайдаб чиқа бошлади. Даллол билан сотувчи— қориндор савдогар баракалашиб бўлди.

Бу пайтда Қилич ака билан Холиқ аллақачон етиб келиб, қориндор савдогар кетишини пойлаб туришарди. Савдогар кетганидан сўнг Қилич ака мен билан Холиқни “Машинага бораверинлар”, деб жўнатиб юборди.

Машина томон йўналдик. Кун анча кўтарилиб, жазирама тобора авжланар эди.

Кўп ўтмай, сариқ нейлон қўйлаги тугмалари узилиб, кўлида бир боғлам пул билан Қилич полвон келди ва бизларга қараб, “келтирилган мол ўша жойнинг ўзида сотилиши мумкин эмас, эски китобларда бу ҳақда айтилган”, деб ўзини оқлаган киши бўлди ва ҳайдовчи билан ўзи кабинага, биз эса машина юкхонасига миниб, қишлоққа қайтдик.

Кейинги ҳафтада тўй бўлди. Қудалар тўйдан бир кун олдин иккита “Волга” ҳамда бир автобусда келишди. Уларнинг пойига битта баҳайбат кўчқор сўйилди.

Ўша пайтда қишлоқ аҳли “вечер” нималигини билмасди. Қудалардан биттаси дурадгор уста экан. Туман марказига бориб тахта омборидан полга мўлжалланган тахталарни келтиртириб стол, ўриндик ясади. Столларга дастурхон солишиб, ўриндикларга кўрпача ташлаб, ўйин-кулгини ҳам улар қилишди. Биз эса томошабин

бўлиб туравердик.

Уларнинг болалари бир неча нарсдан ҳайрон қолишди. Дейлик, қишлоқдаги деворларнинг пастлигидан. Қишлоқдошлар ўзаро қариндошлиги, бундан аввал девор умуман бўлмаганлигини айтиб, кўтарилган деворлар эса шунчаки, моллар биров-бировиникига ўтиб кетмаслиги учун қурилганини тушунтирдик.

Меҳмонларни ҳайрон қолдирган яна бир нарса, қишлоқда мевали дарахтларнинг умуман йўқлиги ва ҳовлиларда ҳовузлар борлиги эди. Қишлоқнинг ерлари лалми бўлиб, унда гужумдан бошқаси ўсмасди. У ҳам чорваси камроқ хонадонларда демаса, кўпчиликникида кўзга ташланмайди. Ичимлик суви азалий муаммо бўлиб, тракторларда пулга ташиб келтирилганлиги боис ҳам ҳовузларда сақланарди.

Тўй Қилич ака “ёзиб берган сценарий” бўйича бўлди. Куёв тўра тўйни ўзи бошқариб борди.

Одатда ҳар тўйда бир жанжал бўлиб турарди. Аммо бу тўй айрича ўтди. Чунки Қилич полвон қишлоқнинг барча муштумзўрларини бир ҳафта олдин зиёфатга чақириб, “Меҳмонлар олдида мени шарманда қилсанглар жағингни айираман”, деб огоҳлантирган эди. Улар ҳам ўзларига ишонмагани учун келмай қўяқолишди. Қолган сал бесарроқ қишлоқдошларнинг қорасини қоринлари тўйган заҳотиёқ полвоннинг ўзи ўчирди.

Қишлоқ аҳли ҳеч қилиги ўзига ярашмаган суръатда сертакалуф бўлиб турди. Меҳмон қудаларга хизмат қилиш учун қўйилган Эргаш ака хушмуомалалик қиламан деб, меҳмонларнинг олдида ҳар киришда салом беравериб, ичак узар қаҳ-қаҳаларга йўлиқди.

Сайрамлик чеча Гулчеҳра сентябрдан бошлаб, қишлоғимиз мактабда ботаникадан дарс бера бошлади. Унинг доимий ширинсуханлигини қишлоқдошлар аввал-бошда ҳазм қилишолмади, чечанинг самимийлигига шубҳа қолмагандан кейин қишлоқ аҳли ҳам, ўқувчилар ҳам уни яхши кўриб қолишди.

* * *

Йиллар қанчалик шиддат билан ўтади-я?! Баъзан бир куннинг ўтиши кўкайингни кесади. Баъзан эса йиллар ўтганини сезмай қоласан. Бир куннинг ташвишини ўйлаб яшаганимиз учун шундайдир балким?!

Ўнинчи синфни кеча битирувдим гўё. Ўқишга кирган йилим отам қазо қилди. Уйланган йилим онам оламдан ўтди. Ўқишлар биттач, мен пойтахтлик бўлиб кетдим. Қариндошларнинг болалари Тошкентда ўқиб кетишди. Болаларининг орқасидан улар тез-тез келиб туришарди. Анчадан буён қишлоққа келмаган эдим. Ўзгаришлар беқийс. Қишлоқ бир неча йил ичида энига, бўйига, ёнига, тарига ҳам каттарибди. Ҳовлиларда терак, мевали дарахтлар ҳам кўриниб қолибди. Томлар шиферланган. Икки қаватли уйлар барпо этилибди. Шахсий номерли юк машина, автобуслар пайдо бўлибди. Қишлоқда у ер бу-ерда иссиқхоналар ҳам кўзга чалинади. Қизиқ, ҳозир ҳам қишлоқдошлар илгаридегидек аҳилмикан? Бир вақтлар бутун қишлоқ бир-бири билан қариндош эди. Энди уларни таний олармиканман? Яёв кезиб шуларни ўйлайман.

Уч кун олдин Кенжа акам қазо қилди. Одамзотнинг жонига ишонч йўқ экан. Ҳеч оғриган жойи йўқ эди бечоранинг. Аввалида ўқиниб йиғладик. Ҳар биримизнинг бошимизда бир ўлим борлиги ёдга тушди. Кейин уни ювинтирдик. “Чўбин от”га жойладик. Тобутни кўтаришдан олдин мулла Мойли хотин-халаж учун ваъз айтиб,

уларни тинчлангирди. Кейин жаноза намози ўқилиб, акамни кўпайлашиб, “янги уйи”га қўйиб келдик.

Кечқурун қариндош-уруғларни бирма-бир эсладик. Бу орада жуда кўплар қазо қилишибди. Гапга чечан, ишбилармон, тўғма ҳуқуқшунос, қариндошларга меҳрибон, Тошкентда ҳам менинг ёнимга келиб турувчи Йўлдош ака, бутун умр ёлғиз ўтган Ҳамро бува, унинг асраб олган суюкли қизи Турсуной опа, Саид бува, Норқобил бува, Бибисора амма, Соат бува, Муқим бова, Мамир момо, Тўрақобил почча, иккинчи жаҳон уруши иштирокчиси, авиация қўшинларида хизмат қилган Йўлдош тоға, унинг ўғли Шавкат ака, турмуш ўртоғи София янга, Зулайҳо момо, мулла Нажмиддин бува, “тўғритаёқ” Жўра бобо, Ҳасан тоға, Эргаш муаллим, Қилич полвон, тагин бир неча ёш норасида кетган хиянлар қишлоқ қабристониди қўним топишибди.

Одамнинг териси пишиқ-пухта ясалган. Туғилгандан умрнинг поёнигача шу либос унга ҳамроҳ. Ҳаёт давомида бу кўйлак неча кенгайди, неча тораяди. Эт кўпайса ярашади, камайганда тиришади. Лаблар-чи, лаблар. Энг юмшоқ, нозик матодан қилинган бу аъзо неча марта йиғидан, ҳайратдан, гўзалликдан, яхшидан, ёмондан, муҳтожликдан, ризоликдан сўзлаб, интиқода эгасини соғинчдан йиғлатса не ажаб?!

Енгилмас вақт кучини Сармон чол мисолида кўргандай бўлдим. Уни қаранг, қандай кичрайиб қолибди-я?! Ёшлигида бу худудда бундан ўтадиган бўйдор, ҳайбатли ва эпчил полвон бўлмаган. Унинг хўралиги хусусида эл оғзида дostonлар яралган. Ҳатто Қилич полвон энг доврўғли пайтида ҳам у еган овқатнинг ярмини еяолмаган. Ҳозир ҳассага суяниб, ёш боладек бўлиб қопти. Лекин кўнгли курғур ёш. Уйланинг деса мийиғида кулади. Хуллас, ёшлик дамларим ёдимга тушди. Холиқ билан яна яшаргандай бўлдик.

Икки кун давомида мулла Мойли охиратдан сўзлаб, бизга кўп ҳадису ривоятларни айтиб берди. Учинчи куни эрталабдан ҳайр оши сузилди. Таниш-билиш, ошна-оғайни фотиҳага кела бошлади. Шу маросимдан сўнг қариндошлар тарқалишамиз.

Акамнинг ҳовлисига киришдан олдин келган одамлар дарвозахонадаги сўри ёнига келишади. Сўри устида мулла Мойли савлат тўкиб ўтирибди. Унинг ёнида қишлоқнинг энг энг обрўли қарияларидан Сармон бува ўтирибди. Ёнида ҳозирги пайтда тўрт-беш сўм топиб бойиб қолган, гап деса қоп-қоп сотадиган Бойбўта фермер, Холиқ ва мен мулланинг чап томонидан жой олганмиз.

Мулла Мойли бисотидаги барча ибратли воқеаларни айтиб чарчади. Энди Бойбўта аканинг навбати. У киши туман раҳбарларининг қилғилиғию, дунё воқеаларидан ўз билганича воқиф этади.

Одамлар фотиҳага келаётганда Бойбўта аканинг гапи узилиб қолар, улар ичкарига ошга ўтишганидан кейин, тўхтаган жойидан давом эттириб кетар эди. Табиийки, барча воқеа ва ҳодисаларнинг бош қаҳрамони ўзи ёки унинг “оқилона” фикри.

Мулла Мойли бугун ташаббусни Бойбўта акага тўлиқ бериб, ўзи жим ўтирди. Бойбўта ака турли-туман янгилекларни гапирар экан, Сармон бувага ўқтин-ўқтин қараб қўяр эди.

Айниқса, кураш мавзуси бошланганда Сармон бувадан гапларини тасдиқлатиб олар эди. Чол эса қорни тўйганидан кейин бироз бўшашиб қолганиданми ёки воқеалар содир бўлган пайтдаги эски гапларни бироз тўғри қайтараётганиданми, ҳозирча Бойбўта акага танбех берганича йўқ.

Мен ҳам келаётган-кетаётган кишиларни кузатиб, Бойбўта аканинг гурунгини тингларканман, Қилич ака тўғрисидаги мен йўғимда юз берган воқеа диққатимни тортди.

Мен ўқишга кетган йил Гулчеҳра чеча Қилич полвонни ота-онасидан алоҳида яшаш ҳақидаги фикрга кўндирибди.

Нима эмиш — деҳқончилик қилиш керак эмиш?! Ота-боваси, уруғ-аймоғи деҳқончилик қилмаган қишлоқда янгилик бўладиган бўпти. Энг даҳшатлиси, Қилич полвон бунга рози бўлган эмиш.

— Ҳечам бундай эмас, — гапга аралашди дўстим Холиқ, акаси тўғрисида аниқ маълумот унда бўлгани учун. — Акам ҳеч қачон деҳқон бўламан дегани йўқ, бариси ёлғон.

Ўтирганлар бир тин олишиб, ўзларига келишди. Улар менинг олдимда Холиқ турганлигини кўздан қочиришган эди.

Холиқ гапида давом этди:

— Тўйдан сўнг бир неча йил ўтгач янгам, биринчи фарзандига ҳомиладор бўлиб таътилга чиқди. Май ойлари эди. Энди янгам доим уйда, шунинг учун кун бўйи ўтириб отам билан Қилич акам ўртасидаги муомалани ўзгартирмақчи бўларди, бечора. Раҳматлик акам ҳам қариндош-уруғ, ака укага меҳрибон эди. Лекин гапи кўпол чиқарди. Норқобил ака суннат тўй қилувди. Вилоятнинг иккита кўзга кўринган полвони бор эди ўша пайт. Биттаси акам раҳматлик, иккинчиси Катта қишлоқлик Бердикул полвон.

Бу тўйдан сал олдинроқ Бердикул полвоннинг қишлоғидаги тўйда акам унга йиқилиб берган. Эртаси куни Бердикул ака олган соврин—ҳўкизини бизга бериб юборди. Энди қишлоғимиздаги тўйда Бердикул полвон акамга йиқилиб бериши керак эди.

— Ҳа, шу гаплар ҳам бўлувди, — эсига тушди Бойбўта аканинг. Унинг гапини бошқа ҳамқишлоқлар ҳам тасдиқлашди.

— Буям бир томоша-да, — деди Холиқ акасини оқлашга уриниб. Сўнгра келтирилган чойни қайтариб, гапида давом этди:

— Тўй авжига чиққан: Сурхондарё, Туркменистондан келган полвонларни Бердикул полвон тўнтариб ташлади. Иккинчи товоқни Бердикул полвоннинг шоғирди олди. Биринчи товоққа акам раҳматлик давра айланди. Бердикул полвон ўзича “йўқ” деб туриши, халойиқ қўймагандан кейин рози бўлиши керак эди. Баковул совринни эълон қилди: “Бир ҳўкиз, юз сўм пул, бир қизил тугун”. Қайси гўрданам Шоди кайфий ўртага чиқиб кетса бўладими. Унинг туш пайти ароқ ичиб ўтирганини ўз кўзим билан кўрувдим, бошқалар ҳам кўрган. Ароқни кўп ичганидан оёғида аранг турибди. Баковул “Бор ишингни қил” деб, кўрди—қани энди кўнса. “Йўқ, олишаман” дегани-деган. Унинг сархушлигидан қабарсиз оломон “Индама, олишсин”, “Йигитнинг ҳўкрагидан итарма” деб баковулни қистовга ола бошлади. Акам раҳматлик шунда, оломонга қараб: “Мен майли, Шоди полвон билан курашга тушаман. Албатта, сизлар менинг Бердикул полвон билан кураш тушишимни кутяпсизлар. Гап шундай. Мен шу зотнинг ўзини яна қайта товоққа қўяман, бош товоқ деймиз буни, кейин Бердикул полвон билан олишаман», деди.

— Кибрланди-да раҳматлик, — деди Бойбўта ака суҳбатни тингларкан, оғзига носвой ташлаб.

— Ҳа, шайтон елкасига минди, — давом этди Холиқ. — Раҳматлик биринчи қафасдаёқ уни йиқитаман

деб, умуман менсимасдан курашга тушди. Қўл ушлашган ҳамон “қоқма” берди. Лекин акамнинг қоқмаси алкаш Шоди полвоннинг оёғига тегмай ўтди. “Қоқма” берилган ўнг оёқ қайтмасидан Шоди ўша оёғини тегиб юборди, раҳматли акам икки елкаси билан гурс этиб тушса денг. Бутун қишлоқ наъра тортиб юборди. Қилич акам эса ўрнидан тура солиб Шоди алкашни қўшпойчага олиб қайтариб урди. Шоди полвон “Э, қоч-э, йиқилдинг” деб, ўрнидан турганча баковулга қараб юра бошлади. Уятдан кўзига қон тўлган акам эса уни қайтариб яна курашмоғини истарди. Шоди полвоннинг ош-наси Саноқул мелиса даврага кириб олиб “Шодининг товоғини беринг, бошқа олишмайди, Қилич, фирромлик қилма!” деб бақирар, қий-чув, бақир-чақир бўлаётган даврада унинг гапларини фақат Қилич акам эшитарди чамамда. Қилич акам дабдурустдан бориб Шоди полвонга ташланди. Уни ерга йиқитиб олиб кўкрагини бир тиззалаб эзди. Шунда бечоранинг иккита қовурғаси синган экан. Шоди ака интраганча ётиб қолди. Акамнинг бу қилиғидан давра аҳли ҳам ранжиди. Акам даврани ташлаб чиқиб кетди. Шундан кейин акам қайси тўйга бормасин, уни кураш тушишига оломон қўймасди. Бундан ташқари Шоди полвон касалхонага ётиб олиб, акамнинг устидан мелисага ариза қилди. Акам бор шудидан ажралиб судланди, ўқитувчиликдан ҳам четлатилди.

— Ҳа, шундан сўнг Қилич ака деҳқончилик билан шуғулланган экан-да? — сўрадим мен суҳбатга аралашиб.

— Йўқ, — рад этди Холиқ ва ўз сўзида давом этди: — Ҳамма гаваю ташвишлардан сўнг, акам элга ош бериб, ўзича элдан кечирим сўрагандай бўлди. Таъзияга яна меҳмонлар келишди. Улар Холиқнинг танишлари экан. Тиловатдан кейин Холиқ меҳмонларга эргашиб, уларни ҳовлига етаклаб кетди.

— Раҳматлининг қаҳри қаттиқ эди, — деди мулла бошини ирғаб, Холиқ кетгандан кейинги сукутни бузиб.

— Одамзоднинг қонига шайтон кириб олиб қилғиликни қилади, — гапга аралашди энди Сармон бува. У ҳозиргача жим турар, вақтида кўп қилғиликларни қилган, бир неча бор қамалиб ҳам чиққан эди. Энди бугунги кунда оппоқ соқол қўйиб, намозхон бўлиб, одамларга насиҳатгўй. Таҳоратнинг кучиданми ранглари тозариб, гаплари салмоқли бўлиб қопти.

— Яна ўзининг эски афсонасини бошлади, — киноя қилди Бойбўта ака.

— Ҳей, Бойбўта кал, сидирға ўтир, ҳар нарса деб сомирдама, билмасанг! — дакки берди Сармон чол ва сўри четидаги ҳассасини қўлига олиб, нақ Бойбўта калнинг боши узра ҳаволатди. Сармон чол ҳассаси билан Бойбўта кални бошига туширишдан ҳам қайтмайдиган кўринди. Бойбўта кал “Сармон аканинг айтганлари ҳаммаси уйдирма”, деганча сўридан тушди ва меҳмонларни ичкарига чорлаб кетди.

— Ҳа, кейин-чи? — сўрадим чолдан.

— Қаерга келувдик? — каловланди чол, сўнг эснаб, давом этди: — Кунлардан бир кун Оллоҳ таоло “ким бу тошни олишга талабгор?” — деган саволни ўртага қўйибди. Инсу жинс, тоғу тош, мавжудоту махлуқот, дов-дарахтлар уни олишдан қўрқибдилар ва ҳеч ким майл билдирмабди. Шунда Одам отамиз ўзини кўрсатиб, “Уни мен оламан”, — дебди. Яратган Эгам Одам отамиздан яна бир хурсанд бўлибдилар, ваҳоланки бу тошни олса ҳам, олмаса ҳам Оллоҳ Ўзи яратган барчага уни халифа этиб тайинлаган эди. Шунда Оллоҳ таоло

у тошни Одамнинг қалбига жойлаб қўйибди. Шайтондан бошқа ҳамма унга ҳавас қилибди. Шайтон эса Одамнинг нодонлигидан хурсанд бўлибди ва ундан “Нимани олганини биласанми ўзи?” — деб сўрабди.

— Биламан, қалб гавҳарини олдим, — дебди отамиз.

— Биласан?! Сендан олдин яралган, ақл-заковатда сендан ўткир шунча фаришта, мустаҳкамликда сендан кучли тоғу тош, чидамликда сендан зўр бўлган дов-дарахтлар нима учун олишга қўрқдилар, нима учун биласанми? — деб сўрайди шайтон отамиздан.

Отамиз эса шошқалоқлик қилганини энди англабди.

Шунда шайтони лаъин қаҳ-қаҳ отиб кулибди ва севинганидан отамизга дебди:

— Ана энди дўзах учун биринчи қадамни қўйдинг, сен олган нарса қалб гавҳари — сўз турурким, уни сақлашни иншооллоҳ, сен ва сенинг зурриёдинг эплай билмайди. Тўғри, баъзи бир сўзлар борки, унга биз ожизлик қиламиз, бу ҳақ сўзлардир, сенга зиён қила билмаймиз. Лекин баъзи сўзлар борки, бу ёлгон сўзлар, улар қалбинг қўрига сигмасдан, бехосдан отилиб кетади ва ўзингни зиёнингга юради. Бу сўзларни ҳаргиз сен ва сенинг зурриёдинг қандай ҳаракатда бўлишини ақлига ҳам сигдира олмайди. Иншооллоҳ, яқин кунларда бу гапларимни исботлайман...

Бугунги давранинг таъбир жойиз бўлса, бош қаҳрамони, бевосита юдузи Сармон чол эди. Бунга ҳаммамиз ич-ичимиздан эътироф этиб турардик.

— Сармон бува, бунча гапни қаердан биласиз, жуда доно мушоҳада юритдингиз? — дедим мен астойдил.

Сармон буванинг гапини жимгина эшитаятган мулла Мойли, кўнглимдаги пинҳоний мақсадни англади шекилли, енгилгина гап ташлади:

— Сармон бува авгонбоғлик Абдулла қори аканинг шогирдлари. Бунга ўхшаш гапларни қамоқда бўлганларида қори домла айтиб берган.

Маъюс бош чайқаб турган Сармон бува бироз чайнаиб тургач тарихдан ҳикоя қила бошлади.

— Отам урушга кетган куйи қайтиб келмади. Оилада катта ўғилман. Онам, момом, отамнинг ҳам онаси, уч синглим менга қараган. Ёзда машоқ тераман. Очарчилик ҳали ҳукм сурарди. Эллик учинчи йилда энди ўн саккизга кирганман. Май ойида Армияга чақириш керак. Мактабнинг уч синфини битирганман. Йил ўн икки ой меҳнат қиламан. Суягим йириклигидан, полвон қони борлигидан бирдан кўзга ташланиб қолдим. Яккам-дуккам кураши бор тўйларда кураш тушиб, кўзи-улоқ олиб кела бошладим. Март. Сталин ўлган. Мотам. Отаси ўлгандай йиғламаган одамнинг ўзи йўқ. “Яна уруш бўлармиш”, — деган ваҳима авж олган. Ҳукумат “ички душман” — динга қарши кураш очган. Дин арбоблари, диндорлар ҳукуматнинг асосий душмани сифатида қабул қилинади. Намоз ўқиган, айниқса рўза тутганлар биринчи навбатда қамалади. Устига устак рамазон ҳам мартнинг охирида бошланиб қолди. Мактабларда ўқитувчилар, эрталаб ҳамма ўқувчиларга рўза тутмадимикин деган гумон билан мажбурдан сув ичириб чиқадилар. Бирон киши жон таслим қилса, жаноза ўқилмайди, у бечора партия аъзосими, аъзоси эмасми, барибир, қабристонда сиёсий митинг бўлиб кетади. Комсомоллар жуда фаол. Қишлоқма-қишлоқ юриб, рўзадорларни аниқлайди. Туни билан ухламасдан тонг ғира-ширасида одамларнинг эрталабки саҳарлик қилишлари учун тайёрланган овқатларини тўкиб ташлаш эришилган муваффақият сифатида қабул

қилинади. Энам билан момом сахарликка овқат қилиб, ўчоқни ёнида уймаллашиб юришса, Эсанмурод келиб, қозонни тўнтариб ташлабди. Момомнинг қарғанганидан уйғониб ташқарига отилиб чиқдим. Куч кўп, кўзга ҳеч нарса кўринмайди. Келганлар милиция билан прокуратура одамлари эканини қаёқдан билай? Сўраб ўтирмасдан гурсиллатиб ураверибман. Оқибат биз ҳам рўзадор сифатида рўйхатга тушиб, қамоққа равона бўладиган бўлиб қолдик.

Рўза тутгани қамаш катта сиёсат эди. Ҳойнаҳой, рўза тутиб юрибди эмас, балки “дайдилиқ қилиб юрибди” деган модда билан менга айб қўйишди. Агар қамайман дейишса, “оёғи эгри” деб ҳам қамаш мумкин эди ўшанда. Эртаси куни ишимизни судга оширди. Суд ҳам тезкор экан. Ўша куниёқ ҳукм эълон қилиниб, беш йилга кесилиб кетдим. Туман бўйича ўн кишимиз. Ҳаммамиз ўспирин. Абдулла ака истисно, у киши ўша пайтда ўттизларга кирган эдилар. Қамалганлардан икки-учтаси ҳақиқатан рўзадор экан, қолганлари худди мендай гирт фосиқлар эди.

Марказда юк вагонига юз кишини жойлашди. Кун иссиқ. Вагон учга бўлинган. Ўртада темир панжара. Старшина ва тўрт солдат милтиқ билан қуролланган. Вагондагиларни назорат қилиб кетмоқда. Вақти-вақти билан кунига икки маҳал қақирларда овқат бериб туришади. Ҳаммага биттадан алюмин кружка, коса-қошиқ берилган.

Ичимиздан фақат бир киши овқат емайди. У киши Абдулла қори. Қолганлар овқатни ейишда бир-бирини бўғизлашга ҳам тайёр. Такасалтанглар ҳам бор. Айниқса, марказдан чиққан болалар жуда шум.

Абдулла қори билан шу ерда танишиб қолдик. У киши қотмадан келган, буйи ўртадан баланд, ранглари оқ. Сочлари қиртишлаб олинган. Бошларида дўппи. Қора чопон кийиб, доим белларида қарслари (жойнамози) бор. Кўзлари катта- катта, ияклари чўзинчоқ. Юзларида доим табассум. Ёшлари катта бўлишига қарамай ҳаммага “сизлаб” мурожаат қиладилар. У киши вагонга келтирилган овқатни емайди, нон билан сувни кечқурун оғиз очарда ичадилар, холос. Рамазон ойи бўлгани учун кета кетгунча вагонда ҳам рўза тутиб кетдилар. Нодонлигимиз ўша пайтларда хийлигина. У кишини устидан куламан. Бироқ ҳеч ким у кишига қўл кўтарганларини эслолмайман. Чеҳраларидаги илиқ табассум ҳар қандай зўровонликни сўндирарди.

Бундан ташқари келтирилган овқатни ҳар сафар бошқаларга улашиб бера бошлаганларидан сўнг, аста-секин у кишини бутун вагондагилар ҳурмат қиладиган бўлиб қолишди.

Абдулла ака эса таҳоратсиз юришга ўрганмаган эканлар. Таяммум қилиб, гоҳ тик туриб, гоҳ ўтириб намоз ўқирдилар.

Абдулла ака билан яқиндан танишдик. Турмада ҳам бирга бўлдик. У киши бизга баҳоли қудрат диний таълим бердилар. Бир неча ойдан сўнг авф эълон қилиниб, уйга қайтдик. Биринчи бўлиб Абдулла ака билан мен қамоқдан бўшаб, эл юртимизга келдик. Кейин туҳмат уюштирганларнинг фожеона тақдирини Авфнобдагилардан сўрашингиз мумкин. Абдулла ака ҳеч бирининг жанозасини ўқимадилар.

Мен ҳозир сизларга айтиб берган ривоятларни ўша пайтлар Абдулла аканинг оғизларидан эшитганман.

— Худо иззат қилсин сизни, Сармон ака, — бошини қимирлатди мулла Мойли, у Сармон буванинг гаплари салмоғини энди тушунди, шекилли.

— Қилич полвон тўғрисида нима дейсиз? — сўрадим мен.

— Тўғри, ўлганлар тўғрисида гапириш ноўрин, — бошини қашлади Сармон чол, салласини бошидан олиб. — Лекин у тирик пайтида ҳам мен бу гапларни унга неча марта айтганман. Қилич чақа тентак эди! Отасини неча марта урувди, ота безори.

— Энди кураш тушмайман, деб, Қилич раҳматли элга ош берганига тўхтовдингиз, — деб дабдурустдан Холиққа юзланди мулла Мойли. — Кейин-чи, кейин нима бўлди?

Холиқ вазмин оҳангда, ўтган воқеаларни ўқинч билан хотирлай кетди.

— Шундай қилиб, раҳматлик йигирма тўққиз ёшида кураш билан хайрлашди. Оиламиз, рўзгор бир поғона пастга тушгандай бўлди. Энди акам кураш тушмас, совринга турли-туман молу қўй, йилқи, гилам деган нарсалар келмай, қозон икки кунда бир қайнайдиган бўлиб қолди. Опаларимни ҳам Қилич акам эркатой қилиб юборган эди. Уларнинг рўзгори алоҳида бўлса ҳам ҳафталаб уйимизда туриб кетишарди. Янгам таътилда, акам ишсиз. Акам серзарда бўлиб қолди. Унинг олдини қишлоқда ҳеч ким қайтаролмасди, ҳатто бобом ҳам. Отамку икки марта таёқ ҳам еди, раҳматли. Янгам ўғил туғди. Энди буни суннат қилиш ташвиши акамга тушди. Янгам ҳам буни ўйларди. Шунинг учун чақалоқнинг чилласи чиққанидан кейин, хув канал ёқасидан ер очтириб икковлари у ерга мош, ловия экишди. Ҳосил ёмон бўлмади. Қилич акам ҳосилни сотиб, даромадга отамнинг маслаҳати билан ўнга ҳисори қўй олиб келди. Янгам тушмагур ботаник эди-да. Шу қаровсиз ётган ердан йил ўн икки ой ҳосил олишни истарди. Лекин қаерда дейсиз. Қишлоқ моллари деҳқончилик қилишга қўядими. Янгам акамни рўзгорини ажратиб олиш тарафдори бўлди, акамнинг қўйлари тез орада болалаб, кўпайишиб кетганди-да. Ахийри янгамнинг саъйи ҳаракатлари ҳосиласи ўлароқ, ўша канал бўйидаги ер ўраб олиниб, пишиқ гиштдан уй солинди. Эр-хотин қўш ҳўкиз бўлиб, рўзгорни гуллатиб юборишди. Акам шаҳардан нақшдор ёғоч дарвоза олиб келиб ўрнаттирди. Янгамнинг ҳам деҳқончилиги ёмон бўлмади. У қишда селофан ўраб унинг тагига турли кўкатларни ўстирар эди. Кейинчалик акам «хотиннинг қўлига қарашдан» ор қилдими ҳовлини барча экин майдонию дарахтларини йўқ қилиб беда, гумай, оқжўхори экадиган бўлди. Ернинг ҳамма жойи мол учун емиш тайёрланадиган майдонга айланди. Ўғилчаси учга кирганда дабдабали тўй қилишди. Кўпқари ҳам, кураш ҳам бўлди. Тўйнинг тўёнасига ўша пайт янги чиққан ГАЗ-24 “Волга” олди. Энди ҳовлида бирон сабзавот етиштирилмас эди, аксинча куз келди дегунча моллар ҳовлидаги ўтларни пайҳон қилиб, янгам эккан дарахтларни ғажиш билан овора эди. Мен алашимни ичимга ютиб чидардим. Лекин янгам ора-чурода акам билан айтишадиган бўлиб қолди. Меҳнатига ачинарди, бечора. Тўсатдан янгам ўзини осиб бандалиқ қилиб қўйди. Қудалар “Суягимиз ўзга юртларда қолмасин” деб майитни ўз юртларига олиб кетишди. Акам кўп қайғурганидан кўзлари олазарак боқадиган бўлиб қолди. Кейин холамнинг қари қизи ҳамшира Зумрадга уйланди.

Бир куни акам машинани дарвозадан ичкарига киргизаётиб дарвозанинг ўртасидан гўзага ўхшаш бир ниҳол ўсиб чиқаётганига кўзи тушибди. У пайт дарвозахона куруқ ердан иборат эди. Машинасини ичкарига киритиб, тешани олиб келиб ниҳолчани узиб ташлабди. Дарвозахонага шу йил шағал ётқизиб қўйибди.

Янаги йили эса ниҳолча яна ўсиб чиқибди. Акамнинг жаҳли чиқиб, ниҳолчани болталаб, дарвозхонани бетонлаб ташлабди. Бир йилдан сўнг бояги бетон дарз кетиб, ниҳолча энди баққувватроқ бўлиб, буй чўзибди.

Зумрад чеча “Индаманг шу ниҳолга, ундан кўра дарвозани кўчирайлик” деган экан, юзига шапалоқ тушибди. Акам, белкуракни олиб келиб, ниҳолчани ярим метрча чуқурликдаги томирини кесиб, ўрнига солярка сепиб, бетоннинг устидан темир ётқизибди.

Кейинги йил бояги темир ҳам кўтарила бошлабди. Бу пайтда акамнинг бу хотинидан ҳам болалари бўлиб, ўзи ҳам молнинг орқасидан бойиб, босар-тусарини билмай қолди. Туман марказидан уй сотиб олган эди. Ўша ёққа кўчаман деб, ҳовлининг, уйнинг керакли-кераксиз тахта-пахталарини олиб кетди. Отам ҳам бу орада қазо қилди. Ҳовли менга қолди, акам эса қишлоқда яшамайман деб, уйнинг шиферию гиштларини қариндош-уруларга тарқатиб чиқди.

Бир куни акам уйга келиб, мени эски, канал ёқасидаги ҳовлисига олиб борди. У ерда пайвандловчи бригада, трактори билан турибди. Дарвозахонадаги дўппайиб қолган темир ёпқични пайванд ускунаси билан кўтардик. Қарасак, бир дарахтча ўсиб чиқаяпти. Акамнинг жазаваси тутиб кетди-да, пайвандчига “Ёқ буни, токи томири куйиб кул бўлсин”, деб буйруқ берди. Пайвандчи акам айтганидан ҳам ортиқча уннаб, қаттиқ дарахтни таг-томири билан куйдириб ташлади. Акамнинг кўнгли тўлғач, икки дарвоза чиқадиган, айвонга ётқизилган темирни пайвандчига хизмат ҳақи учун берди. Эски ҳовли ҳувиллаб қолди. Акам шу дарахтни хосиятсиз дер эди. Шунинг учунми, бу ҳовлида биров туриб унда дарахт кўкартиришни истамасди. Ўша йили акам туманда янги очилган МККга бошлиқ бўлиб ишга ўтди. Ўша пайтларда МККларнинг обрўйи баланд, қурилиш материалари беҳад кўп, акамнинг егани олдида, емагани кетида. Туманнинг, ҳатто қўшни вилоятларнинг ҳам раҳбарлари унинг ошнасига айланди-қолди. Орадан икки йил ўтди. Бир куни қишлоқдагилар “Аканг эски ҳовлисида уймалашиб юрибди”, деб қолишди. Ишонқирамай йўлга чиқдим, ҳақиқатан ҳам акамнинг машинаси эски ҳовлиси ёнида турибди. Ҳайдовчиси иккови гоҳ болга, гоҳ болта билан ниманидир уради, ундан ҳам худди темирдай овоз чиқади.

Акам мен билан сўрашгани ҳам йўқ. Ўша жойдан яна ўша дарахтча кўкариб чиқибди. Энди аввалгидан бақувватроқ эди. Болга, болта уни узолмасди. Акам дарахтни узолмасдан, сўкинганча “Буни портлатиб йўқ қилиб ташлайман” деб, машинага ўтирди. “Фақат охири марта бўлади буниси” деб тўнғиллаганича кетди. Мен акамни эси оғиб қолди, деб ўйловдим. Йўқ, ундай эмас экан. Бир куни қайси гўрлардан рухсатномалар олиб келиб уйни ҳақиқатан ҳам портлатибди-да, шу жойнинг ўзидаёқ каналнинг дарз кетган жойини бетонлаб кетибди. Йиғилган томошабинларга “Бу ишни канални мустаҳкамлаш учун қилдим” дебди.

Шундай қилиб, қишлоқдаги биринчи пишқ гишдан қурилиб, чирой очиб турган ҳовли таг-туги билан портлатиб юборилди. Акамнинг кўнгли жойига тушиб, анча йиллар бу ҳақда ўйламай юрди. Ўйлаган бўлса ҳам ич-ичидан қувониб юрган бўлса керак...

Яна худойига одамлар келишди. Мулла Мойли Қурьон тиловат қилди. Кейин уларни ичкарига таклиф этдик. Меҳмонлардан бири отамнинг бўласи, иккинчиси аммамизнинг невараси экан. Ҳозир шаҳарда шифокор эмиш. Мулла Мойли акамнинг ўғиллари йўқлиги учун эргалаб-

дан буён, ким келиб кетаётганлигини кузатиб, таъзия қабул қилиб олиш, эртага, вақти келса уларникига боришга тўғри келади, деб мени қаттиқ огоҳлантирган эди.

Шунинг учун қоқилган миҳдай мулланинг олдида ўтиришга мажбурман. Яхшиям Холиқ дўстим ёнимда, унинг ғалати ҳикояси яна давом этди.

— Акам раҳматликнинг хурсандчилиги узоққа чўзилмади. Орадан уч йил ўтгандан кейин ўша портлатилган жойдан ниҳолча яна буй чўзди. Акам ишга кўмилиб қишлоққа камдан-кам келарди. Ниҳолча буй кўтарганини унга ҳеч ким айтмади. Одамлар унинг хурмача қилиқларидан безиллаб қолган эдилар. Ойни этак билан ёпиб бўлармиди, новда шунақанги тезлик билан буй чўза бошладики, гўё уни шунча таҳқирлаганликлари учун атрофдагилардан ўч олаётгандай. Масалан, ток бир мавсумда ўн метр ўсади, дейишади. Бу дарахт ўн метрлар ўсди. Яна бўйига ҳам, энига ҳам бир хил. Барглари ажабтовур ялтироқ яшил тусда. Анжирникидан кичик, лекин чўзинчоқ. Сояси жуда куюк.

— Унинг тагида ўтирсангиз бир тангалик нур юзингизга тушмасди. Худди субҳи содиқ ёки шом палласидай, — гапга қўшилди мулла Мойли.

— Вилоят ўлкашунослик музейидан мутахассислар чақирилиб, дарахт давлат назоратига олинди, — дея ҳикоясида давом этди Холиқ. — Бунинг ҳаммаси акамни ҳайқитириш учун қилинди. Раҳматлик бу гапларни эшитиб, “Ҳа, майли ўсаверсин, мени нима ишим бор” — деди, мен унга “ҳовлингиз ўрнидан хушманзара бир дарахт буй чўзаяпти” — деганман-да. Шундан сўнг, “етим дарахт”га эга кўпайди. Биринчи бўлиб мактаб директори Оқбоев “Раҳматлик келин бу дарахтнинг уруғини селекция қилиб яратганини менга айтувди”, деб қолди. Лекин вилоят ўлкашунослик музейи ходими Солиқ ака бу дарахт тугул унга ўхшашини ҳам биронта энциклопедиядан тополмагандан сўнг бу тахмин йўққа чиқди. Қишлоқ фуқаролар йиғини раиси Элбоев “Бу ерда амир замонида ҳам бир дарахт бўлганини бобомдан эшитувдим, бу ерлар бобомнинг ери бўлган эди”, деб у ҳам эга чиқди. Охириги гапи ҳеч кимга ёқмади. Кейин у ҳам тинчиди.

Яна қизиғи, бундай дарахт собиқ иттифоқнинг биронта республикасида қайд этилмаган экан. Матбуотда турли хил миш-мишлар, тахминлар авжига чиқди. Маҳаллий телевидение суратга олгандан кейин, бошқа туманлардан ҳам одамлар зиёратга кела бошлади. Мулла Мойли эса бу “Жаннат дарахти” дегандан кейин одамлар Қурьон тиловат қилдирадиган бўлишди.

— Ўзи, шундай эдиям-да, жумлаи жаҳонда бўлмагандан кейин, Оллоҳнинг қудрати билан униб чиқувди, мушки анбарнинг ҳиди ундан анқиб турарди, — деди мулла, ўзини оқлаб.

— Қушноч Ойтош хола шу ерни маскан қилиб олиб, келган аёлларни иссиқ-совуқ қила бошлади. — Яна давом этди Холиқ. — Унинг айтишича, дарахт аёлларнинг мушкулени осон, ҳожатини равон қилиш учун юборилган эмиш. Узоқдан яхшилаб эътибор берилса дарахтнинг кўриниши аёл зулфига ўхшармиш. Шунинг учун бу дарахтнинг номини Зули дарахти, деб қўйишди. Бу ердан аёлларнинг кети узилмай қолди. Дарахтнинг шохларига турли-туман латта-путталар илиб қўйила бошланди. Туман имом хатиби “бу ерни муқаддаслаштириш бидъат, чунки бу азиз авлиё мазори эмас” деганидан кейин, мулла акам (Холиқ муллага қараган эди, мулла уни гапини эшитмаганга олиб, кўзини дастурхонга тикди) билан Қушноч опа дарахт тагини тарқатдилар. Қишлоқнинг барча тadbiri шу дарахт атрофида

бўладиган бўлқолди. Арча байрам, Наврўз, ҳатто тўйлар ҳам. Чунки дарахт йил ўн икки ой бир хил кўркам, барглари шитириб, ёзда ҳузурбахш шаббода эпкинтини таратиб турарди. Одамлар шу дарахт атрофида уй-жой қилдириш учун қишлоқ кенгашига бир тўп ариза ташладилар. Ишга туман ҳокимлиги аралашди. Дарахт чор атрофи асфальт қилдирилиб ўриндиқлар ўрнатилди. Энди бу ерга вилоятдан келган меҳмонлар, чет элдан келган туристлар кела бошладилар. Уста Жума темирчилигини ташлаб ўғиллари билан дарахт тагидан ошхонача очиб олди. Қишлоқ маданияш бошлади. Дарахт кўркамлаша бориб, бўйи йигирма метрдан ортди. Уста Жуманинг ҳам пичоғи мой устида эди. У энди ошхонани кенгайтириб, алоҳида-алоҳида дўконча қуриб, спиртли ичимлик сотадиган бўлди. Унинг шу қилиғи акам раҳматлига ёқмади. Бир кун ярим тунда ўз машинасида келиб, электр темир арра билан дарахт белига тиг урди. Шовқин-сурондан хабар топган уста ва унинг ўғиллари чопиб келишиб акамнинг қўлига ёпишди, арранинг бир учи акамнинг тиззасини жароҳатлади. Бузғинчини туман шифохонасига олиб боришди. Раҳматлига тезкор биринчи ёрдам кўрсатишиб, уйига жавоб беришди. Дарахт ҳам қисман тирналди. Дарз кетган жойи қип-қизил бўлиб қолди. Акам ўжарлик қилиб, тузук даволанмади ҳам. Орадан қирқ кун ўтгандан кейин унинг жони узилди. Ўша кун жанозадан қайтганлар дарахтнинг барглари сарғая бошлаганлигини биринчи бор кузатганлар. Раҳматлининг “йил оши” берилган кун тунда дарахт ғарча синиб, лекин ҳеч кимга озор бермай канал устига йиқилди.

Одамлар шундагина қанақанги бақувват дарахт уларнинг кўз ўнгида униб, ўсиб-улғайиб, нобуд бўлганлигини билдилар. Дарахтнинг қуриган шохлари ўтин сифатида уч юз хонадонли қишлоқ аҳлини бир қишдан чиқарди.

— Ҳа, шундай ажойиб дарахтимиздан Қиличвойнинг аҳмоқлиги деб айрилдик, — хулоса ясади Сармон чол.

— Кечалари танасидан нур тараларди, — қўшимча қилди мулла Мойли.

— Янгам ботаник эди. Қаердандир топиб келган бўлса керак, Африкадаям нур таратадиган дарахт бор дейишарди. Лекин янгам кетганича ҳеч нарса демай кетди, — Холиқ афсусланганнамо бош чайқади.

— Э, қўй нимасини айтасан, Оллоҳ бу дунёни жуфти билан яратган, мисоли лангар, кунга тун, ойга кўёш, бир золимга бир мазлум. Мазлум билан Оллоҳнинг ўртасида парда йўқ. Золим мазлумни эзади, лекин йўқотолмайди. Чунки мазлум золимдан ихота қилинган! — мушоҳада юритди Сармон чол. Худди шунингдек агар Парвардигор сақлайман деса ҳар қандай ниҳол дарахтга айланиши мумкин. Ҳар нарсанинг жуфти бўлгандай бу дарахт ҳам Қиличнинг гуноҳларига қарши бош кўтарган дарахт эди. Қилич ўлиб лангарнинг бир томони синувди, иккинчи томони ҳам мувозанатни сақлолмади синиб тушди. Бундай дарахт пайдо бўлиши учун эса қишлоққа яна Қиличдай золим керак.

Ошдан сўнг мулла Мойли узундан-узун тиловат қилди. Мен кетишга рухсат олдим.

Ҳали марказга боришим, кейин пойтахтга тайёрада учиб кетишим керак эди. Холиқ дўстим мени қишлоқдан ўз машинасида олиб чиқар экан, дарахт ўсган жойга олиб борди.

Маскандан файз кетганлиги шундоқ кўриниб турарди. Йиллар ёмғири уста Жума қурдирган хос емак-

хоналарни ҳам, ётқизилган асфальтни ҳам ҳўб савалаган. Яқин олти ой ичида одам изидан дарак берувчи аломат йўқ. Хорабазорнинг ўртасида ўша таърифи берилган дарахтнинг кундаси ётибди. Кундани бориб кўрдим, тошдай қаттиқ, оёғим билан тепмоқчи эдим, ногоҳ Холиқ четга тортди. Атрофга сирли кўз ташлаб деди:

— Боя айтмовдим, сен ўзимизникисан. Қилич акам сайрамлик янгамни мана шу ерда бўғиб ўлдириб қўйган экан. Бу гапни акам ўлишидан олдин фақат менга айтувди. Бу сирдан фақат мен, энди сен ҳам билдинг, акам ниҳолни кўрса қилган гуноҳи ёдга тушиб жазавасти тугиб қолар экан. Кўзи олайиши ҳам бир умрлик пушаймондан экан!

Мен кундага яна боқдим. Энди юрагим сиқилиб кетди. Худди тирик одамни тепмоқчи бўлгандай уялиб қолдим.

* * *

Тайёра қат-қат булутлар орасида бир мунча вақт учди. Атрофни мавҳумлик эгаллаб олди. Бироздан сўнг ёмғирга ҳомиладор, туя ўркачига ўхшаш булутлар пас-тда қолди. Аллақайлардаир ёмғир ёғаётганлигини тахмин қилиш мумкин эди.

Тайёра янада баландликка кўтарилди. Энди лўппи-лўппи оппоқ булутлар иккинчи қаватда намоён бўлди. Қизик, бу булутлардан истаган шаклни топсангиз бўлади. Буёғи энди ҳар кимнинг фикрлаш доирасига боғлиқ. Баъзи булутлар қояни, баъзилари қадимги Афинадаги амфитеатрларнинг колонналарини эслатади. Бир булут эса одамнинг бош шаклига ўхшайди. Шу шакл кўзимга олдиндан танишдек, хурпайган жингала сочлари, қирғийбурун, бақрайган кўзлари катта-катта, соқоллари ўсган ва теварак-атрофга қаҳр билан боқар, аммо кўзлари нурсиз эди.

Вожаб! Ахир бу худди Қилич аканинг ўзи-ку! У дунёда қандай азобларга дуч келаётган экан бечора. Қариндошлик ҳисси туфайли унинг қотиллигини ҳеч ҳазм қилолмасдим.

Туйқус Сармон чолнинг жайдари донишмандлиги қулоғим остида жаранглаб ўтди:

“Яна битта Қиличга ўхшаган золим пайдо бўлса, дарахт ҳам пайдо бўлармиш”.

Дарахт керакми? Зулм керакми? Зулмдан шундай кўркам дарахт пайдо бўлса, золим керакми? Э, нималар деяпман ўзи? Бўлмаган гаплар. Қишлоқдагиларга бир гап бўлганми? Ёки ҳаммалари файласуф бўлиб қолишганми? Ёлғон! Ёлғон! Зулмдан ҳам дарахт ўсадими? Яратган эгамнинг хоҳиш иродасидан бошқа ҳаммаси ёлғон!.. Агар рост бўлса-чи?! Қандай даҳшат! Ҳар бир золимнинг гуноҳидан шундай дарахт кўкараверса, менинг гуноҳларим дарахти қанча баланликка бўй чўзаркин? Балки у дарахт қаерлардаир униб, улғайиб, келишимни кутиб ётгандир? Ахир мен ҳам ёшлигимда неча кишига қўлим билан, кейинчалик тилим билан озор берган эдим-ку! Мен ишдан ҳайдаган кишиларнинг қарамоғида бола-чақаси, ота-онаси бор эди-ку!

Йўқ! Йўқ! Гуррисаройдаги дарахт зулм эмас, балки Гулчехра чечанинг амалга ошира олмаган орзулари, қотил эрига бўлган садоқати, қишлоқ аҳлига бўлган меҳри, жаҳолатга қарши бош кўтарган маърифат дарахти эди.

Зарифа УМАРОВА

Бир булбул бўлади сирдошинг

ХИЖРОН ҚҶШИФИ

Оҳ, сени қанчалар ёниб севдим-а
Ҳали ҳам юракда бордир ўт, тугён.
Чинордай йиқилмас мағрур девдим-а,
Энди ҳижрон бир ён экан, ишиқ бир ён.

Соҳимнинг қароси оққа айланди,
Қуёшим қайдадир, осмон айтмади.
Юракда севинчим оҳга айланди,
Қузлар такрор келди, баҳор қайтмади.

Мангулик истадинг гўзал ёшингда,
Муҳрландинг, дилга, эслаб дил гирён.
Сени кўрмадим ҳеч бошиқа ёшимда,
Ҳамон ўшандайсан, кўркам, навқирон.

Ташлаб кетдинг мени қайларга, жоним,
Ўтли наволарга сизмас баётим.
Сени унутмоққа етмас бардошим
Ёдинг билан яшаи қисмат, баётим.

ЁЛҒИЗ АЁЛ

Кўзда ёшинг билан пиширган ошинг,
Таънаю дашиномдан чиқмайди бошинг,
Ўтиб кетмоқда-ку, энг гўзал ёшинг,
Биламан, барига етар бардошинг.

Рўзгоринг бут эмас, ками битмайди,
Ёнингда ўрин бўли, кимдир етмайди,
Кўксинг тўла армон, ҳеч ҳам кетмайди,
Биламан, барига етар бардошинг.

Болаларинг боқдинг кўзларингда ёш,
Бириси ой дединг, бирисин қуёш,
Дардинг айтишига йўқ биргина сирдош,
Биламан, барига етар бардошинг.

Сенга деган қуёш ҳали боқади,
Ой ҳам тўлин бўлиб сенга ёқади,
Баҳор бошингга гул чамбар тақади,
Бир булбул бўлади сенинг сирдошинг.

КЕЧИР, АЗИЗИМ

Мени кечир, азизим,
Ёнингга боролмадим.
Иложсизман, севгимим,
Вағдамда туролмадим.

Оҳ, тақдир бошиқа экан,
Ўзга ёрга ёр бўлдим.
Кўнгалга қулоқ солмай,
Изларингга зор бўлдим.

Сўзларингни эсласам,
Ўзингдурсан ҳаётим.
Кўзларингга боққанда
Ўзингдурсан нажотим.

Баҳоримсан, гоҳ қишим,
Ўзга билан йўқ ишим.
Висолингга талпиниб,
Қолмади ҳеч қарорим.

Юрагимга қадрдон туйғу

Бир эзгин ёмғирлар ёга бошлади.
Соғинчлар сабримни соға бошлади.
Кун ҳам намозиомга ога бошлади,
Азизам, мен сени бир кўргим келди.

Юлдузлар бағридан тўманлар тарқар,
Олислардан мовий осмонлар қайтар.
Юрагим ёшларин армонлар артар,
Азизам, мен сени бир кўргим келди.

Умидга кўз тиккан сабрдир дунё,
Бераҳм тиг тутган жабрдир дунё.
Оҳ у дардларимга қабрдир дунё,
Азизам, мен сени бир кўргим келди.

Энди қайга бориб, қайга етарман,
Сенсиз юрагимни энди нетарман?
Борлиғи йўқликдан кечиб кетарман,
Азизам, мен сени бир кўргим келди.

Бу шундай тоза ишиқ, бу шундай хилқат
Минг йил дардин чексанг адо бўлмайди.

Тириклик неъматин у билан азиз
Кўйида, айт, кимлар фидо бўлмайди.

Бу шундай тоза ишиқ, бу шундай хилқат
Борлиғидан зоҳир азал ибтидо.
Унга жон тутганлар руҳ топар фақат
Энди завол топмас, топмас интиҳо.

Бу шундай тоза ишиқ, бу шундай хилқат.
Унинг-чун дунёга келмоқ бир бахтдир.
Қутлайман, азизим, биз учун ҳаёт
Арш қадар юксалган боқий бир тахтдир.

Дарахт қадр топар мевасин билан,
Ўкемас бебурдлар тошлар отса ҳам.
Тоғ юксак чўққиси билан азиздир,
Кўксига мор бошин қўйиб ётса ҳам.

Булутлар кўк кезар донишманд саҳий,
Хўрсинмас, кўзидан ёшлар оқса ҳам.
Ризқу рўз ундирар ҳиммати – улғу,
Бағрин тилиб гарчи чақмоқ чақса ҳам.

Инсондир коинот тожида гавҳар,
У азиз ҳаттоқи, чангга ботса ҳам.
Иймон шарофати билан боқийдир...
Шайтон йўлига чоҳ қазиб, сотса ҳам.

Билмадим офтоб бир, замин бир, аммо
Бир жойда гул унар, бир жойда тикон.
Билганим: тиконнинг захри тилганди
Гулнинг севгисидан топмадим имкон...

Аввалбек РҶЗИМУРОД

ЁЗУВЧИ

ПЕНСИЯГА ЧИҚМАЙДИ

Ёш ёзувчиларга деганларим

Пул бор жойдан поэзия қочади. Поэзия пулдан йироқ юради, баланд юради. Пул Лпоэзияни олдин сўндиради, кейин синдиради. Япроқлар кўки поэзияни яшнатади, осмон кўки поэзияни гуллатади. Аммо пулнинг “кўк”и поэзияни хароб қилади.

Ҳаётни ушлаб турадиган, ҳаётни олға олиб борадиган катта бир куч бор, ўзгармас бир қудрат бор. Бу табиат. Табиатнинг ранги кўк, кўм-кўк. Шундай экан, ҳаётнинг ранги-да кўм-кўк. Ёзувчи-шоир ана шу кўм-кўкликка қайтади. Аср-асрлардан буён ана шундай бўлиб келган. 18-аср, 19-аср, 20-аср... 19-асрни шу кунлари ҳақида Лев Толстой бундай деб эди: “Бунақа замонда шеър ёзиш - қўш ҳайдашга рақс тушиш билан баробар”.

Ёзувчи қандай пайдо бўлади? Ёзувчи — йўқчиликдан, камчиликдан, оч-ночорликдан, мутеликдан, хор-зорликдан пайдо бўлади!

Ёзувчи — азобдан, хўрликдан, эзилишдан пайдо бўлади!

Ёзувчи — бошга тушган қора кунлардан пайдо бўлади!

Ўтиш даври ҳамиша осон кечмаган. Эҳтимол, шу кунларни бошдан кечирган ёш болалар бир кун келиб катта ёзувчи бўлар? Эҳтимол, ана шу кунлар ўз Жек Лондонини, ўз Абдулла Қодирийини етиштириб берав?

Ҳозир уруш эмас, тинчгина ўтиш даври. Тинч ўтиш даврида эҳтимол пул ҳаётни жунбушга келтиради, турмушни зир титратади, қулоқни шанғиллатади, кўнгил ўйнатади, бошни айлантиради, эс-хушни олади.

Бундай чоғда илҳом сукут сақлайди.

Социализм жамиятида адабиёт бор эди, санъат бор эди. Ўз адабиёти бор эди. Барча-барчаси бор эди. Аммо социализм жамиятининг ўз тарихий пойдевори йўқ эди, ер қаърига кириб кетган томири, ўзак томири йўқ эди.

Кекса, қадимий чинорлар бўлади. Бу чинорлар томири юз йиллар мобайнида ернинг туб-тубига кириб

кетади, неча-неча ўнлаб, жамалак бўлиб, томир олиб кетади. Бу чинорларни қирқиб ташласангиз, қуримайди. Тагидан кундалаб ташласа-да, қуримайди. Бир-икки қарич омон қолган танасидан шохлаб бошлайди. Таг-туғи билан қўпориб ташланса, ўша ердан, жойидан яна ниш уриб чиқади. Боиси, ернинг қат-қатида томирлари бор бўлади, шокила-шокила томирлари бор бўлади. Шу боис, чинорлар юз йиллаб умр кўради, чинорлар мангу яшайди. Социализм жамиятида ана шундай томирлар йўқ эди. Шу боис, қулаб тушди, томирлари йўқ бўлса, майли эди, бундай қалтис, ҳал қилувчи вазиятда... келажак қутқариши мумкин.

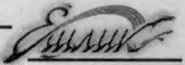
Социализмда... келажак ҳам йўқ эди. Социализмнинг камчилиги — коммунизм эди. Коммунизм эса йўқ нарса, йўқ босқич эди. Шундай қилиб, социализмда томирлар — тарих ҳам йўқ эса, келажак ҳам йўқ эди. Оқибат, иморат мисол ағнаб тушди. Тарихи-да, келажаги-да йўқ нарса омонат бўлади, ёлғон бўлади, сохта бўлади.

Социализм ҳаёти, даври ана шундай эди. Социализм қулаши билан унинг маданияти ҳам, адабиёти ҳам, санъати ҳам қулади, социалистик реализм методи қулади.

Социалистик реализм даврида ёзувчи чинакам исканжада қолди, хўрланди, эзилди, ўзини ўзи рамкага солиб асар ёзди. Ўзини қафасда ҳис этиб, ижод қилди. Қафасдаги қуш мисол кун кўрди. Антисовет, диссидент, қинғир фикрловчи номини олди. Қафасдан... социализм деб аталмиш қафасдан дод деди, фигони фалакка чиқди. Ушбу қафасдан қутулишни орзу қилди. Мана, қутулди. Эркин қуш мисол бўлди. Ана энди эркин қуш мисол эркин парвоз этса бўлади, ана энди эркин ижод этса бўлади. Тўрт томони қибла!

Аммо негадир... сусткашлик! Нега?

Менимча, бунинг иккита сабаби бор. Биринчи сабаб — социализм бир сохта қолиш эди, ёлғон бир

тузум эди. Масалан, бир одам улуғланса, яхши дейилса, бўлди, шу одам кўкка кўтарилар эди, улуғланар эди. Орден кетидан орден, унвон кетидан унвон берилар эди. У одам ҳаминша тўрдан жой олар эди. У одамга гард юқтирилмас эди. У одам мисоли фаришта эди. У одам ижобий қахрамон эди, ижобий эди. Борди-ю, тагин бир одам қораланса... бўлди: у бошдан-оёқ қора эди, ёмон эди. Нимаики ёмон гап бор, шу одамга туғлаб ёпиштирилар эди. У салбий қахрамон эди, салбий эди.

Социализм, социалистик реализм қондалари, талаблари ҳам ана шундай эди. Жамият қандай бўлса, ундаги маънавий, маданий, ахлоқий-руҳий талаб-қондалар ҳам шундай бўлади. Социалистик реализм методи ҳам шундай талабдан пайдо бўлди. Социалистик реализм – социализм жамиятининг талаб, йўналиш, маънавий методларидан бири бўлди.

Ёзувчилар ана шу социалистик реализм методи қули бўлди, қўғирчоғи бўлди. Социализм қоралаган одамни ёзувчи ҳам қоралади. Макондан ташқарида яшаб бўлмайди! Ёзувчи учун яхши-ёмонни социализм белгилаб берди, ёзувчи учун оқ-қорани социализм кўрсатиб берди. Ҳатто, махсус партиявий буйруқ - кўрсатмалар билан белгилаб берди, партиявий программалар билан белгилаб берди.

Шу боис, социализмда ёзувчи уруғи кўпайиб кетди. Осмондан таёқ тушса, ёзувчи бошига, устига тушди. Чунки социализмда асар яратиш, бундай жамиятда асар ёзиш осон эди. Яна—тагин, социализм ёзувчини иқтисодий таъминлаб турар эди, ёзувчини уй-жойлар, боғлар билан таъминлаб турар эди. Ёзувчининг сўзи ардоқда эди, ёзувчининг ўзи унданда ардоқли эди.

Фавқуллодда... ана шу социализм тугади, социалистик реализмда (асар) яратиш тугади. Ёзувчи боши берк кўчада қолди. Нима қилишини, нима асар ёзишини билмай қолди. Орқага қайтай деса, орқада ҳеч нима йўқ, бўм-бўш – социализм йўқ. Олға борай деса, олдин-да бўм-бўш! Орзу қилинмиш... коммунизм йўқ! Ёзувчи аросатда қолди, ёзувчи муаллақ қолди! Ёзувчи сифатида ёзмаса бўлмайди. Нимани ёзади? Ким ҳақида ёзади? Ёзувчи билмай қолди, билолмай қолди!

Иккинчи сабаб... бош сабаб! Фожиали сабаб!

Мана, ўзбек ёзувчисининг... ёзувчи бўлиш йўли, улғайиш йўли: мактабда эртақлар, дostonлар, ғадир-будир тил билан таржима қилинган таржима китобларини ўқийди. Ёзувчи бўлгиси келиб, туман газетасига хабар, лавҳалар ёзади, барчасини тўплайди. Ҳаваскор қаламкаш ёзувчи бўлиш учун журналистика ё филология факультетига ўқишга киради. Қўлига

тушган китобни ўқийди, ўқиб, изланади. Ўзича ҳикоялар қилади. Ўқишни битириб, ёзувчи бўлиш учун матбуотта ишга киради. Бўлди, шу билан ўқиб-изланиш тугайди. Энди, бўлажак ёзувчи кўтарилиш йўлини қилади. Кичик муҳаррир, катта муҳаррир, масъул котиб, бош муҳаррир... Шу ўсиб-улғайиш даврида вақти бўлса, асар ёзиб ҳам туради. Ўқиб-изланиш учун эса... вақт йўқ! Ана шу вақти бўлганда ёзган асари кўкларга кўтарилиб мақталади, мукофотланади. Боиси, у бош муҳаррир! Кейин, тагин мансаб-мартаба сари интилади. Ораларида ижод қилиб ҳам туради. Ўқиб-изланиш эса... йўқ. Эртадан кечгача мартаба-мансаб дарди, югуриб-елишлари. Ёзувчида ҳамон ўқиб-изланиш йўқ. Ёзувчи ҳамон мактаб, олий ўқув юрти, талабалигида ўқиб-ўрганган изланишлари куч-қудрати билан ижод қилади. Яъни биринчи дoston ёки асари қандай бадий савияда, даражада бўлса, ўнинчи асари ҳам ана шундай даражада бўлади. Талабалик йиллари топган бадий даража билан ижод қилади. Боиси, ўқиб-изланиш йўқ.

Аксарият ёзувчининг ижод йўли ана шундай. Оқибат – адабий-бадий пойдевор йўқ. Адабий-бадий томир йўқ. Адабий-бадий пойдевор ана шу чинор томирига ўхшайди, уни қирқиб ташласа, барибир ўсиб чиқади.

Ёзувчи борки, умр бўйи ўқиб-изланиши керак. Ёзувчи пенсияга чиқмайди. Ёзувчи ўлганда пенсияга чиқади. Ўлганда тинади!

Ўқиб-изланиш бу – пойдевор демак, теран томир демак. Ички куч-қудрат булоққа ўхшайди. Булоқнинг йўлида қанақа қийинчилик бўлмасин, барибир отилиб чиқади. Чунки булоқда ички куч-қудрат бор, пойдевор бор. Бу пойдевор йиллар мобайнида тўпланиб, йиғилиб, қудратли кучга айланиб қолади. Уни ҳеч бир тўсиқ, қийинчилик тўхтата олмайди. Бу куч-қудрат кўп йиллар оқими самараси.

Ёзувчи, адиблар ижодий йўлини, умрини, ҳаётини, олис масофага югуриш пойгасига ўхшатгим келади. Марофон пойгаси йўлига ўхшатгим келади. Пойга йўлаги бўйлаб чопиб борувчи пойгачиларга ўхшатгим келади. Бундай олис масофа пойгасида олдиндан, азалдан пухта, пишиқ машқ қилган, суяги шундай пойгада қотган, яъни пойдевори пишиқ, бели бақувват, пойдевори заминли пойгачи сўнгги маррага югуриб бораверади. Ёшлигида шунчаки беш-олти машқ олган, шунчаки орзу-ҳавас билан йўлга чиққан пойгачилар эса йўл-йўлакай аросатда қолиб кетаверади.

**Нашрга тайёрловчи:
Маъсума АХМЕДОВА**

Абдуғани СУЛАЙМОН

Эзгу аъмол ила, пок ният ила

КУЙЛАМОҚ

Ватанни куйламоқ иймон белгиси,
Алмисоқдан шоир бунни билгувси.
Бедана уйи йўқ, ҳар ерда яйрар,
Бедазор бўлса бас, авжсида сайрар.
Қуш онгсиз, лек ёқар чамани-боги,
Ишқида сайратар макони-тоғи.
Қуш азалдан гулга ишқ қўйиб куяр,
Онгли инсон албат, юртини суяр.

ЎЗБЕК ҚИЗИ

Гулларни уялтиргай юзларинг, ўзбек қизи,
Чўлпон юлдузими, айт, кўзларинг, ўзбек қизи.
Қолдим отаи ичида, севгим сизмас ичимга,
Жонимга жон бағишлар сўзларинг, ўзбек қизи.

Чиройинг ойдин эрур гар сутга солиштирса,
Ой хижолат тортадур ёнингдан қараб ўтса.
Кўзларни қамаштирар чаман аро жамолинг,
Қиёсингни тополмас ошиқлар олам кезса...
Гулларни уялтиргай юзларинг, ўзбек қизи.

Хурларнинг хури ўзинг, инжунинг дури ўзинг,
Жисмимга куч берувчи қуёшининг нури ўзинг.
Мен Мажнунни бечора, сен эса Лайли малак,
Муҳаббат оловини ёндирган кўри ўзинг,
Чўлпон юлдузими, айт, кўзларинг, ўзбек қизи.

Интизорман васлингга, ташинаман рухсорингга,
Ҳижрон занжирин узиб, ошно эт дийдорингга.
Кўнглимга тўлиб армон, ўртаниб оҳ урарман,
Ишқ асар дурдан безак дилнома ишғоримда,
Жонимга жон бағишлар сўзларинг, ўзбек қизи.

Жаҳондаги барча қиз беҳишт хурларисимон,
Миллат танламагайдир иффату хусни-жамол.
Ғалат ўйлар сурмангиз мақтасам ўзбек қизин,
Халқининг шаънин куйлар Абдуғани Сулаймон,
Жонимга жон бағишлар сўзларинг, ўзбек қизи.

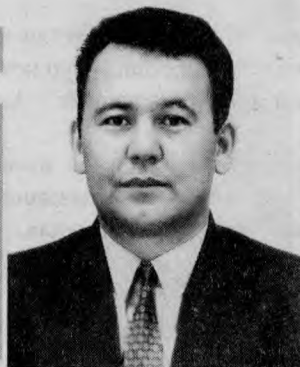
ЁШЛАРГА

Ёшлигинг — ишқлигинг, туйғулар чексиз,
Ўйлардинг, орзунг ушалар шаксиз.
Ўйламасдинг умр сўқмоқларини,
Ногоҳ бошга тегар тўқмоқларини.
Фариштадек гўё само қучардинг,
Ҳислар қанотида яйраб учардинг.
Тасаввур этмасдинг кўҳна очунни,
Ғам-ташвишидан бедор кечажаск тунни.
Афсус, умид бўлиб кўзга инган бахт
Қуш янглиг ярадор бўлур гоҳ бевақт.
Бахт отин ёдига ётишма бироқ,
Яшаи-чун курашигил, гарчи бахт йироқ.
Ҳаёт сарғузашти ҳар бир одамнинг
Мисли тилсимоти шодлик-аламнинг.
Уфқлари поёнсиз умр даштининг,
Ҳар дам минг йил бил яшаи гаштининг.
Ҳавас лаззатлари боқиймас, билгин,
Сочларинг қордайин оқарар бир кун.
Ажал сўрамасдан бағрига олар,
Бу чопқир дунёда армонлар қолар.
Унутди фалак — вужуд эгаси,
Келар янги меҳмон — чархнинг эркаси.
Умрнинг савдоси шундай беомон,
Бу дунёда устун бўлмас ҳеч бир жон.
Болта тушгунича кунда олар дам,
Жарроҳ тиг ургунча умидлар ҳамдам.
Ўткинчи дунёнинг дардини сўзлаб,
Гоҳ қорнини, гоҳо қадрини кўзлаб,
Юракка ханжардай ботиб дарду ғам,
Кўз ёшдай тизилиб ўтаркан одам...

* * *

Инсоннинг ризқию бахти ўзидан,
Сўрасанг улғу Ҳақ қайтмас сўзидан.
Алдашни билмаган кўзларинг билан,
Бўҳтонни айтмагин сўзларинг билан,
Эзгу аъмол ила, пок ният ила,
Хуррият барҳаёт бўлсин, деб тила.
Билки, шунда асрий бахт-саодатинг,
Бақамти ҳам кафил зўр садоқатинг.

Эшқобил ВАЛИ

ПАЙҶАМОНА

Ҳикоя

Жаноза ўқиларди. Тиловатгўйнинг нимқўк кўзлари марҳумнинг қариндоши, бир умр темирийўлда хизмат қилган, нафақага чикқач беўхшов тарвақайлаб семириб кетган Эшқул Думбага қараб бир нарса демокчидай алангларди. Эшқул Думба табиатан нодон бўлганиданми ёки инисининг вафотидан азияти оғирлигиданми, ўзига ўқталаётган бежо назарни, кўзи тушса-да, англамасди...

Одатда жанозани баралла ўқийдиган кўйкўз домла бу сафар негадир овозини тийди. Унинг одатий «Марҳумнинг қарзи бормиди?» — деган яқуний саволига бошини ҳам қилиб турган оломон сукут билан жавоб берди. Домла саволига Эшқул Думба танасига мос бўлмаган овозда «ҳеч кимдан қарз олмаган!» — дея ингичка нимқичқирик билан жавоб берди.

— Мабодо бўлса... — мулла гапини тутатолмади.

Марҳум беварзанд эди. Мулла меросхўрнинг исмини сўрамоқчидай Эшқул Думбага кескин қаради. Эшқул Думба эса бировнинг қарзи бўйнига тушишиданми ёки марҳумнинг фарзанди йўқлигини эслатишдан ийманганиданми, лабини жийириб, кескин рад маъносиди бош чайқади. Мулла бир неча лаҳза жим қолди, кейин нутқ ирод қилган бўлди:

— Майитдан қарзи борлар, Худо йўлига деб ҳисоблашсин...

Эшқул Думба бу гапдан ошқора жилмайиб, биринчилардан тобутга қўл солишди:

— Иси яқшанба-да! — Маҳалла оқсоқолининг чорлов гапига кимдир жўр бўлди...

Одатдагидан енгилроқ тобут оломон елкасида селкиллаб борар экан, пастроқ овозда бўлса-да, турлитуман луқмалар қулоққа чалинарди:

— Қўл алмашинг!!! Уринтирманг!.. Ёшларга беринг!

Мозор нотабий тарзда яқин жойда эди. Шу сабабли савобталаблар тобутнинг олд тарафидан келиб, қўл солишга шошилишарди. Елкалар елкаларга урилиб қоларди...

— Бечора... Биз билан ўқувди-а, Мажит?

— Бўлмасам-чи... Биринчи партада ўтирарди, фақат «беш» оларди...

— Қуни калта экан-да...

Тупроқ йўлда қадам товушлари эшитилмасди. Қўтарилиши мумкин бўлган чанг, гўё халақит бермоқчидай, оломоннинг ортига инарди. Ҳансирашларни илғаб бўлмасди. Ҳаво ҳам беозор эди.

Одатдаги маросимлардан камроқ оломон ортидан бир чол иргай ҳассасига суянганча шериги билан гурунглашиб келарди.

— Нимадан ўлибди ўзи? — талмовсиради ҳассали чол.

— Бебахтнинг қуни калта экан-да... — деди шериги жавобдан қочиб.

— Ҳар хил гап юрибди... — қўяй демасди биринчи чол.

Шериги киши билмас атрофга аланглади. Йўл ёқасидаги жийда соясида бир замон тўхтаб нафас ростлаган бўлди. Ҳассали чол унинг гапирмоқчи бўлганлигини тушуниб, ҳассаси билан маҳсисига ўтирган чангни қоққан бўлди.

— Хўш, ўзи нима бўлибди... — у ўзини билмасликка олиб, гўё тасодифан гапириб юборгандек савол берди.

Шерик яна бир қарра атрофга кўз югуртириб, жуда паст овозда гап бошлади:

— Бебахтни ўтган йили Эшқул Думба бир бевага уйловди... Иярчани ҳам бор эди...

— Эшитувдим; — тасдиқлаб қўйди ҳар эҳтимолга қарши ҳассали чол.

— Иймонини бергур «не бўлди» эди — ногирон эди-да, энди... — Гапираётган чол бу гапларни айтишга қийналди. Аммо шеригининг «Хо! Хо!» дея имлаб маъқуллашидан тўғри тушунилганлигини англади. — Ишқилиб хотинини эплотмаган. Ҳамма гап шундан бошланган. Дарди кўпам оғирмасди — мавсумий эди. Қўшни турардик-да, ҳаммасидан хабардорман. Биноийдек юрарди, гапирарди — шаклу шамойилини бир кўрган одам ҳеч айбли, деб ўйламасди. Фақат бечора трамада, кейин баҳорда, қатқалоқ пайти, дардман бўлиб қоларди. Оғир кечарди шекилли, молхонага қамаб қўйишарди. Бир ойгача йўқолиб қоларди, оғайнилари қарарди-да, ишқилиб. Хотини биланам уч йиллар яшади. Келин яхши аёл чиқди — кўникиб қолувди. Кеча денг бирдан бу палакат.

Жанозага кечиккан икки йигит югургилаб келишаркан, чоллар олдида қадамларини секинлатиб, салом бериб ўтишди. Гап бераётган чол бир майдон тин олди. Қарияларни йигитларнинг ҳаракати безовталантирди, улар ҳам маросим ортидан йўлни давом эттиришди. Чол гапини юриб давом эттирди:

— Иярчан қизини ўғри уриб йиқитиб, ҳушдан кетказибди, отасини судраб молхонага киритибди...

Ҳикоя қиларкан, чол чўнтагидан дастрўмолини олиб, унга қаттиқ акса урди. Ҳассали чол сабрсизроқ эди.

— Уккағарнинг хотини қайси гўрда экан...

Чол жавоб беришга шонилмасди.

— Ҳаммаси сахармардонлаб бўлган, ҳали қушам уйғонмаган бўлган. Хотиниям бўлган. Босқинчи уни ҳам уриб беҳуш қилган. Бир даванг нарса экан ўзим. Ўғри оғилдан анча вақт чиқмай кетган. Ўликниям ўша оғилдан осиелиқ топишган-да... Кейин аёлни судраган. Ўғрини, бебахтнинг оғайнилари тутиб олишгач, ўзи шундай бўлди, деб айтган.

Ҳаво ниҳоятда димиқ эди. Чол йўл-йўлакай яна рўмолчасини олиб, энди терлаган бўйинини артди:

— Ишқилиб, қуни калга экан-да, — деб қўшиб қўйди.

— Аёли-чи, аёли шу гапларни тасдиқлаганми? — қистаб сўрашни давом эттирди ҳассали чол.

— Ҳамма гап ана шунда-да. Аёл маъқуллалапти, аммо қизча бошқача бўлди, деб айтиб қўйган.

Ҳассали чол ҳайратданми ёки чарчаганлиги сабаблими, тўхтаб оғзини кап-кап очиб нафас олди. Олган нафаси бир савол беришга етди:

— Бола нима дебди?

— Олдин аямни ўша бегона эркак чақириб кетувди, мен уларни орқасидан бориб, аямни ўша бегона эркак мажбурлаганини кўрдим. Аям кўп қаршилик қилди, мен ёрдам бермоқчи эдим, аммо таёқдан ҳушимдан кетиб қолдим. Қанча ётганими билмайман ўзимга келгач, онам айтаётган гапларни аниқ эшитдим: «Бундай эрни менга кераги йўқ, уни ўлдириб кет», деди онам. Қизча ўн бирда — эсини билиб қолган. Аёл бориб эрини айтиб чиқади. Аммо ўғри ўлдирмайман, деб туриб олибди ва чиқиб кета бошлабди. Кейин марҳумнинг ўзи ўша молхонага кирибди, орқасидан аёли борибди. Қочишга улгурмаган ўғри ҳам буни кўрган... Қолгани ёлғиз Оллога аён.

— Астафурулло... — ҳассали чолнинг калимаси билан ҳар иккала чол қабристон дарвозасидан ўтишди. Калиманинг айтилаётган воқеадан тавба қилиш ёки мазоротга қўйилган қадамни инсу жинсдан асраш мақсадида айтилганини ҳикоянавис чол англаб етолмади. Шу сабабли ҳар эҳтимолга қарши ўзи ҳам ичида калима қайтариб олди.

Офтоб рост тобига келган эди. Унинг иссиғи борлиқдаги ҳамма нарсани бўғиб ташлаганди. Узлатга қузатишнинг ҳовуридан тобутнинг қоқ тепасида, чириллаб қанот қоқайётган зарғалдоқнинг овози устунроқ эди... Қўш қабристонгача масофани бор бўйига қузатувчиси бўлди. Унинг овози аксариятнинг қулоғига шаккокликдек туюлса-да, кимса бу ҳолатда бирон нарса қилишдан ожиз эди. Охир оқибат зарғалдоқ янги қазилган қабр ёнига тобут қўйилгачгина, пастлаб, узокроқдаги қабр тошига қўнди.

— Аузибиллоху... — кўккўз имом анчайин ширали овози билан оятларни маромига келтириб ўқиди. Атрофни майин оҳанг ва оққураининг хуштаъм бўйи тутиб кетди. Авом мулланинг ортида сукут сақлаб, ўйга чўмганди. Тиловат сўнгида фотиҳага қўл очилгач, Эшқул Думбанинг кўзларида ёш кўринди. У бурун тортиб, кўз ёшини енглари билан артди. Мулла нималардир деди, аммо оломон унинг сўзларини англамай қолди. Марҳум жойига қўйила бошланди.

— Тоғаси ким? — сўради оломондан маҳалла оқсоқоли алангсираб.

— Тоғаси Галдир соқов бултур ўлиб кетди-ку, гарангми бу оқжол?! — гўрковлик қилаётган Ашур почча лўқма ташлади. — Бизлар ҳам икки пол наримиз... Ана, иниси қўйсин қабрга...

Оқсоқол дудуқланиб қолди. Бир лаҳзада вазият тараңлашди. Қабрга жадал интилган оломон тисланди.

— Суяги ким ўзи? — орача қилди кўккўз мулла.

— Тоғаси бўлмаса, иниси бор-ку, шу қўяди-да... — такрорлади чоллардан бири илдам.

Эшқул Думба белбоғини ечиб пешонасини танғиди. Чопонини ечиб кимгадир тутди. Ашур почча унга ёрдам берган бўлди. Қолган иш кўз очиб юмгунча содир бўлди. Тупроқ тортилишидан олдин ўнтача чим гўр оғзига босилди; буни гўрковлик қилган Ашур поччанинг ўзи эплади. Шундан сўнг тупроқ тортила бошлади. Ёшроқ эркаклар санаб етти кетмон тупроқ тортар, сўнгра асбобни бировга тутмасдан ерга ташларди; кетмонни қўлма-қўл узатиш манъ қилинган эди. Қаттиқ ирим қилинарди. Одатда марҳумнинг туғишганларигина бу иримга амал қилмасдан кўпроқ уринишарди...

Янги, дўшайган қабр унди. Қабрнинг устлари ўхшатиб чимланди. Имом жанозани ўқиди. У одатдагидан узунроқ тиловат қилди, ўзи тутатгач, ёнбошида чўккалаган чўкқисоқол, гундалак чолга «Ўқинг!» дегандай қаради. Чўкқисоқол гудранган бўлиб, тиловатни тоза ҳам қисқа қилди. Омин бўлди. Маросим тугади. Оломон тарқалишга шонилди. Оқсоқол «Марҳум қандай одам эди?» дея тарқалувчиларга азалий саволни ташлади. Бир лаҳза тин олинди, аммо гап қотилмади. Кимдир нимжонгина «яхши одам эди» деди.

Ашур почча яқунда орқада қолганларни қувиб ўтар экан:

— Ҳа энағарлар! Зўр одам эди... — дея киноя қилди.

Кейин чўкқисоқолга шаҳдам қадамлар билан тенглашар экан, негадир «Энағар, эшак мия...» дея сўкиниб қўйди.

Ёғоч тобут қабристон дарвозаси олдидаги хонақоҳга келтирилди. Эшқул Думба тобутдан марҳум устига ташланган йиртиш матони жадал йиғиштирди-да, йиртиб гўрковларга бериш ўрнига тахламасдан ҳали қайтиб улгурмаган чопони ичига бекитди. Ашур почча билан гўрковлик қилган йигитга ҳали маросимда ўзи кўз ёшларини артиб юрган оқ гардирўмолни тутди:

— Ма, юки тушмасин!

Йигит гўрковлик асбобларини тобут устига тахлар экан, рўмолни ғижимлаганича чўнтагига тикди. Ҳамма кетишга шониларди.

Ўн дақиқадан сўнг қабристонга яна сукунат чўкди. У ер-бу ердан тошдан тошга учаётган зарғалдоқнинг саратон ҳовурини тирнаётган «чирқ-чирқ» деган овози эшитилиб қоларди.

Шу кунги қишлоқ жиннисининг жанозаси ўқилган эди.

ОЙБАҲОР

Бегим, сизни севиб мен...

* * *

Деразамни очиб кўяман,
Мен баҳорни чорлаб ёнимга.
Тепна шохда учар битта қуш,
Секин қараб кўяр хонамга.

Кўнглим тўлди, баҳор нафаси.
Дармон кирар менинг жонимга.
Гулзор ичра гулнинг сараси
Тебранади, кулиб ҳолимга.

Кутилмаган денгиз тўлқини
Урган каби қирғоқларини
Шамол тўзиб, кўклам ёлқини
Эзди гулнинг янроқларини.

Мен ойнамни беркитдим аста,
Ахир баҳор айнир бир пасда.
Гулзорда гул ночор ва хаста,
Ёмғир ювар ёноқларини.

БОР ЭТГАН КИМ

Бармогингда тилла узук,
Сени ўзга ёр этган ким?
Билмам қайси битта сўзлик.
Сени ўзга ром этган ким?
Бор этган ким, ёр этган ким...

Кўнгли йиғлар ёлғиз шўрлик,
Айролиқни бор этган ким?
Кетиб қолди шаҳло кўзлик,
Мени унга зор этган ким?
Бор этган ким, ёр этган ким...

Кўнгли тўла доғу ҳасрат,
Тополмасман сендек улфат.
Сўйла менга, эй, муҳаббат,
Бор этган ким, ёр этган ким?
Мени шайдо яратган ким.

Бегим, сизни севиб мен
Чаманлардан қизгандим.
Менга йироқ сирлари
Огоҳлардан қизгандим.
Сиз ўтарсиз кўчамдан
Эртаю кеч тинимсиз,
Сирларимни кўчалар,
Сўқмоқлардан қизгандим.
Сиз билмайсиз юракга
Аёлларнинг дардини.
Дардим олиб кетгувчи
Саболардан қизгандим,
Инсон зотининг асли
Доим бири кам эмиш.
Бахти билан шаҳло кўз
Раънолардан қизгандим.
Бегим, сизни менингдек
Сева олмайди ҳеч ким.
Дардим очиб сочишга
Хатолардан қизгандим.
Бегим, сизни севиб мен...

Ўзбек юртнинг шонаси

ШЕЪРИЯТ

Осмонимда порлаб турган юлдузсан,
Сунъимсан, қувончимсан, бахтимсан.
Келажаким нишонаси, аҳдимсан
Керагимсан, юрагимсан, шеърият.

Кўлга қалам тутганимни эласам,
Қувонаман келажаким ўйласам,
Бир умрга гурур билан яшасам,
Керагимсан, юрагимсан, шеърият.

Бахт эшигин олтин калитидирсан,
Гоҳ гўзалсан, гоҳо ажиб дostonсан,
Тарихларда неча мизг гулистонсан,
Керагимсан, юрагимсан, шеърият.

Қалам кўлда, завқланади юраклар,
Инсон сендан гўзаллиқни сўроқлар,
Турсунпўлат қилар эзгу тилаклар,
Керагимсан, юрагимсан, шеърият.

ЎЗБЕКИСТОН

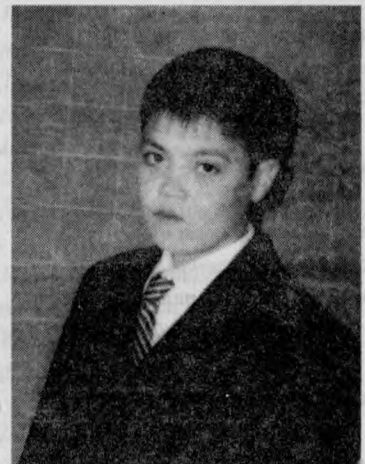
Боққа тўлган ширин олма-анорларинг,
Ифор сочган гўзал гулу гулзорларинг,
Тинмай оқар сойларингда анҳорларинг,
Гулла, яшина, Ўзбекистон, Ўзбекистон.

Фарзандларинг мустақиллик нишонаси,
Терлаб турур деҳқонларинг пешонаси,
Доим очиқ келажакинг остонаси,
Гулла, яшина, Ўзбекистон, Ўзбекистон.

Момоларнинг, боболарнинг дуоси ёр,
Ўзбек юрти ҳар доимо гўзал диёр,
Яйнайверсин далаларинг, бўлсин гулзор,
Гулла, яшина, Ўзбекистон, Ўзбекистон.

ОТАЖОН

Қадоқ кўлларингиз юзимга сурай,
Отажон йўлингиз гулларга безай.

Турсун ПУЛАТ

Отажон, сиз учун гўзал шеър битай,
Фарзандлар бахтини кўринг, отажон.

Кўлингиздан кетмон тўнимас ҳеч қачон,
Айтган сўзларингиз ёдимда ҳамон.
Ёнимизда юринг доим соғ-омон,
Умрингиз зиёда бўлсин, отажон.

Турсун Пўлат Республика Нафис санъат лицейининг ўқувчиси. Кўшработ тўманининг Булоқ қишлоғида туғилган. Шеърлари матбуотда чоп этилган. «Ёшлик» журналида биринчи чиқиши.

Икром ОТАМУРОД

ТАҒАЗЗУЛ

Араб ва ҳинд шоирлари тағаззул биносини яратдилар...
«Хизонии омира» китобидан.

Тағаззул — арабий сўз бўлиб, газал ёки ошайқона шеърлар ўқишмоқ ва битмоқ маъносини билдиради. Ишқбозлик, ошқошлик маъноларида ҳам келади.
Изоҳ:

Тағаззул — кўп қадим бинодир, зотан,
меъморлари — кангул фуқаролари.
Ишққа дохил суяги сурмаларга тан —
жисмида ниш отган ишқ яролари.

Тағаззул биноси — ишқдан бинодир:
соғинчлар,
сабрлар,
сукунатлар — девори.
Бул бино ичинда дилим ёнодир,
ташинда азобим ўсар қавориб.

Тағаззул биносини шифтини безаб
терилган оғочлар — устихонларим.
Кўзларим — қалдирғочга иштиқ
дераза,
нақшлар тўқиган сувоғ — қонларим.

Тағаззул биносини саҳнларини
ёритган жонимнинг жони ул-широқ.
Қошидан ўтар билмай тилларини:
қай бир йўл ёвиғу қай бир йўл йироқ?!

Тағаззул биносини ранглари рангсиз
эшиги — зил кетган юрагим дарзи,
Ҳажр ёмғирлари емирган сўнгсиз
вужудим — тағаззул биносини тарзи.

Бул бино боридан мудом сас берур —
кангулнинг ноласи,
кангулнинг кўйи.
Тағаззул насиби, ки, фуқарат эрур —
тийги дандон кўксини ўйиб...

Тағаззул — кўп қадим бинодир, зотан,
меъморлари — кангул фуқаролари.
Ишққа дохил суяги сурмаларга тан —
жисмида ниш отган ишқ яролари...

Достон

* * *

Кўксим туфроғида гуллаган зорлиқ
жоним ўртанади, жонимни йўйиб.
Эй мастона кангулм, бу нечук борлиқ
кундузи — фироғу ҳижрондир туни?!

Кўзларим селобин симирар қилқаб,
ҳузи дайросининг қовжираб лаби.
Эй мастона кангулм, бу нечук хилқат —
мен каби нотавон, ғариб мен каби?

Ҳолу ҳолатимда қатламу қатлам
ҳажр сиеҳидан битилган тасвир.
Эй мастона кангулм, бу нечук матлаб,
фақат кангул билан англаувчи сир?!

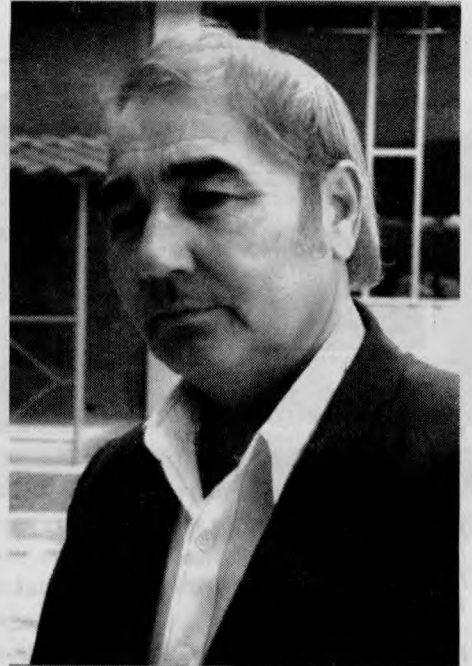
Лаҳзалар измида уяётган гарддай
чирпираб юрагим оҳлари елар.
Эй мастона кангул, бу нечук дарддир —
қайғуни сел қилар, ғамни сел қилар?

Дар қолиб жовдирар таҳаррур, чунон,
бу йўлдин билолмай юришин қаён?
Эй мастона кангулм, бу нечук сино —
борда ноаёнчу йўқдадир аён?!

Кўксим туфроғида гуллаган зорлиқ
жоним ўртанади, жонимни йўйиб.
Эй мастона кангулм, бу нечук борлиқ
кундузи—фироғу ҳижрондир туни?!

* * *

Мен сенга иштилдим, кангулмда фироқ,
тортаман жафосини оғир сангилнинг.
Кангулм — ишқ дардини ўстирган туфроқ,
ишқ — таржимани ҳоли кангулнинг.

Мен сенга иштилдим, кангулмнинг ҳури
вараглари йиртилган йиллардан.
Мен сенга иштилдим, кангулмнинг нури,
нурлар ёритмаган йўллардан.

Соғинчим ўртаниб сенга узанди,
тополмайин қайтди, мунгайиб, ночор.
Четлаб чопаётган вақтнинг тўзинди,
муғамбир кўзлари ўзин обқочар.

Мен сенга иштилдим, кўз ёшим ютиб,
кангулмга ёмғирлар ёғди бетиним.
Мен сенга иштилдим, ўзим унутиб,
зоҳир лаҳзаларнинг ҳар тун, ҳар кун.

Недандир умидвор, ненидир мўртиб,
негадир ишониб, кутарман нени?!

Ненидир сундирар бепесанд кертиб,
шамоллар тошларга дучлатиб нени?!

Тунлари осмонда ой йўқ, юлдуз йўқ,
йироғлаб ўтади кундуз кўёи ҳам.
Ў, ишқ, йўлларингда ҳижрон дили тўғ,
ў, ишқ, йўлларингда висол кўзи нам!

Соғинчим йўл олар: гоҳ сует, гоҳ тезоб,
зорлари қатқалоқ бойлаган — метин.
Ў, ишқ, йўлларингда симирдим азоб,
ў, ишқ, йўлларингни висолга элтгин!

Соғинчим — йўлларга тўқилган хазон,
ўтган, қайтган пойи берур озорин.
Ў, ишқ, йўлларингда бўлдим-ку хазон,
ў, ишқ, йўлларингда мурувват борми?

Кўҳна бир шевадин ҳосил —
кўҳна бир қадоғ ўсаюр.
Нопайдога муштоқи дил —
пайдою адоғ ўсаюр.

Канглумда тўрт тири банди —
канглумда тўрт ёғ ўсаюр.
Гуллари гуж боғда, энди
хазон бўлган роғ ўсаюр.

Ўз доғига ўзи мўртаб —
дастипартоб доғ ўсаюр.
Дийдори ишқ канглум ўртаб,
Воҳким, ҳижрон тоғ ўсаюр.

Куйган канглум, ҳануз ёра
куяр, анда оғ ўсаюр.
Наздин тикиб зуҳди зора —
мулки сабр чоғ ўсаюр.

* * *
Олдин кунлар...
Сўнгра ойлар...
Кейин йиллар...

Сенинг дарагингни келтирмас сабо,
соғинчинг кўйида чуркайди дилим.
Бир хабар айлагин қалдирғоч қабо,
бир хабар айлагин, лоларўй гулим!

Олдин кунлар...
Сўнгра ойлар...
Кейин йиллар...

Мўм ютган кимсадек чархи кажрафтор
сукутлар домида сайди мустириб.
Йўлларинг мен томон қайир иштизор,
йўлларинг мен томон чоғла истарим!

Олдин кунлар...
Сўнгра ойлар...
Кейин йиллар...

Мисоли Карбало даштида хокоб...
шўрмонда жоним-ай, қовжираб тўзар.
Оҳим нолалари садқанг моҳтоб,
оҳим нолалари кўлинг зулфизар!

Олдин кунлар...
Сўнгра ойлар...
Кейин йиллар...

Шафқат эшикларин беркитиб қаттол,
ҳажернинг еллари озор билан банд.
Соч, васлинг нурларин кўзлари фаттон,
соч, васлинг нурларин қошлари каманд!

Олдин кунлар...
Сўнгра ойлар...
Кейин йиллар...

Сенинг дарагингни келтирмас сабо,
соғинчинг кўйида чуркайди дилим.
Бир хабар айлагин қалдирғоч қабо,
бир хабар айлагин лоларўй гулим!

Олдин кунлар...
Сўнгра ойлар...
Кейин йиллар...

* * *
Бир нафас висолга йўл бер-эй, ҳижрон,
чатнатдинг жонимни томиглаб.
Бунча тиши қайрайсан, не сабаб, ҳар он,
бунча кўз тиккайсан, мени жониглаб?

Чоғлансам пиччи висолга нетиб,
бундай, сал ўзимга қарасам эмин.
Шул заҳот келасан қайдандир етиб:
ҳижронсан — тоидирсан, ҳижронсан — темир.

Дастингда ўқталган синон тутибми
ёки чархланган гайбур — беомон?!
Афсусга қорасан бору будимни,
висол чоғирига куюсан армон!

Йўқ ердан пайдосан, қачон қарамай,
пойлаб юрасанми коминг очиб ланг?
Йўлларинг кўп, баҳонанг кўп бурама.
турасан қаршимда доим кўндаланг.

Чийириб занглаган эгов дамига,
симирар қонимни очкўз чигириқ.
Бамайлихотир илинтириб домингга,
ҳижрон, кетаверасан баринг чегириб...

Бир нафас висолга йўл бер-эй, ҳижрон,
чатнатдинг жонимни томиглаб.
Бунча тиши қайрайсан, не сабаб ҳар он,
бунча кўз тиккайсан, мени жониглаб?

* * *
Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Қалдирғоч, моҳтобон қалдирғоч,
соҳибжамол — суюклим!
Канглум сенинг, сенда канглунг оч,
этгин канглум суюкли!

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Қалдирғоч, канглумда қават-қават мунг,
гам кемириб борар юрагим кавлаб.
Қаршимда ҳекариб турар, бирдай гунг,
дунё — чок-чокидан ситилган савлат.

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Қалдирғоч, кутаман бўлиб муштоқ дил,
қачондир келиши керак бир кунни.
Нотавон ўйларга ён бермайин, бил,
кутавераман, олисларда турган ул кунни.

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Қалдирғоч, кўп, ошён қил, ёрит,
канглум ғарибхонасин!
Иноят мушкларин тўк, тарат,
жон бўлсин парвонаси!

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Қалдирғоч, канглумга йўл бошла,
канглум висолга чанқоқ.
Равиш айла, назаринг ташла,
бардош бекор, тоқат тоқ!

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Қалдирғоч, ишқ не жафо солур,
не имтиҳон — айролиқ?
Тезриқларда мустирин қолур,
пешонаси қаролиқ.

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Қалдирғоч, армоним ёзиғи —
армондан боққан нигоҳ.
Канглумнинг эзилган эзиғи,
суроҳўй лиммо-лим оҳ.

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

...Қалдирғоч кел, кел, учиб,
канглум бор эт, бор этгин.
Қолмасин кадар кучиб —
нолаларин аритгин!

Чуркаб ситам доғлари
вайрон бўлмасин канглум.
Ҳасратнинг тузоғлари
ўраб, ўрмасин канглум.

Осмонинг бўлсин канглум.
Замининг бўлсин канглум.

Жанубинг бўлсин канглум.
Шимолинг бўлсин канглум.

Мағрибинг бўлсин канглум.
Машиқинг бўлсин канглум.

Ишиқ аслинг бўлсин канглум.
Тўрт фаслинг бўлсин канглум.

Сенинг савдойинг канглум.
Сенинг шайдойинг канглум...

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж.
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

...Мажруҳлик – бепоеъ дуз,
топмаган гулчирийим.
Шаме бўл, канглумда кундуз,
тунда бўл сулув ойи..

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Қалдирғоч, сен қайда, қайдасан,
ниҳон дурур изларинг?!
Нетсин, чорасиз дард пайдосин
сўйлар канглум бўзлари?!

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...
Қалдирғоч, моҳтобон қалдирғоч,
соҳибжамол - суюклим!
Канглум сенинг, сенда канглум оч,
этгин канглум суюкли!

Барибир...
бордир ҳар лаҳзада нимадир илинж,
бордир ҳар лаҳзада нимадир пайғом...

Канглум сабрин сиддиқ айлади,
чўкирттак жуссасин тикиб тўзимга.
Сабр-да, чилвирин маҳкам бойлади
мушифиқ канглум йўрган бўзига.

Канглум сабрга берди ихтиёр,
канглум сабрга топширди роийн.
Не бўлса, сабрга қилгайдир изҳор,
не бўлса, сабрни тинглайди доим.

Менинг ўксинишим, асли, ҳеч нарса,
қувончим мушкулдир, қувончим оғир.

Менинг ўксинишим кўп нари борса –
қулётган жону қул бўлган бағир.

Қувонч эрур ундан йироқлик табри,
ўксиниши табора яқинлик эрур.
Шу боис, сабримга қайрилдим сабрим
ўксиган канглумга биродар турур.

Сабримга қадрдон тутиндим чоғимлаб,
ишиқ қайғуси жоним этмиши гирифторм.
Абрлар чанбарин йиртиб ёмғирлар
шовиллаб қўйилар еру осмон тор.

Борлигим сабрдан олади нафас,
жисмида нишлайди тоқатлар гўж-гўж.
Ишиқ—сабр тўқиган масалдирким, бас,
ишиқ—сабр ийлаган, чийлаган дуруж.

Мен – дилхун, дилафгор, дилхаста, йиғи
томоғимни бўғиб келади лаҳза.
Ҳижрон оловида тобланган тигин
юрагимга ботираар найза.

Ҳар бир тола сочи бошдан то охир,
сабрга айланган ҳазрати Аюб,
Сабр сувин ичмиши бўлса-да, оғир
Идраган танига сабри ёйиб.

Сабримнинг синиғи юкин ортса гар
майишиб кетади тоғлар елкаси.
Фақат сабримдан куч олгай муқаррар
Жоним – дийдорнинг қуриган тинкаси.

Ҳижрон зулмига бераолгай дош,
ҳижрон шиквасига тополгай такбир.
Сабрим асрар, сира бўлмайн адош,
тагаззул биносин гард юқтирмай бир.

Канглум сабрни сиддиқ айлади,
чўкирттак жуссасин тикиб тўзимга.
Сабр-да, чилвирин маҳкам бойлади
мушифиқ канглум йўрган бўзига.

Изтиробга дўниб ҳар оним,
Фигонимни сўриб фигоним,
Қолур мушкул аҳволда жоним,
Қалдирғочнинг фиғроғларидан.

Дашти нажот тап-тақир, бўм-бўш,
Қовжирайди ерга уриб тўши,
На иложки, келмас бир довуш
Манзил-макон йироғларидан.

Ё бир маъни топиб, ё топмай,
Дилим қуриб боради шобдай,
Бу дунёнинг жавоби собдай,
Бу дунёнинг сўроғларидан.

Ишиқ ранжининг синоатлари –
Бағри тилим-тилим қатлари.
Аён, эски йиртиқ хатлари
Тагаззулнинг тўроғларидан.

Изтиробга дўниб ҳар оним,
Фигонимни сўриб фигоним.
Қолур мушкул аҳволда жоним,
Қалдирғочнинг фиғроғларидан.

* * *

Сукунат—руҳимда намоён,
Сукунат—руҳимнинг шакли.
Сукунат билан тил топишган аён –
Зохуран нақлию ботиним нақли.

Сукунат – лол, ҳайрон, сир –
дил тубига йўилган.
Тани тилим-тилимдир –
ишиқ зикрига йўилган.

Сукунат –
тагаззул биносида нигун –
Ҳаллож бўйини тутган дорга.

Сукунат –
тагаззул биносида Мажнун –
ийглаб ўтган етмай ёрга.

Сукунат –
тагаззул биносида жола –
бағрига чўккан қат-қат ёи.

Сукунат –
тагаззул биносида нола –
дийдасида мўғжалаган дош.

Сукунат –
тагаззул биносида оҳанг –
Пири Чанғийнинг дил тебраниши.

Сукунат –
тагаззул биносида танг –
паймонинг синиши, аҳднинг синиши.

Сукунат –
тагаззул биносида Фариб –
юрагида ҳижрон мулки жам.

Сукунат –
тагаззул биносида ҳориб –
канглу тўлган ҳам, канглу сўлган
ҳам...

...Қалдирғоч кўзларин тушида кўрар –
дардларнинг, гамларнинг қағрига ботиб...
Учаётган баргларга термулиб турар –
тагаззул биноси сукунатни ютиб...

Сукунат — руҳимда намоён,
сукунат — руҳимнинг шакли.
Сукунат билан тил топишган аён —
Зоҳирим нақлию ботиним нақли.

* * *

Ҳажринг дилимга ёр ўлди,
Догинг жонимга дор ўлди,
Нетай, васлинг хумор ўлди,
Нетай..?

Васлинг — етмас йўл, узундир,
Ғам чўзгандир, ғам чўзгандир,
Харобат ўлган тўзимдир,
Харобат..

Юлдуз нигоҳидан зийнат —
Пинҳон шахлоларинг қийнар,
Бу не тийнат, бу не тийнат,
Бу не тийнат...?

Найлайин, оҳ, бе чораман,
Бор-йўғи зор, бечора ман.
Аввал, охир бе чора ман,
Аввал, охир..

Оташинг ўтидан лоб-лоб,
Бағрим эрир мисли селоб,
Борган сари дардинг дўлоб,
Борган сари..
Ўзингдан имдод истарам,
Хусни жамолинг истарам,
Илтижога жо истарам,
Илтижога..

Ҳажринг дилимга ёр ўлди,
Догинг жонимга дор ўлди,
Нетай васлинг хумор ўлди,
Нетай..?

* * *

Дунё тамкин. Дунё — азоб тўла жом,
хоргин судрар илвираган чоригин.

Қуёш чиқар. Қуёш ботар. Оғар шом,
тўнни сидиради, тонгинг ёриги.

Ўткинчи талотўм тинар, ҳойнаҳой,
сурсуронлар пайсал топади охир.
Уйлар тепасида осиқ турган ой,
хира тортиб, хун-хун хўрсинар оғир.

Саботин кемирган эски очунда
Ҳаваслар ўткинчи, замлар ўткинчи.
Байри бўлиб юрган шонлар ичинда
бастига қувонган дамлар ўткинчи.

Савлатли қасрлар суяниб турган,
бўрвойли устунлар чирир зил кетиб.
Амаллар отини йўрттириб юрган,
дов тиккан доғулар ўтар вақт етиб.

Бир қувонч ортидан қайғу, ғалванинг
қанот қоқиб турар не минг хили.
Кўз олар, кўз бойлар турфа товланиб
Аврогич лўли.

Қачон, муродини висолга бурган,
ҳижрон тўзоғига ип бўлган дунё?
Қачон ростга қайишиб, ёнида турган,
алдов, найрангларга зеб берган дунё?

Қачон, меҳри товлаб ташна
дийдорнинг
қақраган лабига сув тутган дунё?
Қачон, бир қайрилиб ошиқу зорнинг
ийрлик манглайини силаган дунё?

Қачон, дил манзилин айлаган обод,
олис манзиллардан келётган дунё?
Қачон, ишқ ёдини ишқ-ла этган ёд,
ишқсиз, ишқ дунёсин унутган дунё?

Дунё тамкин. Дунё — азоб тўла жом,
Хоргин судрар илвираган чоригин.
Қуёш чиқар, Қуёш ботар, оғар шом
тўнни сидиради тонгинг ёриги...

* * *

Тағаззул — кўп қадим бинодир, зотан,
меъморлари — кангул фуқаролари.
Ишққа дохил сўяги сурмаларга тан —
Жисмида ниш отган ишқ яролари.

Тағаззул биноси — ишқдан бинодир:
соғинчлар,
сабрлар,
сукунатлар — девори.
Бул бино ичинда дилим ёнодир,
ташанда азобим ўсар қавориб.

Тағаззул биносин ишифтани безаб
терилган оғочлар — устихонларим.
Кўзларим — қалдирғочга интиқ
дераза,
нақиллар тўқиган сувоғ — қонларим.

Тағаззул биносин саҳнларини
ёритган жонимнинг жони ул—чироқ.
Қошидан ўтар билмай тинларини:
қай бир йўл ёвиғу қай бир йўл йироқ?!

Тағаззул биносин ранглари рангсиз
эшиги — зил кетган юрагим дарзи.
Ҳажер ёмғирлари емирган сўнгсиз
вуҷудим — тағаззул биносин тарзи.

Бул бино боридан мудом сас берур —
кангулнинг ноласи,
кангулнинг қўйи.

Тағаззул насиби, ки, фуқрат эрур —
Тийғи дандон кўксини ўйиб...

Тағаззул — кўп қадим бинодир, зотан,
меъморлари — кангул фуқаролари.
Ишққа дохил сўяги сурмаларга тан —
жисмимда ниш отган ишқ яролари...

Тағаззул... Тағаззул... Тағаззул...

ХУАН РУЛЬФО

Ижод машаққати

Афсуски, болалигимда менга ҳеч ким эртак айтиб бермаган: мен таниган одамлар жуда тортинчоқ, «ичимдагини топ» дейдиганлар хилдан эди...

Қисқаси, катталардан эртак эшитиш бахти менга насиб этмаган. Оқибатда ўзим эртак тўқишга мажбур бўлганман. Зеро, менинг назаримда бадий ижоднинг асосий тамойилларидан бири бу ҳаёлотдир. Барча ёзувчилар ҳаёлпарастлар, адабиёт эса ҳақиқатга йўғрилган ҳаёлотнинг мевасидир. Шунинг учун ҳам Ҳақиқатни акс эттириш ижоднинг бош мезонидир.

Бадий асар яратишнинг уч хил усули бор: биринчиси— қаҳрамонни яратиш, иккинчиси— қаҳрамон ҳаракатланадиган муҳитни яратиш, учинчиси — қаҳрамонга ўзини-ўзи ҳаракатга келтиришга имкон бериш. Мана шу уч унсурдан бадий асар яралади.

Ўз ижод тажрибам тўғрисида гапирадиган бўлсам, мен қўлда ёзганим учун оппоқ қоғоз ва қалам олдида ҳамиша қўркувга тушаман. Ҳар доим ҳам илҳом келишини кутиб ўтирмасдан, ишга киришаман. Чунки, илҳомни мен биринчи навбатда меҳнатдан иборат деб билман. Аввалига бу меҳнат қандай натижа беришини билмайман, тасаввурга тўртки берадиган, яратилажак асарга калит бўладиган сўзни топгунга қадар ёзавераман, ёзаверман. Беш, олти, ўн саҳифа, токи ўз ҳаёти билан яшайдиган, менинг эмас, ўз измига бўйсинган қаҳрамон пайдо бўлмагунга қадар ёзавераман. Ниҳоят, ўша кутилган қаҳрамон пайдо бўлиб, менга йўлчи юлдуз бўлиб, қўлимдан тутганча, ўзининг келгуси тақдири томон бошлайди.

Менинг назаримда, ижодда энг муҳими, нима демоқчи бўлаётганинг ва уни амалга оширишга тажрибанг етарлими, йўқми, шунга ишонч ҳосил қилиш.

Юртошларим кўпинча мени ҳаётни тўғри акс эттирмаганликда айблашади. «Сенинг ёзганларинг аслида ҳаётда бўлмаган», — дейишади улар. Ҳақиқатда ҳам шундай. Мен ҳеч қачон ҳаётдаги воқеаларни тўғридан-тўғри акс эттирмаганман. Мен учун ҳаёлот бадий ижоднинг тамал тошидир. У чексиз, чегарасиз, сеҳрли ва мафтункор. У тугаган жойда, ижод ҳам ўз ниҳоясига етади. Назаримда, ёзувчилик тасаввур ва ҳиссиётга асосланган ҳақиқатни қайта кашф этишдир. Ҳар қандай бадий асарнинг асосида худди мана шу нарса ётади.

Яна бир муҳим жиҳат, бу мавзунини танлашдир. Улар эса ҳаммага маълум учтадир: севги-муҳаббат, ҳаёт ва ўлим. Бундан бошқа мавзунинг ўзи йўқ. Ижодкор эса ана шу уч азалий: Одам Отадан то бугунга қадар боқий бўлган ушбу мавзунини олдинчиларга ўхшатмасдан, ўзгача, ўзига хос тарзда тасвирлаши керак. Адиб бу мавзуларни маҳорат билан тасвирлаши ва уни баён этишнинг шундай усулини танлаши керакки, у беихтиёр ўқувчиларни мафтун этсин.

Ниҳоясига етказилган ёхуд чоп этилган ҳикоя ёки китобнинг ёзувчи учун ҳеч бир қизиги йўқ. У бу ҳақда ўйлаб

ҳам ўтирмайди. Бироқ, агар асар ўз ниҳоясига етмаган бўлса, адибнинг юрагида айтадиган гапи яна қолган бўлса, у ҳар доим бу мавзуга такрор ва такрор қайтаверади. Ҳаммасини яна бошидан бошлайди, қаерда хатога йўл қўйганини тушунишга ҳаракат қилади. Қўнгли тўлмаган образини қиёмага етказишга ҳаракат қилади.

Шахсан мен ўз асарларимда ўзим ҳақимда ёзмаганман: уларда менинг тақдирим, ҳаётим билан боғлиқ воқеалар акс этмаган. Уларда ҳаётдаги воқелик эмас, менинг тасаввурим, ҳаёлотимдаги кечинмалар ўзининг бадий ифодасини топган.

Юқорида айтиб ўтганимдай, муҳими, мавзу ва қаҳрамонни танлаб, уни «ҳаракат»га келтира билишда. Мен учун энг қийини, ўз асаримга ўзимнинг ҳуда-беҳудага аралашувимга чек қўйишдир. Чунки қаҳрамонларим мен ўйлагандек эмас, ўзлари истагандек ҳаракат қилишини истайман. Йўқса, яратилажак асар сунъий ва қуруқ баёндан иборат бўлиб қолади.

Ҳикоя менинг назаримда романдан ҳам кўра қийин ва масъулиятли жанрдир. Чунки ҳикояда жуда катта воқеаларни ҳам лўнда тарзда баён этиш, ўзининг чегаралаб, қисқаликка интилиш керак бўлади. Бошқалар икки юз саҳифада айтмоқчи бўлганини, ҳикоячининг беш, олти, нари борса ўн саҳифага сиғдириши жуда катта маҳоратни талаб этади. Шундай экан, ҳикоячи айни пайтда қайсидир даражада шоир ҳамдир. Эҳтимол балки шу сабабдан ҳам менга қуруқ гапга имконият кўп бўладиган романдан кўра, ҳикоя ёзиш маъқулроқдир.

Романни ҳикоя, драма, фалсафий эсселарни ўз ичига қамраб олган улкан жанр дейишади. Бўлса бордир. Ҳикояда эса аниқ мақсад қисқа, лўнда баён қилинади. Ёзувчи ҳар қанча интеллектуал салоҳият эгаси бўлмасин, ўқувчига ўз ҳукмини ўтказишга, уларни ўзи истагандек яшашга мажбурлашга ҳаққи йўқ. Агар ижодкорнинг ўзи шунинг англаб етса, шунинг ўзи катта гап.

Маълумки, ҳаёлга келганининг барчасини оқизмай-томизмай қоғозга туширган ижодкорнинг ўзи йўқ. Ёзмоқчи бўлган мавзунини ўзинг истаганингдек қоғозга тушириш жуда қийин: фикримча бу ҳали ҳеч кимга насиб этгани йўқ. Қанчалик таассуф бўлмасин, бу айни ҳақиқат. Ўзинг истаган нарсаларнинг барчасини ҳам асарда баён қилиш мушкул. Ижод жараёни шундай, айтмоқчи бўлганларининг энг муҳими эса барибир ичинда қолиб кетади. Бу жараён бошқаларда балки бошқача кечар, лекин менда айнан шундай бўлади.

Ижодга баҳони ёзувчи эмас, ҳамиша ўқувчи беради. Адиб ўз ижоди қанчалик муваффақиятли чиққанини айтиб беролмайди. Бироқ у асарнинг маромига етганини, айтмоқчи бўлганларини тўлиқ айтолганини ҳис қилиб туради. Нималарни айтиб, нималарни айтолгани эса ўқувчилар ҳукмига ҳавола.

Жаббор Эшонқул таржимаси

"Ёшлык" ҚАҢҚАНАСИ

– Одамни сотиб олиш мумкинми?
– Сотиб олиш мумкинмас, бироқ, сотиш мумкин!

– Хайрли тонг, жаноб. Йўл бўлсин, шошиб кетаяпсиз?
– Ҳа, гала ҳовлимни ёнғин ва дўлдан суғурта қилишим керак.
– Ёнғиндан – буни тушунаман. Дўлни қандай ташкиллаштириш мумкин?

– Сенга неча йил беришди?
– Ўн йил. Биласанми, ҳеч бир сабабсиз!
– Алдаяпсан, сабабсиз беш йил беришади.

Ранги оқариб кетган бир киши ДХҚ эшигидан кирди.

– Менинг тўтим йўқолиб қолди.

Бошлиқ:

– Сиз жиноят қидирув бўлимига мурожаат қилишингиз керак.

– Кечирасиз, кимга мурожаат қилишимни яхши биламан! Фақат, тўтимнинг фикрларига қўшилмаслигимни расман айтиб қўймоқчиман.

Жажжи ўғил маст отани кутиб олиш учун югуриб чиқди. Ота баланг овозда қўшиқ айтмоқда: „Душманлар ёқдилар она уйимни..“

Кичик ўғил югуриб келиб онасига деди:

– Менимча милисахонага ўт кетганга ўхшайди.

Бир киши дўхтирга келди.

– Дўхтир, менинг буйрагим оғрияпти.

– Атир ичаяпсизми?

– Ичаяпман, ёрдам бермаяпти.

Расмларни Шавкат МУЗАФФАР чизган

Русчадан Ислом Аҳад таржималари

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,

«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati

Jamoatchilik kengashi raisi:

Abdulla ORIPOV

Jamoatchilik kengashi:

Abulqosim MAMARASULOV

Ahmad OTABOYEV

Mirkamol ODILOV

Minhojiddin MIRZO

Ahmad USMONOV

Farmon XUDOYBERDIYEV

Botir UBAYDULLAYEV

Bosh muharrir

Sobir O'NAR

Bosh muharrir o'rinbosari

Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib

Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:

Odil YOQUBOV

Abduqayum YO'LDOSHEV

Abdusaid KO'CHIMOV

Sirojiddin SAYYID

Rustam MUSURMON

O'rozboy ABDURAHMONOV

G'affor HOTAMOV

Yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali. 1982 yil-
dan chiqq boshlagan.

© "Yoshlik" № 3 (201) 2005 y.

Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahririyatining
kompyuter markazida sahifalandi.

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA

MUNDARIJA

MUHARRIR MINBARI

G'irromlik..... 1

O'LMAS MEROS

Mirzo G'olib ijodiyoti 2

IJTIMOYIY ONG. DUNYOQARASH. YOSHLAR.

Said-Abdulaziz YUSUPOV. Taraqqiyot yo'lidagi mushkulotlar..... 7

NAZM

Ikrom ISKANDAR. Kaftday ko'nglim yercha keng..... 26

Zarifa UMAROVA. Bir bulbul bo'ladi sirdoshing..... 35

Avvalbek RO'ZIMUROD. Yuragimga qadrdon tuyg'u 35

Abdug'ani SULAYMON.Ezgu a'mol ila 38

Ikrom OTAMUROD.Tag'azzul.Doston 42

NASR

Luqmon BO'RIXON. Tahlika.Qissa 9

Anvar SHUKUROV. Zuli daraxti.Hikoya..... 28

Eshqobil VALI. Paymona.Hikoya..... 39

BIRINCHI UCHRASHUV

OYBAHOR. Begim,sizni sevib men..... 41

Tursun PO'LAT. O'zbek yurtning shonasi 41

DARSXONA

Tog'ay MUROD.Yozuvchi pensiyaga chiqmaydi..... 36

TOMOSHABOG'

Xuan RULFO.Ijod mashaqqati46

ELPUG'ICH

«Yoshlik» qahqahasi..... 47

Muqovalarimizda

1-betda: Yoshlik sururi.

2-betda: «Shunqorlar...»

3-betda: Taniqli adib Erkin A'zam.

4-betda: Iste'dodli yosh estrada xonandasi Adhamjon SAIDOV .

Manziliimiz: 700000, Toshkent, Javoharlar 1 Neru, 1-uy,
Telefon: 133-40-83
Bosishga 07. 06. 2005 yilda ruxsat berildi.
Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyot hisob tobog'i 6,0.
Indeks 822 ISSN 0207-9137
Jurnal 2003 yil 29 dekabrda Matbuot va Axborot agentligi
tomonidan 072 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda «Yoshlik»dan olindi deb
izohlanishi shart.
Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi
bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 98
Manzil: Toshkent. sh. X. Sulaymonova ko'chasi, 33-uy.